

კონრად ლორენცი

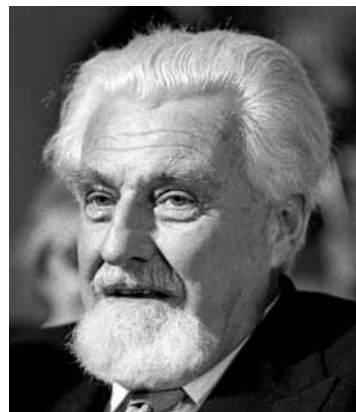
1903-1989

ავსტრიელი ზოოლოგი, ზოოფსიქოლოგი და ორნი-
თოლოგი კონრად ლორენცი XX საუკუნის ინტელექ-
ტუალთა ბრწყინვალე წარმომადგენელია. იგი არის
კლასიკური ეთოლოგიის – ცხოველთა ქცევის შედა-
რებითი ზოოლოგიის მეთოდებით შემსწავლელი მეც-
ნიერების ერთ-ერთი ფუძემდებელი.

ლორენცი ვენაში, წარმატებული ექიმ-ორთოპე-
დის ოჯახში დაიბადა. მას ბავშვობიდანვე უყვარდა
ცხოველები და სახლში ყოველთვის ჰყავდა თევზები,
ძაღვები, მაიმუნები, სხვადასხვაგვარი მწერი, იხვი
და ბატი. იგი დიდ ინტერესს იჩენდა ცხოველთა ქცევის მიმართ და ზო-
ოლოგობაზე ოცნებობდა.

10 წლის ლორენცზე უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა ევოლუ-
ციურმა თეორიამ, რომელსაც ვილჰელმ ბოლშეს წიგნით გაეცნო. ევო-
ლუციამ განსაზღვრა მისი ხედვა. ლორენცი პალეონტოლოგიით დაინ-
ტერესდა, მაგრამ მამის თხოვნით ვენის უნივერსიტეტის სამედიცინო
ფაკულტეტზე ჩააბარა. დიპლომის მიღების შემდეგ მან საქმიანობა ამ
სფეროში აღარ განაგრძო და ცხოვრება ცხოველთა ქცევის შესწავლას
მიუძღვნა. მიუხედავად ამისა, უნივერსიტეტში სწავლა მისთვის ერთობ
სასარგებლო აღმოჩნდა. შედარებითი ანატომიისა და ემბრიოლოგიის
შესანიშნავი პედაგოგის წყალობით ლორენცი მალევე მიხვდა, რომ ეს
დარგები გაცილებით ეფექტურია ევოლუციური საკითხების გადაწყვე-
ტისას, ვიდრე პალეონტოლოგია, ამასთანავე, შედარებითი მეთოდები
ასეთივე წარმატებით მიესადაგება ქცევითი პატერნების შესწავლას.

1935 წელს ლორენცმა გამოაქვეყნა თავისი ცნობილი ნაშრომი „კომ-
პანიონი ფრინველის სამყაროში“, რომელშიც იხილავს ახლადგამოჩეკილ
ბატებსა და იხვებში იმპრინტინგის – ვიზუალური და აუდიოსტიმული-
რების შედეგად სწრაფი დასწავლის პროცესს და უკვე ჩამოყალიბებული
აქვს ცხოველთა ქცევის შესახებ თავისი თეორიის ძირითადი დებულებ-
ები. ქცევის ლორენცისეული თეორია ორიგინალურად ხსნის ინსტინქ-
ტური ქცევის ჩართვის მექანიზმებს.

ამ ნაშრომის გამოსვლა ითვლება ეთოლოგიის საწყის ეტაპად.

ლორენცის ჩატარებული მუშაობის შედეგად ცხოველთა ქცევის შესწავლა სწრაფად განვითარებად ექსპერიმენტულ დისციპლინად იქცა.

ლორენცის სამეცნიერო მოღვაწეობა დროებით II მსოფლიო ომმა შეწყვიტა. იგი ჯარში სამხედრო ექიმად გაიწვიეს. 1944 წელს გერმანელთა ჯარის უკან დახევისას ლორენცი სომხეთის ტყვეთა ბანაკში აღმოჩნდა. ტყვედ ყოფნისას იგი სომხეთის ზეგანის ნახევრად ველურ თხეებს აკვირდებოდა და სწავლობდა მათ ქცევას. ლორენცმა დაასკვნა, რომ ბუნებრივ პირობებში პირობითი რეაქციების წარმოქმნა მხოლოდ მაშინ უწყობს ხელს სახეობის შენარჩუნებას, როცა პირობითი სტიმული შედეგობრივ კავშირშია უპირობოსთან.

1948 წელს ლორენცი ტყვეობიდან გაათავისუფლეს. 1972 წელს გამოაქვეყნა ტყვეობისას დაწყებული წიგნი „სარკის უკანა მხარე: ადამიანის შემეცნების ბუნებრივი ისტორიის გამოცდილება“.

1958-1973 წლებში ლორენცი გერმანიაში მაქს პლანკის ქცევის ფიზიოლოგიის ინსტიტუტს ხელმძღვანელობდა. 1973 წელს იგი ორ მის თანამედროვე შესანიშნავ ეთოლოგთან – ნიკოლას ტინბერგენტან და კარლ ფონ ფრიშთან ერთად დაჯილდოვდა ნობელის პრემიით ფიზიოლოგიისა და მედიცინის დარგში – „აღმოჩენებისათვის ცხოველთა ინდივიდუალური და სოციალური ქცევის მოდელების შესწავლისას“.

იმ ღვაწლთან შედარებით, რაც კონრად ლორენცს თეორიული მეცნიერების განვითარებაში მიუძღვის, კიდევ უფრო დიდია მისი დამსახურება მის მიერ გამოყენებული კვლევის მეთოდების დამკვიდრებაში. მას არასოდეს შეუზღუდავს ცხოველისთვის ძირითადი ფიზიკური თუ ემოციური მოთხოვნილებები. არასოდეს მოუკლავს, დაუსახიჩრებია ან უწვალებია ისინი. ლორენცმა დაამტკიცა, რომ შეიძლება ნობელის პრემიის მოპოვება იმ საზარელი მეთოდების გამოყენების გარეშე, რომლებიც ადრე ცხოველების შესწავლისთვის შეუცვლელად ითვლებოდა.

მკითხველთა ფართო წრისათვის კონრად ლორენცი ცნობილია, როგორც მრავალი თავშესაქცევი წიგნის ავტორი ცხოველების შესახებ: „რუხი ბატის წელიწადი“, „სოლომონ მეფის ბეჭედი“, „რბოლა საკუთარ თავთან“ და სხვ.

1974 წელს გამოსულ წიგნში „ცივილიზებული კაცობრიობის რვა მომაკვდინებელი ცოდვა“, ლორენცი სხვა პრობლემათა შორის ეხება საკითხს, როგორ შეიძლება კაცობრიობის გენეტიკურად გაუმჯობესება. მისი კონცეფცია გამომდინარეობს ებრაული თქმულებიდან: კარგი გარეგნობის, მდიდარი ახალგაზრდა კაცი, რომელმაც ცოლის შერთვა გადაწყვიტა, მაჭანკალმა რამდენიმე ლამაზი, მდიდარი და წარჩინებული საცოლე შესთავაზა, მაგრამ ყმაწვილმა უთხრა, რომ ამ ყველაფერს მისთვის სახარბიელო ღირებულება არ ჰქონდა. ერთადერთი იშვიათი ფასეულობა არა მარტო მის ოჯახში, არამედ მთელ ქვეყანაზე, რომელსაც

ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა, იყო წრფელი და კეთილი გული.

ლორენცი კაცობრიობის მომავალს ამ ახალგაზრდა ბრძენი კაცის მიბაძვაში ხედავს. თითოეული ჩვენგანისთვის კარგი გარეგნობა, სიმდიდრე და წარმოშობა კი არა, ადამიანის გულწრფელობა და სიკეთე უნდა იყოს ყველაზე დასაფასებელი ღირსება.

კონრად ლორენცი გარდაიცვალა 86 წლის ასაკში, ალტენბერგში, საკუთარ ფერმაში.

ცივილიზებული კაცობრიობის რვა მომაკვდინებელი ცოდვა

ოპტიმისტური წინასიტყვაობა

წინამდებარე ნაშრომი დავწერე ჩემი მეგობრის, ედუარდ ბაუმ-გარტენის დაბადების სამოცდაათი წლისთავისათვის მიძღვნილი საიუბილეო კრებულისათვის. თავისი ხასიათით იგი არ შეეფერება არც ასეთ სასიხარულო ფაქტს და არც იუბილარის ნათელ ბუნებას, რადგან იგი, გულახდილად რომ ვთქვათ, უფრო იერემიასებური მოთქმა-გოდებაა, მთელი კაცობრიობისადმი მიმართული მოწოდებაა მონანიებისა და შემობრუნებისათვის, რომელიც სახელმძღვანელო ვენელი ავგუსტინელის, აბრაამ სანტა კლარასნაირ საეკლესიო მქადაგებელს უფრო შეეფერება, ვიდრე ბუნების მკვლევარს, მაგრამ ჩვენ ისეთ ხანაში ვცხოვრობთ, როცა რაიმე ხიფათს სწორედ ბუნების მკვლევარი ხედავს ყველაზე ცხადად და ქადაგებაც, მამასადამე, მისი მოვალეობაა.

ჩემმა ქადაგებამ, რომელიც რადიომ გადასცა, დიდი გამოხმაურება ჰპოვა. ამან ძლიერ გამაოცა. უთვალავი წერილი მივიღე: მოითხოვდნენ ჩემი გამოსვლის დაბეჭდვას. ბოლოს, უახლოესმა მეგობრებმა კატეგორიულად მომთხოვეს, ნაშრომი ფართო მკითხველისათვის ხელმისაწვდომი გამეხადა.

ყველაფერი ეს უკვე საკმარისი იყო იმისათვის, რომ ჩემს ნაშრომში გამოხატული პესიმიზმი გამტყუნებულყო: კაცს, რომელსაც ეგონა, რომ უდაბნოსა შინა მღალაღებლისა მსგავსად, არავინ მოუხმენდა, თურმე უშქარი და, თანაც, გამგები მსმენელის წინაშე უქადაგია! უფრო მეტიც: ნაწერის გადაკითხვისას ზოგი ფრაზა გაზვიადებულიც კი მეჩვენა. დღეს ისინი აღარ შეესაბამება სიმართლეს. ასე მაგალითად, ერთ ადგილას ვწერ, რომ ეკოლოგია მეცნიერებაა, რომლის მნიშვნელობა ჯერაც არ გვესმის ჯეროვნად. დღეს ამის მტკიცება მართლაც აღარ შეიძლება, რადგან ჩვენს ბავარიულ „ეკოლოგიის ჯგუფს“ პასუხისმგებელ ინსტანციებში უსმენენ და მათ აზრს ყურადაც იღებენ. მოსახლეობის სიჭარბისა და ზრდის იდეოლოგიის საფრთხე გონიერ და პასუხისმგებელ ადამიანთა ფართო წრემ სწორად შეაფასა. სასიცოცხლო სივრცის გაჩანაგების წინააღმდეგ მიღებულია ზომები,

რომლებიც თუმცა საქმეს ჯერ შევლის, მაგრამ იმედს გვიტოვებს, რომ მომავალში უკეთესი მდგომარეობა იქნება.

სხვა თვალსაზრისითაც მინდა ჩემს ნათქვამში სასიამოვნო შესწორებანი შევიტანო. ბიჰევიორისტული დოქტრინის განხილვისას მე ვწერდი, რომ მას შეერთებული შტატებისათვის მორალური და კულტურული კატასტროფის საფრთხის შექმნაში აშკარად დიდი ბრალი მიუძღვის. ამასობაში თვით ამერიკის შეერთებულ შტატებში გაისმა არაერთი ენერგიული ხმა ამ ცრუმოდვრების წინააღმდეგ. მართალია, მათ ყველა საშუალებით ებრძვიან, მაგრამ ეს ხმები ყურად იღეს; ჭეშმარიტება კი მხოლოდ მაშინ შეიძლება დიდი ხნით ჩაახშო, თუ მას დაამუხჯებ. ამერიკიდან მოსული ჩვენი დროის ეპიდემიური ინტელექტუალური დაავადებანი ევროპაში დაგვიანებით იფეთქებს ხოლმე. ამერიკაში ბიჰევიორიზმი ცხრება, ევროპელ ფსიქოლოგებსა და სოციოლოგებს კი სწორედ ახლა შეეყარათ ეს სენი. შეიძლება დარწმუნებით ვიწინასწარმეტყველოთ, რომ ეს ეპიდემიაც ჩაივლის.

დასასრულ, მინდა თაობათა შორის მტრობის საკითხშიც მცირე შესწორება შევიტანო. თუ ახალგაზრდობა პოლიტიკურად არ არის წაქეზებული, ან საერთოდ არ დაუკარგავს უნარი უფროს ადამიანს რამე დაუჯეროს, გულისყურით მოვისმენს, როცა ფუძემდებლურ ბიოლოგიურ ჭეშმარიტებებზე ესაუბრები. სავსებით შესაძლებელია, რევოლუციურად განწყობილი ახალგაზრდობა დაარწმუნო იმ ჭეშმარიტებაში, რომლის შესახებაც ამ წიგნის მეშვიდე თავში გვექნება მსჯელობა.

მიუტევებელი ქედმაღლობა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ იმას, რაც თავად დარწმუნებით ვიცით, სხვას კარგად ვერ გავაგებინებთ. ყველაფერი, რაც ამ წიგნში წერია, ბევრად უფრო ადვილად გასაგებია, ვიდრე, მაგალითად, ინტეგრალური და დიფერენციალური აღრიცხვა, რომელსაც ყოველი ზედა კლასის მოწაფე სწავლობს. ყოველი საფრთხე ნაკლებ სამიშია, თუ მისი გამომწვევი მიზეზები ვიცით. მეც მჯერა და ვიმედოვნებ, რომ ეს პატარა წიგნი თავის მცირე წვლილს შეიტანს იმ საფრთხეთა შემცირებაში, კაცობრიობას რომ ემუქრება.

კონრად ლორენცი
ზევიზენი, 1972

თავი პირველი

ცოცხალ სისტემათა სტრუქტურული თავისებურებანი და ფუნქციური დარღვევები

ეთოლოგია შეიძლება განვმარტოთ, როგორც მეცნიერების ის დარგი, რომელიც წარმოიშვა მას შემდეგ, რაც ბიოლოგიის ყველა დანარჩენ დარგში დარვინის შემდეგ საყოველთაოდ მიღებული და სავალდებულო საკითხების დასმის წესი თუ მეთოდები ადამიანისა და ცხოველის ქცევის შესასწავლადაც გამოიყენეს. ეს რომ ასე გვიან მოხდა, ამას თავისი გამართლება აქვს ქცევის კვლევის ისტორიაში. ჩვენ მას ქვემოთ, ინდოქტრინაციის თავში შევვხებით. მაშასადამე, ეთოლოგია შეისწავლის ცხოველისა და ადამიანის ქცევას, როგორც რაღაც სისტემის ფუნქციას, რომელიც თავის არსებობას და განსაკუთრებულ ფორმას იმ ისტორიული განვითარების პროცესს უმადლის, რომელიც მოდგმის ისტორიამ, ინდივიდის განვითარებამ, ხოლო ადამიანის შემთხვევაში, კულტურის ისტორიამ გაიარა. თუ რატომ ახასიათებს ამა თუ იმ სისტემას სწორედ ასეთი თვისებები, ამაზე პასუხს მხოლოდ მისი ბუნებრივი ჩამოყალიბების პროცესი მოგვცემს.

ყოველგვარი ორგანული ქმნადობის მიზეზთა შორის, მუტაციის პროცესებისა და გენების ახალი კომბინაციების გვერდით, უმნიშვნელოვანესი როლი ეკუთვნის ბუნებრივ შერჩევას, ანუ სელექციას. იგი ხელს უწყობს იმას, რასაც ჩვენ შეგუებას ვუწოდებთ, ჭეშმარიტად შემეცნებით პროცესს, რომლის მეშვეობითაც ორგანიზმი იძენს იმ ინფორმაციას გარესამყაროს შესახებ, რაც მისი სიცოცხლის შენარჩუნებისათვის ფრიად მნიშვნელოვანია; სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მისი მეშვეობით ის იძენს ცოდნას თავისი გარემოს შესახებ.

შეგუების გზით წარმოქმნილ სტრუქტურათა და ფუნქციათა არსებობა დამახასიათებელია მხოლოდ ცოცხალ არსებათათვის. არაორგანულ სამყაროში მსგავსი რამ არ გვხვდება. ამიტომ მათ მკვლევარს ისეთი კითხვა უჩნდება, რომელიც ფიზიკოსის ან ქიმიკოსისათვის უცნობია, კერძოდ, კითხვა „რისთვის?“. როცა ბიოლოგი ამ კითხვას სვამს, იგი არ ეძებს ტელეოლოგიურ ახსნას, არამედ, ბევრად უფრო მოკრძალებულად, ეძებს სახეობის შემანარჩუნებელ თვისების მოქმედებას. თუ ვიკითხავდით, რატომ აქვს კატას მოლუნული ბრჭყალები და ვუპასუხებდით, თავგების დასაჭერადო, ეს იქნებოდა მოკ-

ლე, შემაჯამებელი პასუხი იმის შესახებ, რა როლი შეასრულა კატის, როგორც სახეობის, შენარჩუნებაში ბრჭყალების ამ ფორმამ.

როგორც მკვლევარი, თქვენი ცხოვრების გრძელ გზაზე კვლავ და კვლავ თუ დაბრუნებისხარტ ამ კითხვას და იგი უცნაური სტრუქტურებისა და ქცევების მიმართ დაგისვამთ, ხოლო მასზე კვლავ და კვლავ დამაჯერებელი პასუხი მიგილიათ, ირწმუნეთ, რომ სხეულის აგებულებისა და ქცევის კომპლექსური და მეტად უცნაური წარმონაქმნები საერთოდ შეუძლებელია გაჩენილიყო სელექციისა და შეგუების გარეშე. მაგრამ ეს რწმენა მაშინვე შეგერყევათ, თუ კითხვით „რისთვის?“ – ცივილიზებული კაცობრიობის ამა თუ იმ, ყოველ ნაბიჯზე თვალშისაცემ ქცევას მიუბრუნდებით. რაში არგია კაცობრიობას თავისი უზომო გამრავლება, სიგიჟემდე მისული თავდავიწყებული შევიბრი, სულ უფრო საშიში, მზარდი შეიარაღება, გალაქებული ადამიანის სულ უფრო მეტად გააზიზება და ა. შ. მაგრამ თუ უფრო ახლოს დავაკვირდებით, გამოირკვევა, რომ ყველა ეს ნაკლი სრულიად გარკვეული, თავდაპირველად სახეობის შენარჩუნებაზე მზრუნველი ქცევის მექანიზმების მოშლილობაა, სხვა სიტყვებით თუ გიტყვით, – ისინი პათოლოგიურად უნდა ვცნოთ.

იმ ორგანული სისტემის ანალიზი, ადამიანის სოციალურ ქცევას რომ უდევს საფუძვლად, ერთი უძნელესი და თავმოსაწონებელი ამოცანათაგანია, რომელიც კი შეიძლება ბუნებისმეცნიერებამ საკუთარ თავს დაუსვას, რადგან ეს სისტემა დედამიწის ზურგზე ყველაზე რთულია. შეიძლება გვეფიქრა კიდევ, ეს ისედაც ძნელი წამოწყება ვაითუ ამო გარჯად გადაგვექცეს, რადგან ადამიანის ქცევა მრავალგზის და წინასწარ განუჭვრეტელმა პათოლოგიურმა მოვლენებმა დაფარეს და შეცვალეს. საბედნიეროდ, ეს ასე არ არის. ორგანული სისტემის პათოლოგიური დარღვევა სულაც არ გვევლინება ამ სისტემის ანალიზისათვის დაუძლეველ დაბრკოლებად, პირიქით, იგი ხშირად გასაღებს გვაწვდის მის გასაღებად. ფიზიოლოგიის ისტორიიდან ბევრი შემთხვევა ვიცით, როცა მკვლევარს რომელიმე მნიშვნელოვანი ორგანული სისტემის არსებობაზე მას შემდეგ გაუმახვილებია ყურადღება, როცა პათოლოგიურ დარღვევას ავადმყოფობა გამოუწვევია. ე. თ. კონერმა სცადა ე. წ. ბაზედოვის დაავადებისათვის ფარისებრი ჯირკვლების ამოკვეთით ემკურნალა. შედეგად მიიღო ტეტანუსი, კრუნჩხვები, რადგან მან ფარისებრი ჯირკვლებს თანმხლები ჯირკვლებიც მიაყოლა, რომლებიც ორგანიზმში კირის ცვლას არეგუ-

ლირებდნენ. როცა ეს შეცდომა გამოასწორა, ფარისებრი ჯირკვლები ამოკვეთამ გამოიწვია სიმპტომთა მთელი კომპლექსი, რომელსაც მან *Kachexia thyreopriva* უწოდა. ამ კომპლექსს ერთგვარი მსგავსება ჰქონდა ალბებში მცხოვრებთა შორის გავრცელებულ იდიოტიზმის მსგავს დაავადებებთან, რაც იქაურ წყალში იოდის ნაკლებობით იყო გამოწვეული. ამ და მსგავსი მონაცემების საფუძველზე გამოირკვა, რომ ეს ჯირკვლები შინაგან სეკრეციასთან ერთად ერთიან სისტემას ქმნიან, სადაც ყველაფერი ყველაფერთანაა მიზეზობრივად დაკავშირებული. ის, რასაც ენდოკრინული ჯირკვლები სისხლში გამოყოფენ, ორგანიზმზე სრულიად გარკვეულ ზემოქმედებას ახდენს, ეს ეხება ნივთიერებათა ცვლას, ზრდის პროცესს, ქცევას და სხვა. ამიტომ მათ ჰორმონებს (ბერძნ. *hormao* – ვამოძრავებ) უწოდებენ. ორი ჰორმონის მოქმედება შეიძლება ურთიერთსაწინააღმდეგო იყოს. ისინი „ანტაგონისტურია“ ისევე, როგორც ორი კუნთის მოქმედება, რომელთა ურთიერთქმედებაც კიდურის სასურველი მდგომარეობის მიღებას უწყობს ხელს. ვიდრე ჰორმონალური წონასწორობა დაცულია, ვერ ვამჩნევთ, რომ ენდოკრინული ჯირკვლების სისტემა ნაწილობრივი ფუნქციებისგანაა აგებული. მაგრამ საკმარისია ზემოქმედებათა და ურთიერთქმედებათა ჰარმონია სულ მცირედ დაირღვეს, რომ ორგანიზმის მთლიანი მდგომარეობა სასურველ „საწყის მნიშვნელობას“ კარგავს. ეს კი ნიშნავს, რომ იგი ავადაა. ფარისებრი ჯირკვლების ჰორმონთა სიჭარბე წარმოშობს ბაზედოვის დაავადებას, ნაკლებობა – მიქსოდემას.

ენდოკრინული ჯირკვლების სისტემა და მისი შესწავლის ისტორია საგულისხმო მაგალითია, თუ როგორ უნდა მოვიქცეთ ადამიანურ იმპულსთა მთლიანი სისტემის გასაგებად. თავისთავად ცხადია, ეს სისტემა ბევრად უფრო რთულია თავისი აგებულებით, თუნდაც იმიტომ, რომ იგი ენდოკრინულ ჯირკვლებსაც მოიცავს, როგორც ქვესისტემას. ადამიანს, როგორც ჩანს, იმპულსის დამოუკიდებელ წყაროთა უსაზღვროდ დიდი რაოდენობა გააჩნია, რომელთა შორისაც ძლიერ ბევრი ფილოგენეტიურად წარმოქმნილ ქცევის პროგრამებზე – „ინსტინქტებზე“ დაიყვანება. შეცდომაა, ადამიანი „ინსტინქტებით“ შეზღუდულ არსებად მივიჩნიოთ, როგორც ამას უწინ ვაკეთებდით. თუმცა ისიც სწორია, რომ თანდაყოლილ ქცევათა გრძელი, თავის თავში ჩაკეტილი ჯაჭვები გვარის განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე, სწავლის უნარისა და გონიერების მატების გამო იქნებ კიდევ „დაიშა-

ლონ“ იმ თვალსაზრისით, რომ მის ნაწილებს შორის სავალდებულო კავშირი დაიკარგოს და ეს ცალკე ნაწილები მოქმედი სუბიექტის განკარგულებაში სრულიად დამოუკიდებლად იმყოფებოდეს, როგორც ეს პ. ლაიჰაუზენმა დამაჯერებლად ცხადყო კატისებრი მტაცებელი ცხოველების მაგალითზე. ამით თითოეული ამ ცალკე გამოსაყენებელი ნაწილთაგანი, როგორც ეს ლაიჰაუზენმა გვიჩვენა, დამოუკიდებელ იმპულსად გადაიქცევა, ივითარებს რა საკუთარი განხორციელებისაკენ მსწრაფველ მიზანდასახულ ქცევას. უდავოა, ადამიანს აკლია ინსტინქტურ მოძრაობათა ერთმანეთთან აუცილებლობით დაკავშირებული გრძელი ჯაჭვები, მაგრამ რამდენადაც განვითარების მაღალ საფეხურზე მდგომ ძუძუმწოვართა მონაცემების ექსტრაპოლაცია ამის საშუალებას გვაძლევს, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ადამიანს არათუ ნაკლები, არამედ ნებისმიერ ცხოველზე მეტი ჭეშმარიტად ინსტინქტური იმპულსი აქვს. სისტემის ანალიზის დროს ამ შესაძლებლობას უთუოდ უნდა გაეწიოს ანგარიში.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეს პათოლოგიურად დარღვეული ქცევის განხილვისას. ნაადრევად გარდაცვლილი ფსიქიატრი რონალდ ჰარგრივსი თავის ერთ-ერთ ბოლო წერილში მწერდა, მეტოდურ ჩვევად გავიხადე, ფსიქიური აშლილობის შესწავლისას ერთდროულად ორი კითხვა დამესვაო: პირველი – როგორია დარღვეული სისტემის ნორმალური სახეობის შემანარჩუნებელი მოქმედება, და მეორე – როგორია ეს დარღვევა, განსაკუთრებით კი – რამ გამოიწვია იგი, რომელიმე ნაწილობრივი სისტემის ზე თუ ქვე ფუნქციამ. კომპლექსური ორგანული მთელის ნაწილობრივი სისტემები ისე უშუალოდ ურთიერთქმედებენ, რომ ჭირს მათი ფუნქციების ზუსტად გამიჯვნა; ნორმალურ მდგომარეობაში წარმოუდგენელია რომელიმე მათგანი ყველა დანარჩენის გარეშე მოვიაზროთ. უფრო მეტიც, ნაწილობრივი სისტემების სტრუქტურების განსაზღვრაც კი ჭირს ზოგჯერ. ამ თვალსაზრისით სრულიად გასაგებია, როცა პაულ ვაისი თავის უაღრესად საყურადღებო ნაშრომში *“Determinism Stratified”* („შრეებრივი დეტერმინიზმი“) ქვესისტემებზე წერს: „სისტემა არის ყველაფერი ის, რაც იმსახურებს ერთობლივად სისტემის სახელს“.

ადამიანის იმპულსები, რომლებიც საკმარისად გამოკვეთილია, რათა სასაუბრო ენაში სახელი მოეძებნოს, ბევრია. ისეთი სიტყვები, როგორიცაა სიძულვილი, სიყვარული, მეგობრობა, ბრაზი, ერთგულება, ნდობა, უნდობლობა და სხვა – ყველა მიუთითებს ისეთ

მდგომარეობებზე, რომლებიც შეესაბამება სრულიად გარკვეულ ქცევათა მიმართ მზადყოფნებს. ქცევის შემსწავლელი მეცნიერება მათ უწოდებს: აგრესიულობას, ტერიტორიალობას, რანგობრივი წესრიგისადმი სწრაფვას და ა. შ. ასევე ყველა რაღაც „განწყობასთან“ შეწყვილებული ტერმინიც, როგორცაა: კრუნჩხვის განწყობილება, პეპლობის, ფრენისა და ა. შ. ჩვენ სრული უფლება გვაქვს, იმ მგონობიარობას, რაც ჩვენს ბუნებრივ ენას გააჩნია ღრმა ფსიქოლოგიურ ურთიერთკავშირთა გამოსახატავად, ისევე ვენდოთ, როგორც ცხოველებზე დამკვირვებელ მეცნიერთა ინტუიციას ვენდობით, და ჯერ მხოლოდ როგორც სამუშაო ჰიპოთეზა, დაუშვათ, რომ ადამიანის სულიერი მდგომარეობის და სამოქმედო განწყობის ყოველ ასეთ ენობრივ აღნიშვნას შეესატყვისება იმპულსების რეალური სისტემა, სადაც თავიდან არა აქვს მნიშვნელობა იმას, თუ რა ოდენობით იღებს სათანადო იმპულსები თავის ენერგიას ფილოგენეტიკური ან კულტურული წყაროებიდან. ჩვენ შეგვიძლია დავუშვათ, რომ თითოეული ამ იმპულსთაგანი კარგად მოწესრიგებული, ჰარმონიულად მომუშავე სისტემის წევრია, და როგორც ასეთი, შეუცვლელია. კითხვა იმის შესახებ, სიძულვილი, სიყვარული, ერთგულება, უნდობლობა და ა. შ. „კარგია“ თუ „ცუდი“, ამ მთელი სისტემური მოქმედების სრულ უცოდინარობას ნიშნავს და ისევე სულელურია, ვინმემ რომ იკითხოს, ფარისებრი ჯირკვლები კარგია, თუ ცუდიაო. მთავარი წარმოდგენა, თითქოს ამგვარი ფუნქციები შეგვიძლია დავყოთ „კარგებად“ და „ცუდებად“ თითქოს სიყვარული, ერთგულება, ნდობა, თავისთავად კარგია, სიძულვილი, ორგულობა და უნდობლობა კი თავისთავად ცუდია, მხოლოდ იქიდან მოდის, რომ ჩვენს საზოგადოებაში პირველის ნაკლებობაა და მეორის სიჭარბე. გადაჭარბებულ სიყვარულს წაუხდენია ძალიან ბევრი შესანიშნავი ბავშვი, – „ნიბელუნგების ერთგულების“ თვითღირებულების გააბსოლუტებამ სატანური შედეგი გამოიღო; ამ ცოტა ხნის წინათ ერიკ ერიკსონმა დამაჯერებლად დაასაბუთა უნდობლობის აუცილებლობა.

ყველა უფრო რთულად შერწყმული ორგანული სისტემის ერთ-ერთ თავისებურებად გვევლინება რეგულირება, რომელსაც ახორციელებს ეგრეთ წოდებული მარეგულირებელი წრეები, ანუ ჰომეოსტაზები. მათი მოქმედება რომ ნათელვყოს, ჯერ წარმოვიდგინოთ მოქმედი სტრუქტურა, რომელიც შედგება სისტემათა რაღაც რაოდენობისაგან, თავიანთი ფუნქციებით ერთმანეთს აძლიერებენ და

თანაც ისე, რომ მაგ. **a** სისტემა ხელს უწყობს **b**-ს, **b** თავის მხრივ **c**-ს და ა. შ. ვიდრე, ბოლოს, **z** თავის მხრივ **a**-ს მოქმედებას კიდევ უფრო გააძლიერებს. „დადებით უკუკავშირთა“ ასეთ წრეს, უკეთეს შემთხვევაში, შეიძლება მხოლოდ ლაბილური წონასწორობა ჰქონდეს. რომელიმე მოქმედების უმნიშვნელო გაძლიერებას შეიძლება სისტემის ყველა ფუნქციის მოზღვავება მოჰყვეს, ხოლო უმნიშვნელო შემცირებას – მთელი აქტივობის დაქვეითება. ასეთი ლაბილური სისტემა, როგორც ეს ტექნიკამ კარგა ხანია აღმოაჩინა, შეიძლება სტაბილური გავხადოთ, თუ ამ წრიულ პროცესში ერთადერთ წევრს შევიყვანოთ, რომლის ზემოქმედებაც მოქმედების ჯაჭვში შემდგომ წევრზე მით უფრო სუსტი იქნება, რაც უფრო ძლიერ იქნება მასზე წინ მყოფი წევრის ზემოქმედება. ასე წარმოიქმნება მარეგულირებელი წრე, ჰომეოსტაზი, ანუ „ნეგატიური უკუკავშირი“. იგი ერთი იმ მცირერიცხვან მოვლენათაგანია, რომელიც ტექნიკოსებმა მანამდე გამოიგონეს, ვიდრე მას ბუნების მკვლევრები ორგანულ ბუნებაში აღმოაჩენდნენ.

ცოცხალ ბუნებაში უშქარი მაწესრიგებელი წრეა. ისინი სიცოცხლის შენარჩუნებისათვის ისეთი შეუცვლელნი არიან, რომ სიცოცხლის წარმოშობას ვერ წარმოვიდგენთ ამ მარეგულირებელი წრის იმავდროულად გაჩენის გარეშე. დადებით უკუკავშირთა წრეები ბუნებაში არ გვხვდება, ან თუ გვხვდება, ანაზღად აფეთქებული და იქვე ჩამცხრალი მოვლენის სახით, მაგალითად, ზვავის ან ტრამალის ხანძრის მსგავსად. საზოგადოებრივი ცხოვრების ზოგიერთი პათოლოგიური დარღვევა გვაგონებს მათ, ისინი ფრიდრიხ შილერის სიტყვებს გვახსენებენ, ცეცხლის ძალაზე თქმულ ლექსში „ზარი“: „მაგრამ ვაითუ, თავი აიწყვიტა!“

მაწესრიგებელი წრის უარყოფითი უკუკავშირის წყალობით საჭირო აღარ არის, ყოველი მასში მონაწილე ქვესისტემის მოქმედების ზომა ზუსტად განისაზღვროს. უმნიშვნელოდ აწეული ან დაწეული ფუნქცია კვლავ ადვილად გაწონასწორდება. სისტემის მთლიანობის საშიში დარღვევა მაშინ გვხვდება, თუ ნაწილობრივი ფუნქცია იმ ზომით გაძლიერდება, ან შესუსტდება, რომ ჰომეოსტაზი ვეღარ შეძლებს მის გაწონასწორებას, ან თუ თავად მარეგულირებელ მექანიზმში რაღაც დაირღვა. ამის მაგალითებს შემდგომ თავებში გავეცნობით.

თავი მეორე

ჭარბი მოსახლეობა

ცალკე ორგანიზმში ძნელად რომ შეხვდეთ დადებითი უკუკავშირის წრეს. მხოლოდ სიცოცხლეს, როგორც მთლიანობას, შეუძლია ამ განუსაზღვრელობას დაუსჯელად აჰყვეს. ორგანული სიცოცხლე, როგორც უცნაური კაშხალი გაფანტვადი მსოფლიო ენერჯის ნაკადში ჩაშენდა. იგი „ნთქავს“ უარყოფით ენტროპიას. თავისკენ ეზიდება ენერჯიას და იზრდება. ზრდასთან ერთად ძლიერდება მისი უნარიც – მეტი და მეტი ენერჯია მიიზიდოს, და მით უფრო სწრაფად, რაც უფრო მეტი ენერჯია აქვს მიტაცებული. ამან აქამდე უზომო ზრდასა და კატასტროფამდე რომ არ მიგვიყვანა, არაორგანული ბუნების უგრძობელ ძალებს – ალბათობის კანონებს – უნდა ვუმაღლოდეთ, რომლებიც ცოცხალ არსებათა გამრავლებას საზღვრებს უწესებს; მეორეც – იმას, რომ ცოცხალ არსებათა სხვადასხვა სახეობის შიგნით მარეგულირებელი წრეები გაჩნდა. თუ როგორ მოქმედებენ ისინი, ამას მოკლედ შევხებით შემდეგ თავში, სადაც საუბარი გვექნება დედამიწის სასიცოცხლო სივრცის ნგრევის შესახებ. ადამიანთა უზომო გამრავლებას პირველ რიგში იმიტომაც განვიხილავთ, რომ ბევრი იმ მოვლენათაგანი, რაზედაც შემდეგ თავებში გვექნება საუბარი, მისი უშუალო შედეგია.

ყველა ის სიკეთე, რაც ადამიანს ეძლევა მის მიერ გარემომცველი ბუნების ღრმა წვდომის მემვეობით, ტექნოლოგიის წინსვლა, რაც თითქოს მოწოდებულია ადამიანს ტანჯვა შეუმსუბუქოს, ავბედითად და პარადოქსულად სწორედ კაცობრიობის დასაღუბად იღვწის. იგი მას სწორედ იმით ემუქრება, რაც ცოცხალ სისტემებს ჩვეულებრივ არ ემართებათ, კერძოდ, – საკუთარ თავში ჩახრჩობით. ყველაზე საშინელი კი ისაა, რომ ამ აპოკალიპსურ პროცესში ადამიანის ყველაზე მაღალი და კეთილშობილი თვისებები და უნარი, სწორედ ის, რაც სამართლიანად მიგვაჩნია სპეციფიკურ ადამიანურ თვისებებად და ესოდენ ვაფასებთ, ყველა ნიშნის მიხედვით პირველი ნადგურდება.

ჩვენ ყველამ, ვინც მჭიდროდ დასახლებულ კულტურულ ქვეყნებში, ან დიდ ქალაქებში ვცხოვრობთ, თვითონაც აღარ ვიცით, რა ძლიერ გვაკლია ყოვლისმომცველი წრფელი და გულთბილი ადამიანური სიყვარული. ერთხელ მაინც უნდა ჩახვიდეთ თხლად დასახლებულ ქვეყნებში, სადაც ცუდი გზები კილომეტრებით ამორებენ

მეზობლებს, და დაუპატიჟებელ სტუმრად მიადგეთ რომელიმე მოსახლეს, რათა დარწმუნდეთ, როგორი სტუმართმოყვარე და მოყვასის მოყვარულია ადამიანი მაშინ, როცა მისი სოციალური კონტაქტის უნარს არ უყენებენ გადაჭარბებულ მოთხოვნილებას. ერთმა დაუფიწყარმა შემთხვევამ მიმიყვანა ამის გაცნობიერებამდე. ერთხელ ჩემთან სტუმრად ჩამოვიდა ამერიკელი ცოლ-ქმარი ვისკონსინიდან, რომლებიც პროფესიით ბუნების დამცველები იყვნენ და ტყეში განმარტოებით ცხოვრობდნენ. ის იყო ვახშმად ვსხდებოდით, რომ კარზე ვილაცამ დარეკა. მე უკმაყოფილოდ წავიბუზღუნე: „ვინ უნდა იყოს ასე გვიან!“ რაღაც უშვერი რომ მეთქვა, ჩემს სტუმრებს, ალბათ, უფრო ძლიერ ვერ გავაოგნებდი. კარზე მოულოდნელ ზარს თუ შეიძლებოდა სინარულის გარდა სხვა გრძნობა გამოეწვია, მათთვის გაუგონარი ამბავი იყო.

თანამედროვე უზარმაზარ ქალაქებში ადამიანთა მასების დაგუბებას დიდი ბრალი მიუძღვის იმაში, რომ ამ კალეიდოსკოპივით მბრუნავ ადამიანთა ორომტრიალში ზოგჯერ ახლობელსაც კი ველარ ვამჩნევთ. მოყვასის სიყვარული მოყვასის მასად ქცევის გამო, და იმის გამოც, რომ ეს მოყვასი ასე უსაშველოდ ახლოსაა, ისე იწრიტება, რომ ბოლოს მისი კვალიც ქრება. ვისაც სურვილი აქვს, წრფელი და თბილი გრძნობა შეინარჩუნოს თანამომეტა მიმართ, მეგობრების ვიწრო წრით უნდა შემოიზღუდოს თავი, რადგან ჩვენ ბუნებით არა ვართ ისე შექმნილი, რომ ყველა ადამიანის სიყვარული შევძლოთ, რაც უნდა სწორი და ეთიკური იყოს ამის მოთხოვნა. მამასადამე, ჩვენ უნდა მოვახდინოთ არჩევანი და სხვა ადამიანები, რომლებიც, შესაძლოა, ასევე ღირსნი იყვნენ ჩვენი მეგობრობისა, გრძნობის კარნახით, „თავიდან მოვიშოროთ“. *“Not to get emotionally involved”* (არ ჩაგვითრიოს ემოციამ) დიდი ქალაქების ადამიანთა ერთ-ერთი მთავარი საზრუნავია. ასეთ დამოკიდებულებას, რომელსაც სავსებით ვერც ერთი ჩვენგანი ვერ აიცილებს თავიდან, არაკაცობის ავბედითი ელფერი დაჰკრავს; იგი ძველი ამერიკელი პლანტატორის ქცევას მაგონებს, რომელიც თავის „შინაურ ზანგებს“ ადამიანურად ეპყრობოდა, ხოლო პლანტაციებში მომუშავე მონებს – როგორც მეტ-ნაკლებად ღირებულ შინაურ საქონელს. თუ ადამიანური კონტაქტებისადმი თავის არიდება უფრო შორს წავა, მაშინ იგი შემდეგ თავებში განხილულ გრძნობის გაღარიბებასთან ერთად გულგრილობის იმ შემზარავ გამოვლინებამდე მიგვიყვანს, რის შესახებაც გაზეთები ყოველდღე გვატყობინებენ.

რაც უფრო შორს მიდის ადამიანთა მასად ქცევა, მით უფრო უცილო ზღვება ცალკე ინდივიდისათვის – „არ იყოს ჩართული“. ამიტომაც დღეს, სწორედ დიდ ქალაქებში, დღისით-მზისით ვილაცას ძარცვავენ, კლავენ, აუბატიურებენ, თანაც ხალხმრავალ ქუჩებში და ისე, რომ არც ერთი „გამვლელი“ ხელის შემლას არ ცდილობს.

ბევრი ადამიანის უმცირეს ფართობზე თავმოყრას შედეგად მოაქვს არა მხოლოდ ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულების გაღარიბება და ჩაკვდომა, არა მარტო ადამიანური სახის დაკარგვა, არამედ იგი უშუალოდ წარმოშობს აგრესიულ ქცევასაც. ცხოველებზე დაკვირვებიდან ვიცით, რომ ერთ ადგილზე ცხოველთა თავმოყრა ერთი სახეობის შიგნით აგრესიას აძლიერებს. ვისაც არ გამოუცდია ომში ტყვედ ყოფნა, ან სხვაგან, ნაძალადევად თავმოყრილ ხალხში არ მოხვედრილა, ვერ წარმოიდგენს, რა ზომამდე შეიძლება მივიდეს გაღიზიანება რაღაც წვრილმანის გამო, რომელიც ადამიანს ასეთ გარემოში შეუძლია გაუჩნდეს სწორედ მაშინ, როცა სურს როგორღაც თავი მოთოკოს და მოწადინებულია სხვების მიმართ თავაზიანი იყოს, მაშასადამე, გულითადი დამოკიდებულება გამოამჟღავნოს; ეს მდგომარეობა ტანჯვად იქცევა ხოლმე. უკმეხობა და სიტლანქე, რასაც ყველა დიდ ქალაქში ვაკვირდებით, სავსებით პროპორციულია ამა თუ იმ ადგილზე ადამიანთა თავმოყრისა. დიდ სარკინიგზო სადგურებზე ან, მაგალითად, ნიუ-იორკის ავტოსადგურებში იგი საგანგამო ზღვარს აღწევს.

ჭარბი მოსახლეობა პირდაპირ ხელს უწყობს იმ რღვევას და დაცემას, რასაც ჩვენ შემდგომ შვიდ თავში შევხებით. შეხედულება, თითქოს შესატყვისი „კონდიციონირებით“ შევძლებთ ადამიანის ახალი ჯიშის შექმნას, რომელიც დაზღვეული იქნება დიდი მასების ერთ ადგილზე თავმოყრიდან გამომდინარე მავნე შედეგებისაგან, მეტად საშიშ ილუზიად მიმაჩნია.

თავი მესამე

სასიცოცხლო სივრცის გაჩანაგება

საყოველთაოდ ცნობილია მცდარი აზრი, თითქოს „ბუნება ამოუწურავია“. ცხოველის, მცენარის თუ სოკოს ყოველი სახეობა ესადაგება თავის გარემოს. ამ გარემოს კი, თავისთავად ცხადია, განე-

კუთვნება არა მხოლოდ არაორგანული შემადგენელი ნაწილები ამა თუ იმ ადგილმდებარეობისა, არამედ მისი ყველა ცოცხალი ბინადარიც. მაშასადამე, ერთი სასიცოცხლო სივრცის ყველა ცოცხალი არსება ერთმანეთსაა მორგებული. ეს ეხება იმათაც, ვინც ერთმანეთს თითქოს მტრულად უპირისპირდება, როგორც, მაგალითად, მტაცებელი ცხოველი და მისი მსხვერპლი, ვინც ჭამს და ვისაც ჭამენ. თუ უკეთ დავაკვირდებით, გამოირკვევა, რომ ეს არსებები, თუ მათ შევხედავთ არა როგორც ინდივიდებს, არამედ როგორც სახეობებს, ერთმანეთს არაფერს ვნებენ, პირიქით, ზოგჯერ საერთო ინტერესებიც აქვთ. სრულიად გასაგებია, რომ მჭამელი ფრიად დაინტერესებულია იმ სახეობის სიცოცხლისუნარიანობით, რომელიც მის საზრდოს შეადგენს, ცხოველი იქნება ეს თუ მცენარე. რაც უფრო მეტადაა იგი კვების ერთ სახეობაზე დახელოვნებული, მით უფრო დიდია შესაბამისად მისი ინტერესიც. ასეთ შემთხვევაში მტაცებელი თავის სანადირო ობიექტს არასოდეს გადააშენებს. მტაცებლის უკანასკნელი წყვილი დიდი ხანია შიმშილით ამოწყდებოდა, ვიდრე იგი ნადავლ სახეობის უკანასკნელ წყვილს მიაკვლევდა. თუ ნადავლის დასახლების სიმჭიდროვე ნორმაზე დაბლა დაიწევს, მტაცებელი იღუპება. როცა დინგო, თავდაპირველად შინაური ძაღლი, ავსტრალიაში მოხვდა და იქ გაველურდა, მას არც ერთი ცხოველი არ მოუხსპია, რომლითაც იკვებებოდა, მაგრამ ორი მტაცებელი ნადირი – ჩანთოსანი მგელი (*Thylacinus*) და სარკოფილუსი (*Sarcophilus*) გადააშენა. საშინელი ყბებით აღჭურვილი ეს ჩანთოსანი მტაცებლები დინგოს ბევრად აღემატებოდნენ ღონით, მაგრამ თავიანთი უფრო პრიმიტიული ტვინის გამო ცხოველების გაცილებით უფრო მჭიდრო დასახლებას საჭიროებდნენ, ვიდრე მათზე ჭკვიანი, გაველურებული ძაღლი. დინგომ სასიკვდილოდ კი არ დაკბინა ისინი, კონკურენციით აჯობა და შიმშილით დახოცა.

იშვიათად მომხდარა, რომ რომელიმე ცხოველის გამრავლებას არსებული საკვების რაოდენობა აწესრიგებდეს. ეს ერთნაირად არაეკონომიური იქნებოდა როგორც მძარცველის, ასევე გაძარცვულის ინტერესებისათვის. მეთევზე, რომელიც თავისი წყლის სარეწის შემოსავლით ცხოვრობს, გონივრულად მოიქცევა, თუ მხოლოდ იმდენ თევზს დაიჭერს, რომ დარჩენილებმა შთამომავლობის მაქსიმუმის მოცემა შეძლონ, რაც დაჭერილ თევზთა რაოდენობას შეავსებს. სად არის ოპტიმალობა – ამას მხოლოდ მეტად რთული მაქსიმუმ-მინი-

მუმის გაანგარიშება გვეტყვის. თუ მეთევზე საჭიროზე ნაკლებს დაიჭერს, მაშინ ტბა თევზით გადაიტვირთება და ნამატიც მაინცდამაინც კარგი არ იქნება; თუ ზედმეტად ბევრს დაიჭერს, მაშინ საჯიშე თევზი ცოტა დარჩება იმისათვის, რომ იმ რაოდენობის შთამომავლობა დატოვოს, რასაც წყალი გამოკვებავს და გაზრდის. ეკონომიის მსგავს ანალოგიას შეხვდებით, როგორც უ. კ. უინიუ-ედუარდსმა გვიჩვენა, ცხოველის ძალიან ბევრ სახეობაში. ტერიტორიების გადაღობვის გარდა, რაც ხელს უშლის ერთმანეთის გვერდით ზედმეტად მჭიდრო დასახლებას, არსებობს სხვა საშუალებაც, რომელიც აფერხებს არსებული საკვების გადაჭარბებულ ექსპლოატაციას.

არცთუ იშვიათია, რომ იმ სახეობებს, რომლებიც მტაცებლის საკვებადაა განკუთვნილი, მკვეთრად გამოხატული უბირატესობა გააჩნია თავის მჭამელთა წინაშე. ეს არის საკვები ცხოველისა თუ საკვები მცენარის მოშენების ციფრის ისეთი ორიენტირება ერთ მომხმარებელზე, რომ თუ ეს ფაქტორი არა, მტაცებელთა სიცოცხლის წონასწორობა დაირღვეოდა. პოპულაციის დიდი კატასტროფები, რასაც ვაკვირდებით სწრაფად გამრავლებად მღრღნელებზე მას შემდეგ, რაც მათი დასახლების სიმჭიდროვე უაღრესად გაიზარდა, გაცილებით უფრო საშიშია სახეობის შენარჩუნებისათვის, ვიდრე საშუალო რაოდენობის პროპორციული შენარჩუნება, რომელიც ხორციელდება მტაცებლის მიერ ჭარბი ცხოველების „გაწმენდით“. მტაცებლის და მისი მსხვერპლის სიმბიოზი ზოგჯერ ძალიან შორს მიდის. არსებობს ბალახის ბევრი ჯიში, რომელიც ამკარად ისეა „კონსტრუირებული“, რომ მსხვილმა ჩლიქოსანმა ცხოველებმა კარგა ხანს ძოვონ და კიდევაც გადათელონ, რასაც ხელოვნურ გაზონებზე ხანგრძლივი მოთიბვით და ტკეპნით ვაღწევთ ხოლმე. თუ ეს ფაქტორები არ იქნება, ამ ბალახებს მალე ბალახის სხვა ჯიში განდევნის, რომელიც თუმცა ასეთ მოპყრობას ვერ იტანს, სამაგიეროდ სხვა თვალსაზრისით უფრო სიცოცხლისუნარიანია. მოკლედ, ორი ცოცხალი ფორმა შეიძლება ერთმანეთის მიმართ ისეთსავე ურთიერთდამოკიდებულებაში აღმოჩნდეს, როგორც ადამიანს აქვს შინაური ცხოველებისა და კულტურულ მცენარეთა მიმართ. კანონზომიერებანი, რომლებიც ასეთ ურთიერთზემოქმედებას აწესრიგებს, ზოგჯერ ადამიანთა ეკონომიის კანონზომიერებას წააგავს, რაც გამოიხატა კიდევ იმ ტერმინში, ამ ურთიერთზემოქმედების შემსწავლელ მეცნიერებას – ეკოლოგიას რომ დაერქვა. არის ერთი ცნება, რომელსაც ჩვენ შემდგომ დავუბ-

რუნდებით და რომელიც ცხოველთა და მცენარეთა ეკოლოგიაში არ გვხვდება. ეს გახლავთ გარესამყაროსადმი ბარბაროსული, მტაცებლური დამოკიდებულების ცნება – *Raubbau*.

ურთიერთზემოქმედებანი იმ უამრავი ცხოველის, მცენარის თუ სოკოს სახეობათა სტრუქტურაში, რომლებიც ერთ სასიცოცხლო სივრცეში ცხოვრობენ და სასიცოცხლო ერთობას, ანუ ბიოცენოზს ქმნიან, წარმოუდგენლად მრავალფეროვანი და კომპლექსურია. ცოცხალ არსებათა სხვადასხვა სახეობის ურთიერთშეგუება, რომელიც დროთა განმავლობაში განხორციელდა, და რომელთა დროული მასშტაბიც გეოლოგიას შეესატყვისება და არა ადამიანის ისტორიას, საკვირველ და ამავე დროს ადვილად დასარღვევ წონასწორობის მდგომარეობამდე მიგვიყვანა. მრავალი მარეგულირებელი პროცესი იცავს მას ამინდით გამოწვეულ და სხვა მსგავს უცილობელ შეფერხებათაგან. ყოველი ცვლილება, რომელიც ნელა ხდება (როგორც არის სახეობათა ევოლუციის ან ჰავის თანდათანობითი შეცვლით გამოწვეული ცვლილებები), სასიცოცხლო სივრცის წონასწორობას არ აგდებს საფრთხეში. მაგრამ ანაზღეულ ზემოქმედებას, მაშინაც, თუ ის თითქოს უმნიშვნელოა, შეიძლება მოულოდნელად დიდი, უფრო მეტიც – კატასტროფული შედეგები მოჰყვეს. ასე მაგალითად, სრულიად უწყინარი ცხოველის უცხო გარემოში შეყვანამ შეიძლება ვეებერთელა მიწის ფართობი გააჩანავოს ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, როგორც ეს ავსტრალიაში მოხდა ბოცვერის მოშენებით. ბიოტოპის წონასწორობაში შეჭრა აქ ადამიანის ხელით განხორციელდა. პრინციპულად დასაშვებია, მსგავსი რამ მისი ჩარევის გარეშეც მოხდეს, თუმცა ბევრად უფრო იშვიათად.

ადამიანის ეკოლოგია ბევრად უფრო სწრაფად იცვლება, ვიდრე ყველა დანარჩენი ცოცხალი არსებისა. მის ტემპს განსაზღვრავს ტექნოლოგიის პროგრესი, რომელიც განუწყვეტლივ და გეომეტრიული პროგრესიით იზრდება. ადამიანი ვერ ასცდება იმას, რომ შორს მიმავალი ცვლილებები, ხშირად კი ტოტალური გაჩანაგება არ გამოიწვიოს იმ სასიცოცხლო ერთობაში, რომელშიც და რომლითაც ცხოვრობს. გამონაკლისია მხოლოდ „ველური ტომები“, როგორც მაგალითად, სამხრეთ ამერიკის უსიერ ტყეში მობინადრე ინდიელები, რომლებიც მცენარეთა ნაყოფით და ნადავლით იკვებებიან, ან ოკეანის ზოგიერთი კუნძულის მცხოვრებლები, რომლებიც ნაწილობრივ მიწათმოქმედებას მისდევენ, ძირითადად კი ქოქოსის კაკლით

და ზღვის ცხოველებით ირჩენენ თავს. ასეთი კულტურები თავიანთ ბიოტოპზე ისეთსავე ზემოქმედებას ახდენენ, როგორც ცხოველების რომელიმე სახეობის პოპულაციები. ეს თეორიულად ერთი შესაძლებელი შემთხვევაა, სადაც ადამიანს თავის ბიოტოპთან ჰარმონიაში შეუძლია იცხოვროს. სხვა შესაძლებლობა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი, როგორც მიწათმოქმედი და მესაქონლე, ახალს, მთლიანად მისი მოთხოვნილებების შესაბამის სასიცოცხლო ერთობას შექმნის, რომელსაც პრინციპში შეიძლება ისეთივე ხანგრძლივი არსებობის უნარი გააჩნდეს, როგორც აქვს სხვას, მისი ჩარევის გარეშე წარმოქმნილს. ეს ეხება ზოგიერთ ძველ სამეურნეო კულტურას, როცა ადამიანები მრავალი თაობის მანძილზე ერთ მიწაზე სახლობენ, უყვართ იგი და ჭეშმარიტად კარგი, პრაქტიკით მოპოვებული ეკოლოგიური ცოდნით მიწას უბრუნებენ იმას, რასაც მისგან ღებულობენ.

გლებმა იცის ის, რაც მთელმა ცივილიზებულმა კაცობრიობამ დაივიწყა – სახელდობრ ის, რომ მთელი პლანეტის სასიცოცხლო მარაგი ამოუწურავი არ არის. მას შემდეგ, რაც ამერიკაში ეროზიამ, რომელიც მიწის ბარბაროსულ დამუშავებას მოჰყვა, ვრცელი, ნაყოფიერი მიწები უდაბნოდ აქცია, მას შემდეგ, რაც დიდი ფართობები გაჩეხვის შედეგად კარსტული გახდა და უამრავი სასარგებლო ცხოველის ჯიში გადაშენდა, ეს ფაქტები თანდათან თავიდან გააცნობიერეს, უმთავრესად კი იმიტომ, რომ ამა თუ იმ აგროკულტურამ, თევზის და ვეშაპმჭერმა ინდუსტრიულმა სარეწებმა კომერციული თვალსაზრისით ეს საკმაოდ მტკივნეულად იგრძნეს. მაგრამ ეს ფაქტები დღესაც არ არის საყოველთაოდ აღიარებული და საზოგადოების ცნობიერებაში დამკვიდრებული!

ჩვენი დროის სულმოუთქმელობა, რაზედაც შემდგომ თავში ვისაუბრებთ, ადამიანს არ უტოვებს დროს რაიმე აწონ-დაწონოს და ამოქმედებამდე გამოსცადოს. შემდეგ ბრიყვნი გულუბრყვილოდ იკვებნიან კიდეც, „მკეთებლები“ ვართო, მაშინ როცა ბუნებისა და საკუთარი თავის მიმართ ბოროტმოქმედებას სჩადიან. დღეს ბოროტმოქმედება ხდება ყველგან, სადაც ქიმიურ საშუალებებს იყენებენ, მაგ., სოფლის მეურნეობაში მავნე მწერების განადგურების მიზნით, განსაკუთრებით მებაღეობა-მეხილეობაში. მაგრამ ასეთსავე სიბეცეს იჩენენ ფარმაკოპეაშიც. იმუნოლოგებს სერიოზული ეჭვი უჩნდებათ საყოველთაოდ მიღებული მედიკამენტების მიმართ. „მყისვე ხელში ჩაგდების სურვილი“, რომელსაც მეოთხე თავში დავუბრუნდები, ქი-

მიური ინდუსტრიის ზოგ დარგს შეუწყნარებლად ქარაფმუტულს ხდის თავისი პროდუქციის წარმოება-გავრცელებით, რომლის შედეგების გათვალისწინებაც მომავლისათვის საერთოდ შეუძლებელია. რაც შეეხება მიწათმოქმედების ეკოლოგიურ მომავალს, სამედიცინო მოთხოვნილებების თვალსაზრისითაც, აქ თითქმის დაუჭვრებელი უდარდებლობა სუფევს. გამფრთხილებლებს, რომლებიც შხამის დაუფიქრებელი გამოყენების წინააღმდეგ გამოდიან, ვერაგულად აბიაბრუებენ და პირს უქოლავენ.

ცივილიზებული კაცობრიობა თავის გარემომცველ და მარჩინალ ცოცხალ ბუნებას ბრმად და ბარბაროსულად რომ აჩანაგებს, ამით საკუთარ თავს აყენებს ეკოლოგიური განადგურების საფრთხის წინაშე. თუ იგი ამას ოდესმე ეკონომიკურად იგრძნობს, შეიძლება კიდევ მიხვდეს თავის შეცდომას, მაგრამ ვაითუ უკვე დაგვიანებული აღმოჩნდეს. ყველაზე ნაკლებად კი კაცობრიობა იმას ამჩნევს, ეს ბარბაროსული პროცესი რა ძლიერ ვნებს მის საკუთარ სულს. ცოცხალი ბუნებისაგან საყოველთაო და მზარდ გაუცხოებას დიდი ბრალი მიუძღვის ცივილიზებული ადამიანის ესთეტიკურ და ეთიკურ გაუხეშებაში. საიდან უნდა გაუჩნდეს მოზარდს რაიმეს წინაშე მოწიწების გრძნობა, თუ ყველაფერი, რასაც გარშემო ხედავს, ადამიანის ნახელავია და, თანაც, იაფფასიანი და უშნო ნახელავი? ქალაქელისათვის თვით ვარსკვლავებით მოჭედული ცაც მალღივი სახლებით და ქიმიური გამონაბოლქვებითაა დაფარული. აღარც არის გასაკვირი, თუ ცივილიზაციის წინსვლას ქალაქისა და სოფლის გულსაკლავი დამახინჯება მოსდევს. შეადარეთ რომელიმე გერმანული ქალაქის ძველი ცენტრი მის თანამედროვე პერიფერიებს, ან თვითონ ეს გარემოში მძაფრად შეჭრილი კულტურის სამარცხვინო ლაქა – მის მიერ ჯერ ხელუხლებელ ადგილებს. შემდეგ შეადარეთ ნორმალური სხეულის ქსოვილის ჰისტოლოგიური სურათი ავთვისებიანი სიმსივნით დაავადებულისას: გასაოცარ ანალოგიებს აღმოაჩინებ! თუ ობიექტურად განვიხილავთ და ესთეტიკურიდან ანგარიშის ენაზე გადავიტანთ, ეს განსხვავება არსებითად ემყარება ინფორმაციის დაკარგვას.

ავთვისებიანი სიმსივნის უჯრედი ჯანმრთელი სხეულის უჯრედისაგან უპირველესად იმით განსხვავდება, რომ მას დაკარგული აქვს ის გენეტიკური ინფორმაცია, რომელიც სჭირდება, რათა შეასრულოს თავისი როლი, როგორც სხეულის საერთო ინტერესებში ჩაბმულმა წევრმა. ამიტომ იგი ისე იქცევა, როგორც ცალკეული ცხო-

ველი, ან უფრო ზუსტად, როგორც ნორჩი ემბრიონალური უჯრედი. მას აკლია განსაკუთრებული სტრუქტურები; იგი უზომოდ და უანგარიშოდ იყოფა ისე, რომ ავთვისებიანი სიმსივნის ქსოვილი ჯანსაღ მეზობელ ქსოვილს შეეზრდება და ანადგურებს. თვალში საცემი ანალოგიები ქალაქის პერიფერიის სურათსა და ავთვისებიან სიმსივნეს შორის იმაში მდგომარეობს, რომ ერთშიც და მეორეშიც, ჯერ ისევ ჯანმრთელ სივრცეში მრავალი, ძლიერ განსხვავებული, მაგრამ წმინდად დიფერენცირებული და ერთმანეთის შემესვები სამშენებლო გეგმებია განხორციელებული, რომლებიც თავიანთ ბრძნულ სიმეტრიას იმ ინფორმაციას უმაღლიან, რომელიც ხანგრძლივი ისტორიული განვითარების პერიოდში დაგროვდა მაშინ, როცა ავთვისებიანი სიმსივნე ან თანამედროვე ტექნოლოგიის მიერ გავრანებული ქალაქის გარეუბანი მხოლოდ მცირე, უკიდურესად მარტივ კონსტრუქციასა სურათს გვთავაზობს. სიმსივნის უჯრედების სრულიად ერთფეროვან, სტრუქტურულად ღარიბ ჰისტოლოგიურ სურათს ავბედითი მსგავსება აქვს თანამედროვე ქალაქის შემოგარენის ზემოდან გადაღებულ სურათთან, რომელზეც მოჩანს კულტურულად გაღარიბებული, შეჯიბრების ჟინით შეპყრობილი არქიტექტორების მიერ ნაჩქარევად დაპროექტებული ერთფეროვანი სტანდარტული სახლები. კაცობრიობის შეჯიბრმა საკუთარ თავთან, რაზეც შემდეგ თავში ვისაუბრებთ, ბინათმშენებლობაზე გამანადგურებელი ზეგავლენა მოახდინა. არა მარტო კომერციულმა მოსაზრებამ, რომ მასობრივად დამზადებული მშენებლობის ნაწილები უფრო იაფი ჯდება, არამედ ყველაფრის გამაუფასურებელმა მოდამ შედეგად ის მოიტანა, რომ ყველა ცივილიზებული ქვეყნის ქალაქების გარეუბნებში ასეთი სახლები ასიათასობით შენდება; მათ ერთმანეთისაგან მხოლოდ ნომერი განასხვავებს და სახელს „სახლი“ არც იმსახურებენ. უკეთეს შემთხვევაში ისინი ბოსლების წყება „სასარგებლო ადამიანებისათვის“ აგებული, ეს გამოთქმა „სასარგებლო ცხოველის“ ანალოგიით რომ ვიხმაროთ.

ლეგორნის ჯიშის ქათამი ბატარეებში იყოლიო – სრულიად სამართლიანად ითვლება ფრინველის წამებად და კულტურის სირცხვილად. სამაგიეროდ, მსგავსი რამის ადამიანისთვის კადრება რატომღაც ნორმალურად მიაჩნიათ, თუმცა, სწორედ ადამიანი ყველაზე ნაკლებად იტანს მისდამი უღირს მოპყრობას. ნორმალური ადამიანის თვითმეფასება სრული უფლებით მოითხოვს საკუთარი ინდივიდუალობის განმტკიცებას. ადამიანი თავისი ფილოგენეზით ჭიანჭ-

ველასავით ან ტერმიტივით არ არის მოწყობილი, რომ ეს აიტანოს, იყოს ანონიმური და ადვილად შენაცვლებადი ელემენტი ერთი სახეობის მილიონ მსგავსს შორის. საკმარისია თვალი შევაგლოთ ქალაქის გარეუბანში რომელიმე დასახლებას, ამ პატარა ბაღ-ვენახებსა და შიგ ჩადგმულ სახლებს, რათა დავრწმუნდეთ, თუ რა შედეგი მოაქვს ადამიანის სწრაფვას საკუთარი ინდივიდუალობის გამოხატვისაკენ. უღიმღამო სადგომთა წყებაში მცხოვრებ ადამიანს მხოლოდ ერთი გზა დაარჩენია საკუთარი თავისადმი პატივისცემის შესანარჩუნებლად: ბევრი მის ბედში მოხვედრილი თანამოძმე ცნობიერებიდან განდევნოს, ხოლო კარის მეზობელს მკაცრად გაემიჯნოს. ძალიან ბევრ საცხოვრებელ მასივში, ცალკე ბინებს შორის აივნებზე კედელია ჩადგმული, რომელიც მეზობელს უხილავს ხდის. არც სურვილი და არც საამისო ძალა არ გააჩნიათ, „ღობის იქით“ მასთან სოციალური კონტაქტი დაამყარონ, რადგან შიში აკავებთ – მეზობლის სახეში საკუთარი სასოწარკვეთილება არ ამოიკითხონ. გამასობრივებას ამ გზითაც მიყვავართ მარტოსულობისა და მოყვასის მიმართ გულგრილობისაკენ.

ესთეტიკური და ეთიკური გრძნობა, როგორც ჩანს, ერთმანეთთან უმჭიდროესადაა დაკავშირებული, ხოლო ადამიანები, რომლებიც იძულებული არიან ზემოთ აღწერილ პირობებში იცხოვრონ, ორივეს მიმართ აშკარა ატროფიას განიცდიან. ბუნების სილამაზე და ადამიანის მიერ შექმნილი კულტურული გარემოს სილამაზე – ორივე სრულიად აუცილებელია, რათა ადამიანი სულიერად და ინტელექტუალურად ჯანმრთელი დარჩეს. ტოტალური სულიერი სიბრმავე ყოველივე მშვენიერის მიმართ, რომელიც დღესდღეობით ასე სწრაფად იკიდებს ფეხს, სულიერი დაავადებაა, რომელსაც თუნდაც იმიტომ უნდა მოვეკიდოთ მთელი სერიოზულობით, რომ იგი ეთიკურად მიუღებლის მიმართ უგრძნობლობას ამკვიდრებს.

იმათ, ვინც წყვეტს, სად ქუჩა გაიჭრას, სად – საავტომობილო ქარხანა თუ ფაბრიკა აშენდეს, თუნდაც ამით მშვენიერი შემოგარენის საკმაოდ მოზრდილი ნაწილი სამუდამოდ დამახინჯდეს, ესთეტიკური მოსაზრებები საერთოდ არ აწუნებთ. პატარა დაბის ბურგომისტრიდან დიდი სახელმწიფო მეურნეობის მინისტრამდე სრული თანხმობა სუფევს იმ საკითხში, რომ ბუნების სილამაზისათვის არავითარი ეკონომიკური (ან მით უმეტეს პოლიტიკური) მსხვერპლი არ შეიძლება გავიღოთ. ის მცირერიცხოვანი ბუნების დამცველები და მეცნიერები,

რომლებიც ხედავენ ამ თავსდატეხილ უბედურებას, სრულიად უღონონი არიან. თუ ყურს მოკრავენ, რომელიმე სოფლის თემის საკუთრებაში მყოფ პატარ-პატარა მიწის ნაკვეთებზე, ტყის პირას, ფასი აიწვეს, თუ იქამდე გზა იქნება გაყვანილიო, პაწია, თვალწარმტაც ნაკადულს, თავისთვის რომ მირაკრაკებს სოფელში და თვალს ახარებს, მაშინვე მიღებში გამოამწყვდევენ, მიწას დააყრიან, მისაწორებენ და მშვენიერი სოფლის ქუჩას ქალაქის გარეუბნის ერთ-ერთ ტიპურ, უსახურ ქუჩას დაამსგავსებენ.

თავი მეოთხე

შენიბრი საკუთარ თავთან

პირველი თავის დასაწყისში ჩვენ განვმარტეთ, თუ რატომაა აუცილებელი მყარი მდგომარეობის (*steady state*) შესანარჩუნებლად ცოცხალ სისტემებში რეგულარულ წრეთა ანუ ნეგატიურ უკუკავშირთა ფუნქცია: ასევე, თუ რატომ იწვევს დადებითი უკუკავშირების წრიული მოქმედებანი ცალკეული მოქმედების ზგავად ჩამოწოლის საშიშროებას. დადებითი უკუკავშირების სპეციალური შემთხვევაა, როცა ერთი სახეობის ინდივიდები ერთმანეთს ეჯახებიან. ეს შეჯიბრი სელექციის მეშვეობით მათ განვითარებაზე ახდენს ზეგავლენას. სახეობაზე გარე სამყაროს ფაქტორთა ზემოქმედებისაგან განსხვავებით ინტრასპეციფიკური სელექცია იწვევს ცვლილებებს შესაბამისი სახეობის მემკვიდრეობაში. ეს ცვლილებები მის სიცოცხლისუნარიანობას არათუ აძლიერებს, არამედ, უმეტეს შემთხვევაში, აშკარად ვნებს.

ინტრასპეციფიკური სელექციის შედეგების საილუსტრაციოდ ო. ჰაინროთის მიერ მოტანილი მაგალითი ეხებოდა მამალი ხოხბის (*Argusianus argus L.*) ფრთებს. ისინი პეპლაობის პერიოდში ფარშევანგის ბოლოს მსგავსად იშლებიან და დედლისკენ არიან მიმართული. ისევე როგორც ფარშევანგთან, ხოხობთანაც არჩევანი მთლიანად დედალს ეკუთვნის. მამლის გამრავლების პერსპექტივა უშუალოდ დამოკიდებულია იმ მიმზიდველ ძალაზე, რომელსაც მისი დაპეპლვის ორგანო დედლებზე მოახდენს. მაგრამ თუ ფარშევანგი თავის ბოლოს ფრენის დროს მეტ-ნაკლებად სწორხაზოვნად კეცავს და ფრენაში ხელს არ უშლის, მამალი ხოხბის ფრთების წაგრძელება მას თითქმის უკარგავს ფრენის უნარს. თუ ეს უნარი მთლიანად არ დაკარ-

გა, როგორც ჩანს მხოლოდ იმიტომ, რომ სელექციამ შეუშალა ხელი, რომელსაც მიწაზე მობინადრე მტაცებლებმა საპირისპირო მიმართულება მისცეს. სელექციამ იტვირთა აუცილებელი მარეგულირებელი ზემოქმედება.

ჩემმა მასწავლებელმა ოსკარ ჰაინროთმა მისთვის დამახასიათებელი შეუბრალებელი პირდაპირობით თქვა: „არგუსის მამლის ფრთების შემდეგ თანამედროვე კაცობრიობის შრომის ტემპი ინტრასპეციფიკური სელექციის ყველაზე უჭკუო პროდუქტია“. ეს სიტყვები თავის დროზე წინასწარმეტყველურად ითქვა, დღეს კი ისინი კლასიკური *“Understatement”* (მიჩუმათებაა). არგუსის, ისევე როგორც სხვა, მსგავსი აღნაგობის მრავალი ცხოველის შემთხვევაში გარესამყაროს ზემოქმედებანი აფერხებენ იმას, რომ სახეობა ინტრასპეციფიკურმა სელექციამ სიმახინჯედ აქციოს და საბოლოოდ კატასტროფისაკენ მიმავალ გზაზე დააყენოს. კაცობრიობის კულტურულ განვითარებაში არავითარი მსგავსი გამაჯანსაღებელი მოქმედი ძალები არ არსებობს. მან – კაცობრიობამ – თავისდა საუბედუროდ, ისწავლა მთელი გარესამყაროს დამორჩილება, მაგრამ საკუთარი თავის შესახებ იმდენად ცოტა იცის, რომ ინტრასპეციფიკური სელექციის სატანურ ზემოქმედებას უმწეოდ ეწირება.

“Homo homini Lupus” („კაცი კაცისათვის მგელია“), ისევე როგორც ჰაინროთის ცნობილი გამოთქმა, „მიჩუმათებას“ წარმოადგენს. ადამიანი, როგორც საკუთარი სახეობის შემდგომი განვითარების განმსაზღვრელი სელექციის ერთადერთი ფაქტორი, ფაქტორი, სამწუხაროდ, ისე უცოდველი როდია, როგორც თუნდაც ყველაზე საშიში ნადირი: ადამიანის შეჯიბრი ადამიანთან, ისე როგორც არც ერთი ბიოლოგიური ფაქტორი მანამდე, უპირისპირდება სწორედ „მარად ცხოველ, კეთილმყოფელ ზემოქმედ ძალას“ და ანგრევს ყველა ღირებულებას, რომელიც ამ ძალამ შექმნა – ცივი სატანური მუშტით, რომლის ქმედებასაც განსაზღვრავს მხოლოდ ღირებულებებისადმი ბრმა, კომერციული მოსაზრებანი.

ის, რაც კაცობრიობისათვის, როგორც მთლიანობისათვის, და ისიც, რაც ცალკე ინდივიდისათვის კარგი და სასარგებლოა, ადამიანთა შორის შეჯიბრის ზეგავლენით თითქმის მთლიანად დავიწყებას ეძლევა. დღეს მცხოვრებ ადამიანთა უმეტესობას ღირებულებად მხოლოდ ის მიაჩნია, რაც შეუბრალებელ კონკურენციაში თანამომღებზე გაამარჯვებინებს. ყოველი საშუალება, რომელიც ამ მიზანს ემ-

სახურება, თავისთავად ღირებულებად გვეჩვენება. უტილიტარიზმის გამანადგურებელი ცდომილებანი შეიძლება განვმარტოთ როგორც საშუალებისა და მიზნის აღრევა. ფული იმთავითვე საშუალებაა. სასაუბრო ენაშიც ხომ ასეა: „მე მაქვს სახსარი“. რამდენ კაცს შეხვდებით დღეს, რომელიც გაგიგებთ, თუ მოინდომებთ და აუხსნით, რომ ფულს თავისთავად არ გააჩნია რაიმე ღირებულება? იგივე ითქმის ღროზე: „ღრო – ფულია“. ყველასათვის, ვისთვისაც ფულს აბსოლუტური ღირებულება გააჩნია, ძვირფასია თითოეული წამიც კი. თუ ისეთ თვითმფრინავს ააგებენ, რომელიც ატლანტიკას უფრო მალე გადაუფრენს, ვიდრე ყველა დანარჩენი, კაციშვილი არ იკითხავს, რას მოგვიტანს დასაშვები ბილიკის სიგრძის მომატება, აფრენის სიჩქარის გაძლიერება და ამით სამიშროების ზრდა, უფრო დიდი ხმაური და ა. შ. ნახევარი საათის მოგება ყველას თვალში თავისთავადი ღირებულებაა, რომლის მისაღწევად არც ერთი მსხვერპლი არ იქნება ზედმეტი. ყოველი საავტომობილო ქარხნის საზრუნავია, რომ ყოველგვარი ახალი ტიპის მანქანა წინამავალს აღემატებოდეს სიჩქარით. გზები კიდევ უფრო უნდა გაგანიერდეს, ყველა მოსახვევი საგანგებოდ გამაგრდეს თითქოს უსაფრთხოების გასაძლიერებლად, სინამდვილეში კი მხოლოდ იმისათვის, რათა ცოტა უფრო სწრაფად (და ამიტომ უფრო ხიფათიანად) შეიძლებოდეს მანქანის მართვა.

საკითხავია, რა უფრო ვნებს დღევანდელი კაცობრიობის სულს: დამაბრმავებელი ფულის სიხარბე თუ ქანცვამწყვეტი სიჩქარე, რომელიც უნდა იყოს, ყველა პოლიტიკური მიმართულების ძალაუფლების მქონეთა სურვილია, ერთსაც და მეორესაც ყველანაირად შეუწყონ ხელი და ჰიპერტროფიამდე გააძლიერონ ის მოტივები, რომლებიც ადამიანს ამ შეჯიბრში წააქეზებენ. რამდენადაც ვიცი, ამ მოტივაციების ღრმა ფსიქოლოგიური ანალიზი ჯერ არ ჩატარებულა. ჩემი შეხედულებით, ქონების შექენისა და რანგობრივად უფრო მაღალი მდგომარეობის მოპოვების ხარბი სურვილის გარდა, აქ შიშის ასრულებს მნიშვნელოვან როლს, შიში – შეჯიბრში არ ჩამორჩე, შიში გალატაკებისა, მცდარი გადაწყვეტილების მიღებისა, შიში – ძალამ არ გიმტყუნოს მთელი ენერჯის დამძაბველი სიტუაციის წინაშე. შიში ამ სახით უეჭველად უმნიშვნელოვანესი ფაქტორთაგანია, თანამედროვე ადამიანის ჯანმრთელობას ძირს რომ უთხრის და მას მაღალი წნევით, თირკმელების მოშლით, ნაადრევი გულის ინფარქტით და სხვა მშვენიერი რამეებით აჯილდოებს. მოჩქარე ადამიანს

არა მარტო სიხარბე აცდუნებს; თვით ყველაზე ძლიერ ცდუნებასაც არ ექნებოდა იმდენი ძალა, ადამიანი ასეთ ენერგიულ თვითგანადგურებამდე მიეყვანა; იგი დევნილია და მისი მდევარი მხოლოდ შიშია.

შიშნარევი სულმოუთქმელობა და სულის მოთქმის არდამცვლილი შიში ადამიანს განძარცვავს მისი უარსებითი თვისებებისაგან, ერთ-ერთია – რეფლექსი. როგორც ეს ჩანს ნაშრომში *“Innate Basis of Learning”* („შემეცნების თანდაყოლილი საფუძველი“) გავანალიზებ, ადამიანის ადამიანად ჩამოყალიბების იდუმალებით მოცულ პროცესში, როგორც ჩანს, უაღრესად მნიშვნელოვანი როლი იმ ფაქტმა შეასრულა, რომ გარესამყაროს შემსწავლელმა ამ ცნობისმოყვარე არსებამ საკუთარი თავი გაიხადა კვლევის საგნად. საკუთარი „მეს“ აღმოჩენა სულაც არ არის აუცილებელი დროში ემთხვეოდეს იმ გადატრიალებას, როცა ადამიანმა ერთ მშვენიერ დღეს მანამდე თავისთავად ცხადს გაოცებით შეხედა, რაც ფილოსოფიის დაბადების აქტადაა მიჩნეული. უკვე ის ფაქტი, რომ მძებნელი და საგნის მომხელთებელი ხელი, მოძიებელი და მოხელთებული საგნის გვერდითაა დანახული და გარესამყაროს საგნადაა გაგებული, ალბათ, ახალი კავშირის დამყარებას მოასწავებდა, რომლის შედეგებმაც ეპოქა შექმნა. არსება, რომელმაც ჯერ არაფერი იცის საკუთარი „მეს“ არსებობის შესახებ, ვერც აბსტრაქტულ აზროვნებას განივითარებს, ვერც ენას, ვერც სინდისსა და პასუხისმგებელ ზნეობას. არსება, რომელიც შეწყვეტს რეფლექსიას, იმ საშიშროების წინაშე დგას, რომ დაკარგავს ყველა ამ სპეციფიკურად ადამიანურ თვისებასა და მონაპოვარს.

მუდმივი სიჩქარის ან, იქნებ, უშუალოდ ამ სიჩქარით გამომწვევი შიშის ერთი უბოროტესი შედეგთაგანია თანამედროვე ადამიანის უუნარობა – სულ მცირე ხნით მაინც დარჩეს საკუთარ თავთან მარტო. იგი გაურბის თვითგაცნობიერებისა და საკუთარ თავში ჩაღრმავების ყოველგვარ შესაძლებლობას, თითქოს ეშინია, რომ რეფლექსია მას საკუთარ საზარელ ავტობორტრეტს დაუყენებს თვალწინ, იმის მსგავსს, რასაც ოსკარ უაილდი თავის რომანში „დორიან გრეის პორტრეტი“ აღწერს. სულ უფრო ძლიერი სწრაფვა ხმაურისაკენ, რაც თანამედროვე ადამიანის ნევრასთენიის გამო პირდაპირ პარადოქსულია, მხოლოდ იმით შეიძლება აიხსნას, რომ რაღაც უნდა ჩაიხშოს. ერთხელ ტყეში სეირნობისას, მე და ჩემს მეუღლეს სწრაფად მოახლოებადი ყურთწამლები მუსიკა შემოგვესმა, რომელსაც თექვსმეტი წლის ველოსიპედისტის საბარგულზე დამაგრებულ

ტრანზისტორი აფრქვევდა. ჩემმა მეუღლემ შენიშნა: „ეშინია, ფრინველების გალობა არ გაიგოს!“ მე კი მგონია, რომ მას, თუნდაც წამით, საკუთარ თავთან მარტო დარჩენის ეშინოდა. რატომ ამჯობინებენ სხვა მხრივ ინტელექტუალური პრეტენზიების მქონე ადამიანები ზოგჯერ პირდაპირ ტვინის გამაწყალებელ სატელევიზიო გადაცემებს საკუთარ თავთან მარტო დარჩენას? ჭეშმარიტად, მხოლოდ იმისთვის, რომ ფიქრები განდევნონ.

მაშასადამე, ადამიანები იტანჯებიან, იტანჯებიან იმ ნერვული და სულიერი დაძაბულობისაგან, რასაც მათ აკისრებს თავიანთ მსგავსთან შეჯიბრი. თუმც მათ ბავშვობიდანვე წვრთნიან, რათა ამ შეჯიბრის ყველა მანკიერი გამოვლენა წინსვლად მიიჩნიონ, სწორედ ყველაზე წინ წასულთა თვალებიდან მდევარი შიში იმზირება, ხოლო ყველაზე ყოჩაღები მათ შორის, ვინც „დროს ნაბიჯს უწყობს“, განსაკუთრებით ნაადრევად კვდებიან გულის ინფარქტით.

მაშინაც, თუ დაუშვებთ სრულიად გაუმართლებელ ოპტიმისტურ თვალსაზრისს, რომ მომავალში დედამიწაზე მოსახლეობის სიჭარბე დღევანდელი საშიში მასშტაბით აღარ მოიმატებს, კაცობრიობის შეჯიბრი საკუთარ თავთან მაინც სრულიად საკმარისი იქნება, რათა იგი საბოლოოდ განადგურდეს. დადებითი უკუკავშირიანი ყოველი წრიული პროცესი, ადრე თუ გვიან, კატასტროფამდე მიგვიყვანს. ხოლო პროცესი, რომელსაც ჩვენ აქ ვეხებით, რამდენიმე ასეთ წრიულ უკუკავშირს შეიცავს. შრომის მარად მზარდი ტემპის ინტრასპეციფიკური კომერციული სელექციის გარდა აქ თავს იჩენს მეორე საშიში წრიული პროცესიც, რაზეც ვანს პაკარდმა თავის წიგნებში ყურადღება გაამახვილა და რასაც შედეგად მოაქვს ადამიანთა მოთხოვნილებების პროგრესული ზრდა. ყოველი მწარმოებელი ისწრაფვის, მის მიერ დამზადებულ საქონელზე რაც შეიძლება უფრო მეტად გაიზარდოს მომხმარებლის მოთხოვნილება. მრავალი „სამეცნიერო-კვლევითი“ ინსტიტუტი მუშაობს მხოლოდ იმ საკითხებზე, რომ უფრო ეფექტური საშუალებანი გამოიხონ ამ ყოველად მანკიერი მიზნის მისაღწევად. მომხმარებელთა დიდი მასა, პირველ და მეორედ თავში აღწერილ მიზეზთა გამო, ბრმად მიჰყვება იმას, რასაც შეხედულებათა და რეკლამების კვლევის მეთოდები შესთავაზებენ. არავინ უჯანყდება, მაგალითად, იმ ფაქტს, რომ ყოველი კბილის პასტის ან საპარსის შექმნისას, სარეკლამო საფუთავში იმაზე მეტს იხდის, ვიდრე თვითონ საქონლის ღირებულებაა.

ფუფუნების საგანთა წარმოება, რომელიც უკუკავშირიანი წარმოებისა და მოთხოვნილებათა ზრდის ემმას წრეში ჩნდებიან, დასავლეთის ქვეყნებს, პირველ რიგში კი – ამერიკის შეერთებულ შტატებს, ადრე თუ გვიან, დალუპვის კარამდე მიიყვანს, რადგან მისი მოსახლეობა აღმოსავლეთის ქვეყნების უფრო ჯანსაღი მოსახლეობის წინაშე კონკურენციის უნარს დაკარგავს. ამიტომ კაპიტალისტური წყობის მესვეურების მხრივ სრული სიბეცეა აქამდე არსებული მეთოდის შენარჩუნება, რომლის არსიც იმაში მდგომარეობს, მომხმარებელი „ცხოვრების სტანდარტის“ გაუმჯობესებით დააჯილდოვოს და ისე „მომართოს“, რომ წნევის ამწევი და ნერვების გამანადგურებელი შევიბრი განაგრძოს თავის მოყვასთან.

ფუფუნების საგნების წარმოებას, ამას გარდა, მივყავართ მეტად საშიში მოვლენების წრესთან, რომელსაც შემდეგ თავში განვიხილავთ.

თავი მესამე

გრძნობის გაცვივება

ყველა ცოცხალ არსებაში, რომელსაც უნარი აქვს პავლოვის კლასიკური ტიპის პირობითი რეაქციები გამოიმუშავოს, ეს პროცესი შეიძლება ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო სახის გამლიზიანებელმა დააჩქაროს: ერთია გამაძლიერებელი გამლიზიანებლები (*reinforcement*), რომლებიც წინამავალ ქცევას აძლიერებს, მეორეა შემაფერხებელი გამლიზიანებლები (*deconditioning extinguishing*), რომლებიც ამ ქცევას ასუსტებს ან სულაც აფერხებს. ადამიანს პირველი გამლიზიანებელი კარგ გუნებაზე აყენებს, მეორე – უგუნებობას იწვევს. ვფიქრობ, გადაჭარბებული ანთრომორფირება არ იქნება, თუ განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე მდგარი ცხოველების შემთხვევაში მათ „გასამრჯელოს“ და „სასჯელს“ ვუწოდებთ.

ისმის კითხვა: მუშაობს აპარატის ფილოგენეტიურად განვითარებული პროგრამა, რომელიც სიცოცხლის ამ ფორმას უწყობს ხელს, ორი და არა უფრო მარტივად – მხოლოდ ერთ-ერთი ამ გამლიზიანებელი? ამაზე სხვადასხვა პასუხი არსებობს. ერთ-ერთი გვეუბნება, რომ სწავლის პროცესის ეფექტურობა ორმაგდება, როცა ორგანიზმს არა მხოლოდ წარმატების ან წარუმატებლობისაგან, არამედ ორივე-

საგან შეუძლია აზრიანი დასკვნები გამოიტანოს. მეორე ჰიპოთეტური პასუხი ასეთია: თუ სწორია, რომ ორგანიზმი გარესამყაროს ამა თუ იმ მავნე ზეგავლენისაგან უნდა დავიცვათ და იგი ოპტიმალურად უზრუნველვყოთ სითბოთი, სინათლით, ტენიანობით და ა. შ. მაშინ დამსჯელი გამლიზიანებლების მოქმედება სრულიად საკმარისი იქნება. მართლაც ვხედავთ, რომ ოპტიმალური გამლიზიანებელი სიტუაციისა და, შესაბამისად, გამლიზიანებლისაგან განთავისუფლების ძიება, რომელსაც უოლეს კრეიგი „ანტიპათიას“ უწოდებს, ხშირად სწორედ ამ გზით ხდება. მაგრამ თუ, პირიქით, გვინდა ცხოველი სპეციფიკური ქცევისათვის გავწვრთნათ, თუნდაც, მაგალითად, იმისათვის, რომ იგი სრულიად გარკვეულ, მკაფიოდ მინიშნებულ ადგილზე მივიყვანოთ, ძლიერ გავვიჭირდება ამის მიღწევა გამლიზიანებლებზე მხოლოდ უარყოფითი პასუხის შემთხვევაში. გაცილებით ადვილია, სასურველ ადგილზე იგი გასამრჯელოს მიმცემი გამლიზიანებლით მივიყვანოთ. უკვე უოლეს კრეიგი მიუთითებდა იმაზე, რომ პრობლემის გადაწყვეტის ამ გზაზე ევოლუცია მოხდა ყველგან, სადაც ცხოველი იწვრთნებოდა ისეთივე ძლიერი სპეციფიკური გამლიზიანებელი სიტუაციების მოძებნაში, როგორცაა მაგალითად, დაწყვილება და საჭმლის მიღება.

გასამრჯელოს და სასჯელის ორმაგი პრინციპის ასეთი ახსნა, სანამდეც გასწვდება, მართლაც საიმედოა. სიამოვნება-უსიამოვნების პრინციპის შემდგომი და, თანაც, უცილოდ უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია სრულად მხოლოდ მაშინ იკვეთება, როცა პათოლოგიური დარღვევები ამ პრინციპის ამოვარდნას გვამცნობენ. მედიცინის, ასევე, ფიზიოლოგიის ისტორიაში ხშირად მომხდარა, რომ კარგად აღწერილი ფიზიოლოგიური მექანიზმის არსებობა მხოლოდ მის დაავადებას გამოუტანია დღის სინათლეზე.

ყოველი წვრთნა რაღაც ქცევის გამოსამუშავებლად, გასამრჯელოს მეშვეობით, აიძულებს ორგანიზმს სიამოვნების მოლოდინში აწმყოს უსიამოვნება მოთმინებით აიტანოს ან, უფრო ობიექტურად რომ გამოვხატოთ, ურეაქციოდ მიიღოს იმგვარი გამალიზიანებელი სიტუაციები, რომლებიც, მათ წინ სწავლების პროცესი რომ არ უძლოდეს, ზიზღის გამომწვევი და წვრთნის საწინააღმდეგოდ მიმართული იქნებოდა. სასურველი ნადირის მოსაპოვებლად ძალღი ან მგელი ძალიან ბევრ ისეთ რამეს მოიმოქმედებს, რასაც ჩვეულებრივ ვერ გააკეთებინებ: ძეძვი შეძვრება, ცივ წყალში გადახტება და თავს ისეთ

ხიფათში ჩაიგდებს, სხვა დროს რომ ვერ გააბედინებ. ყველა ამ სახეობის შენარჩუნებაზე მზრუნველი შემაფერხებელი მექანიზმის მოქმედება, როგორც ჩანს, იმაში მდგომარეობს, რომ იგი გამაძლიერებელ მექანიზმთა მოქმედების საპირისპირო ქცევას წარმოშობს და ხელს უშლის იმას, რომ გასამრჯელოს მიმცემი გამლიზიანებელი სიტუაციისაკენ თავის სწრაფვაში ორგანიზმმა მსხვერპლი გაიღოს და ხიფათში ჩაიგდოს თავი, თუ ეს მოსალოდნელ მოგებას არ გადაამეტებს. ორგანიზმი ვერ წავა ისეთ რამეზე, რაც „არ ღირს“. მგელი თავისი გეშის ანგარიშგაუწველად ვერ გარისკავს პოლარული ზამთრის ცივ ქარიშხლიან ღამეს სანადიროდ გავიდეს, რათა სადილი მოყინული თათის ფასად მოიპოვოს. მაგრამ შეიძლება ისეთი სიტუაცია შეიქმნას, როცა ასეთი რისკის გაწევა მიზანშეწონილი იქნება, მაგალითად, მაშინ, როცა მტაცებელი ცხოველი შიმშილით სიკვდილის პირასაა მისული და უკანასკნელი ძალების მოკრება სჭირდება, რათა გადაარჩეს.

გასამრჯელო-დასჯის, სიამოვნება-უსიამოვნების საპირისპიროდ მოქმედი პრინციპები რომ იმისთვისაა მოწოდებული, რათა მსხვერპლის გაღებისა და მოგების ურთიერთშეფარდება აწონ-დაწონოს, ცალსახად იქიდან გამომდინარეობს, რომ ორივე პრინციპის ინტენსივობა ორგანიზმის ეკონომიკურ სიტუაციასთან ერთად მერყეობს. თუ მაგალითად, საკვები ჭარბი რაოდენობითაა, მაშინ მისი მიმზიდველი ძალა ისე ეცემა, რომ ცხოველს მის მოსაპოვებლად ორიოდენ ნაბიჯის გადადგმაც ეზარება. სულ მცირე უსიამოვნო გამლიზიანებელი სიტუაციაც კმარა, რათა ჭამის სურვილი დაეკარგოს. ხოლო სიამოვნება-უსიამოვნების შეგუების უნარი ორგანიზმს შესაძლებლობას აძლევს, გასაჭირში სიცოცხლისათვის აუცილებელი მიზნის მისაღწევად, უკიდურესი ფასიც კი გაიღოს.

აპარატს, რომელიც განვითარების მაღალ საფეხურზე მდგომ ყველა ცხოველში იმისათვის ზრუნავს, რომ მათი ქცევა სიცოცხლისათვის აუცილებელ ცვალებად „ბაზრის კონიუნქტურას“ მოერგოს, განსაზღვრული ფუნდამენტური ფიზიოლოგიური თავისებურებანი ახასიათებს, რაც მას საერთო აქვს სირთულის იმავე საფეხურზე მყოფ თითქმის ყველა ნევრო-სენსორულ ორგანიზაციებთან. იგი, ჯერ ერთი, ექვემდებარება ფართოდ გავრცელებულ მიჩვევის ანუ გრძობად ადაპტაციის პროცესს. ეს კი ნიშნავს, რომ გალიზიანების გამომწვევი ყოველი კომბინაცია, რომელიც ერთმანეთის მიყოლებით მრავალჯერ მეორდება, თანდათან კარგავს ზემოქმედების ძალას, მაგრამ

ისე (ეს კი ძალიან მნიშვნელოვანია), რომ რეაქციის ზღურბლის სიდიდე არ იცვლება სხვა, თვით ძლიერ მსგავს გამაღიზიანებელ სიტუაციებზეც კი. მეორეც, ხსენებულ მექანიზმს აგრეთვე ახასიათებს რეაქციის ინერციის ასევე ფართოდ გავრცელებული თავისებურება. თუ, მაგალითად, უსიამო გრძნობის გამომწვევი ძლიერი გამაღიზიანებელი მას წონასწორობიდან გამოიყვანს და შემდეგ ასევე ანაზღად შეწყვეტს ზემოქმედებას, სისტემა დაღმავალი მრუდით კი არ უბრუნდება ინდიფერენტულ მდგომარეობას, არამედ ზეაიჭრება და უსიამოვნო გრძნობის შეწყვეტას გაძლიერებული სიამოვნებით უპასუხებს. ძველი ავსტრიული ხუმრობა აქ ზუსტად ხვდება მიზანს: „დღეს ჩემს ძალს მეგობრად გავიხდი: ერთი კარგა მაგრად გავჯობავ, მერე კი შევეშვები“.

სიამოვნება-უსიამოვნების ორგანიზაციის ორივე ფიზიოლოგიური თავისებურება ამ შემთხვევაში იმდენადაა მნიშვნელოვანი, რამდენადაც მან (ამ სისტემისთვის დამახასიათებელ სხვა თავისებურებებთან ერთად) თანამედროვე ცივილიზებული კაცობრიობის სასიცოცხლო პირობებში შეიძლება სიამოვნება-უსიამოვნების ეკონომიის საშიში დარღვევები მოგვცეს. ვიდრე ამ დარღვევებს შევხებოდე, მოკლედ შევჩერდები ბოლოს ნახსენებ თავისებურებებზე – ისინი ეკოლოგიური პირობებიდან გამომდინარეობს, რომლებიც მაშინ მოქმედებდა, როცა ხსენებული მექანიზმი ადამიანის მოდემის ისტორიაში (ადამიანის ქცევის მრავალ თანდაყოლილ პროგრამასთან ერთად) წარმოიქმნა. ადამიანს მაშინ მეტად მკაცრ და საშიშ პირობებში უხდებოდა ცხოვრება. როგორც მონადირე და ხორცის მჭამელი, იგი მუდამ იყო დამოკიდებული თავის ნადავლზე. თითქმის მუდამ მშვიერს და საჭმლის მაძიებელს, მას, როგორც ტროპიკულ არსებას, რომელიც თანდათან ზომიერ სარტყელში იჭრებოდა, შეცვლილი ჰავისგანაც ბევრი სატანჯველი შეხვდა. ხოლო რადგან იგი თავისი პრიმიტიული იარაღით დიდ მტაცებლებს ბევრად ჩამოუვარდებოდა, დიდხანს საგანგაშო მზადყოფნასა და შიშში ცხოვრობდა.

ასეთ პირობებში ზოგი რამ, რაც დღეს „ცოდვად“, ან სულ ცოტა, ზიზღის მომგვრელად გვეჩვენება, სრულიად სწორი, უფრო მეტიც, სიცოცხლის გადასარჩენად საჭირო სტრატეგია იყო. ჭამა და ღორმუცელობა სიქველე იყო; თუ რომელიმე ნადირი ხაფანგში გაებმებოდა, ყველაზე ჭკვიანური, რაც კი შეეძლო ადამიანს მოემოქმედა, იყო – ეჭამა, რამდენიც კი შეეძლო. იგივე ითქმის სიზარმაცის მო-

მაკვდინებელ ცოდვაზე. ძალების ის დაძაბვა, რომელიც საჭირო იყო, რათა რალაც ნადავლი ეშოვნა, ისე დიდი გახლდათ, რომ ადამიანს ჭკუა უნდა ეხმარა და თავისი ენერჯია მომჭირნედ დაეხარჯა. ხიფათი, რომელიც ადამიანს ყოველ ნაბიჯზე დარაჯობდა, ისეთი საშიში იყო, რომ ყოველი უსარგებლო რისკის გაწევა უპასუხისმგებლო სისულელე იქნებოდა. ხოლო სიმხდალის საზღვრამდე მისული სიფრთხილე ყოველი მოქმედების ერთადერთი სწორი მაქსიმა იყო. მოკლედ რომ ვთქვათ, იმ დროში, როცა ინსტინქტების ის დიდი ნაწილი დაპროგრამდა, დღესაც რომ ვატარებთ, ჩვენს წინაპრებს არ სჭირდებოდათ, არსებობის სიძნელები „მამაკაცურად“ ან „რაინდულად“ ეძებნათ, რათა დაეძლიათ. ეს სიძნელები თვითონ ეძალეობდნენ მათ და, თანაც, ძლივს ასატანად. ადამიანს ფილოგენეტურად წარმოქმნილი – სიამოვნება-უსიამოვნების პრინციპი ავალებდა, ყველა ხიფათს შეძლებისდაგვარად გასცლოდა, ასევე ენერჯიის ზედმეტ ხარჯვას მორიდებოდა, რაც მაშინ სავსებით სწორი იყო.

გამანადგურებელი შედეგები, რაც იმავე მექანიზმს დღევანდელი ცივილიზაციის სასიცოცხლო პირობებში მოაქვს, შეიძლება მისი ფილოგენეტური კონსტრუქციით და მიჩვევა-სიზნანტის ორი ფუნდამენტური ფიზიოლოგიური თავისებურებით ავხსნათ. უკვე შორეულ წარსულში კაცობრიობის ბრძენკაცებმა სრულიად სწორად შეიძინეს, რომ ადამიანისათვის სულაც არ არის კარგი, თუ იგი დიდ წარმატებას მიაღწევს თავის ინსტინქტურ სწრაფვაში, რაც შეიძლება მეტი სიამოვნება შეიხვედროს, ხოლო უსიამოვნება თავიდან აიცილოს. ძველ დროში, კულტურის მაღალ საფეხურზე მდგომმა ადამიანებმა იცოდნენ, როგორ აერიდებინათ თავი უსიამოვნების მომტანი სიტუაციისათვის, რამაც შეიძლება მეტად საშიში, ზოგჯერ კულტურის დამლუპველი გასათუთება მოიტანოს. ადამიანებმა ოდითგან ისწავლეს, რომ სიამოვნების მომტანი სიტუაციები შეიძლება მათი გამომწვევი გამაღიზიანებლების ეშმაკური კომბინირებით კიდევ უფრო გააძლიერო, ხოლო მათი მუდმივი შენაცვლებით ისინი მიჩვევისა და დაჩლუნგებისაგან დაიცვა; ამ აღმოჩენას, რომელიც განვითარების მაღალ საფეხურზე მდგომი კულტურის ყველა ადამიანმა გაითავისა, სულიერ მანკამდე მიყვავართ. მაგრამ იგი არასოდეს ყოფილა კულტურისათვის ისეთი დამლუპველი, როგორიც გასათუთებაა. მათ წინააღმდეგ ბრძენკაცებმა ბევრიც იქადაგეს თავის დროზე სიტყვით თუ კალმით, თანაც, დიდი პათოსით.

თანამედროვე ტექნოლოგიის, უპირველესად კი, ფარმაკოლოგიის განვითარებამ აქამდე არნახული წარმატება მოუპოვა ადამიანის საერთო სწრაფვას, უსიამოვნება თავიდან აიცილოს. თვითონაც ვეღარ ვუწევთ ანგარიშს, თუ რა ძლიერ ვართ თანამედროვე „კომფორტზე“ დამოკიდებული, ისე თავისთავად ცხად რამედ იქცა იგი ჩვენთვის. დღეს ყველაზე თავმდაბალი შინამოსამსახურეც კი ავიჯანყდებათ, თუ ისეთ ოთახს შესთავაზებთ, რომელსაც იმგვარი გათბობა, საწოლი და პირსახანი საშუალება ექნება, საიდუმლო მრჩეველი გოეთე ან თვით ვაიმარის ჰერცოგინია ანა ამალიაც რომ არ დაიწუნებდა. როცა ამ რამდენიმე წლის წინ ნიუ-იორკში, რაღაც სერიოზული შეფერხების გამო რამდენიმე საათით დენი გამოირთო, ძალიან ბევრმა სრულიად სერიოზულად ირწმუნა, ქვეყნის აღსასრული დადგაო. ისინიც კი ჩვენს შორის, ვინც ძველი დროის უპირატესობასა და სპარტანული აღზრდის სიკეთეში მტკიცედ არიან დარწმუნებულნი, თავიანთ შეხედულებას კრიტიკულად გადახედავენ, თუ სიცოცხლის გადასარჩენად 2000 წლის წინანდელ ქირურგიულ ჩარევას შესთავაზებთ.

თანამედროვე ადამიანმა გარემოს სულ უფრო მეტად დამორჩილების მეშვეობით თავისი სიამოვნება-უსიამოვნების – ეკონომიის „ბალანსი“ გადასწია ყოველგვარი უსიამოვნების გამომწვევი გამაღიზიანებელი სიტუაციების მიმართ სულ უფრო ჭარბი მგრძობელობის, ხოლო ყოველგვარი სიამოვნების მომნიჭებელი სიტუაციების მიმართ გრძობის დაჩლუნგების მიმართულეებით. მთელ რიგ მიზეზთა გამო ამას დამლუპველი შედეგები მოაქვს.

უსიამოვნების მიმართ სულ უფრო მზარდ შეუწყნარებლობას – სიამოვნების მიმზიდველობის კლებასთან ერთად – შედეგად ის მოაქვს, რომ ადამიანები ხალისს კარგავენ შავი სამუშაო შეასრულონ, თუ ის თავისი შედეგებით მხოლოდ მოგვიანებით მოგვანიჭებს სიხარულს. აქედან მოდის სულსწრაფი მოთხოვნილება, ყოველი გაჩენილი სურვილი მაშინვე დაიკმაყოფილონ. იმწამსვე დაკმაყოფილების მოთხოვნილებას (*instant gratification*), სამწუხაროდ, მწარმოებლები და კომერციული ორგანიზაციები ყოველნაირად უწყობენ ხელს. გაცეხას იწვევს, რომ მომხმარებლები ვერ ხვდებიან, თუ რა ძლიერ ვარდებიან ისინი მათი „დამხმარე“ სავაჭრო ვარიეტების მონობაში.

ადვილად მისახვედრ მიზეზთა გამო სურვილის სწრაფი დაკმაყოფილების მოთხოვნილებას განსაკუთრებით სავალალო შედეგე-

ბი სექსუალური ქცევის სფეროში მოაქვს. უფრო შორი მიზნისაკენ სწრაფვის უნარის დაკარგვასთან ერთად ქრება როგორც ინსტინქტით, ასევე კულტურით დაპროგრამებული მოხიბვლისა თუ დაწყვილების ყველა უფრო ფაქიზად დიფერენცირებული ქცევის სახეობები. მაშასადამე, ზიანდება არა მხოლოდ ქცევის ის სახეობები, რომლებიც თავიანთი მოდგმის ისტორიის მანძილზე დაწყვილებისათვის წარმოიქმნენ, არამედ ქცევის სპეციფიკურად ადამიანური ნორმებიც, რომლებიც კულტურული ცხოვრების ჩარჩოში ანალოგიურ ფუნქციებს ემსახურება. ბევრ ფილმში ხოტბამესხმულ და დღესდღეობით ნორმად ქცეულ მყის შეერთებას „ცხოველური რომ ვუწოდოთ, შეცდომა იქნება, რადგან მსგავსი რამ განვითარების მაღალ საფეხურზე მდგომ ცხოველებში მხოლოდ გამონაკლისის სახით თუ გვხვდება. აქ აჯობებდა სიტყვა „საქონლური“ გვეხმარა, თუ „საქონელში“ მოვიაზრებთ შინაურ ცხოველებს, რომლებსაც ადამიანმა, უფრო იოლი გაწვრთნის მიზნით, დაწყვილების ყველა უფრო მაღალი დიფერენცირებული ქცევა „მოუშალა“.

რადგან სიამოვნება-უსიამოვნების მექანიზმს, როგორც აღვნიშნეთ, ახასიათებს ინერციის თვისება და კონტრასტის წარმოქმნა, თავმეუკავებელ სწრაფვას, სულ მცირედი არასასიამოვნოც კი ყველა საშუალებით თავიდან აიცილინოს, მაშინვე შედეგად მოჰყვება ის, რომ სიამოვნების მიღწევის განსაზღვრული ფორმები, რომლებიც სწორედ კონტრასტულ მოქმედებას ემყარება, შეუძლებელი გახდა. გოეთეს განძის მაძიებლის ძველ სიბრძნეს: „მწარე კვირეები, მხიარული დღესასწაულები“ – დავიწყება ემუქრება. ყველა უსიამოვნების თავიდან მოცილებით, პირველ რიგში, სწორედ სიხარული ხდება მიუღწეველი. ჰელმუთ შულცემ ერთ მეტად საგულისხმო ფაქტზე გაამახვილა ყურადღება – ფროიდთან სიტყვა, ასევე ცნება „სიხარული“ საერთოდ არ გვხვდება. მან იცის ტკბობა, მაგრამ არ იცის სიხარული. თუ ჩვენ, დაახლოებით ასე გვეუბნება შულცე, გახვითქულები და დაღლილები, როცა დაგლეჯილი ხელისგულები გვეწვის და მთელი ტანი გეტკივა, ძნელად დასაძლევ მწვერვალზე შევდგამთ ფეხს და თანაც ვიცით, რომ წინ არანაკლებ ძნელი ჩასასვლელი გველის, აი ის, რასაც მაშინ მთელი არსებით ვიგრძნობთ, ტკბობა კი არ იქნება, არამედ – უდიდესი სიხარული, რომელიც კი შეიძლება კაცმა წარმოიდგინოს. ტკბობა კიდევ შეიძლება განიცადო ისე, რომ უსიამო საქმეს „მწარე კვირეების“ სახით ხარკი არ გადაუხადო, სიხარულის ღვთაებ-

რივ ნაპერწკალს კი ვერასოდეს განიცდი. დღევანდელი განუხრელად მზარდი შეუწყნარებლობა უსიამოვნების მიმართ ადამიანის ცხოვრების ბუნებრივ მაღლობებს და დაბლობებს ხელოვნურად დაგეგმილ ვაკედ აქცევს, ზვირთების დიდებულ ზეაჭრას და დანარცხებას ოდნავ შესამჩნევ, უბადრუკ ვიბრაციებად, სინათლესა და ჩრდილს – ერთ-ფეროვან რუხ ფერად: მოკლედ, მომაკვდინებელ მოწყენილობას წარმოშობს.

„გრძნობის გაცივება“ განსაკუთრებით ემუქრება იმ სიხარულს და მწუხარებას, რასაც ჩვენი სოციალური ურთიერთობა გვანიჭებს მეუღლის, შვილების, ნათესავების თუ მეგობრების მიმართ. ო. ჰაინროთის მიერ 1910 წელს გამოთქმული ვარაუდი, ჩვენს დამოკიდებულებაში ოჯახისა და უცხოთა მიმართ, გულის სწორის თუ მეგობრის არჩევანში წმინდა თანდაყოლილი და გაცილებით უძველესი პროცესები მოქმედებენ, ვიდრე აქამდე გვეგონაო, თანამედროვე ჰუმანეთოლოგიურმა მონაცემებმა დაადასტურეს. ყველა ამ უაღრესად კომპლექსური ქცევის მემკვიდრეობით პროგრამირებას შედეგად ის მოაქვს, რომ იგი ერთდროულად არა მხოლოდ სიხარულის, არამედ ბევრი მწუხარების წყაროცაა. „შეცდომა, რომელიც ძალიან გავრცელებულია და ზოგ ჭაბუკს მცდარ გზაზე აყენებს, ის გახლავთ, თითქოს სიყვარული მხოლოდ მუდმივი სიამოვნება იყოს“, უთქვამს ვილჰელმ ბუმს. მწუხარებას თავი აარიდო, ნიშნავს ადამიანური ცხოვრების ერთ დიდ ნაწილზე უარი თქვა. ეს მკვეთრი ტენდენცია სახიფათოდ უერთდება იმ ტენდენციას, რომელიც მოსახლეობის სიჭარბეს მოჰყვება და რომლის შესახებაც ჩვენ ზემოთ გვქონდა საუბარი (*not to get involved*). სწრაფვა, ყოველი მწუხარება ყველა საშუალებით აიციდინონ, თუნდაც ძვირფასი ადამიანის გარდაცვალებით გამოწვეული, ზოგ კულტურაში მეტად უცნაურ, უფრო მეტიც, შემზარავ სახეს იღებს. ჩრდილოეთ ამერიკის მოსახლეობის უმეტეს ნაწილში იგი, ფროიდისეული გამოთქმა რომ ვიხმაროთ, გაძევებულია. გარდაცვლილი ანაზნად ქრება, მასზე არ ლაპარაკობენ, ეს უტაქტობადაც ითვლება. ისე უჭირავთ თავი, თითქოს იგი საერთოდ არც არსებებულა. უფრო შემზარავია სატირიკოსთა შორის ყველაზე დაუნდობლის, ეველინ ვოს მიერ სიკვდილის შელამაზების გამათრახება წიგნში „დაუვიწყარი“. მიცვალებულს ფერუმარილს სცხებენ და კარგ ტონად ითვლება, თუ მის მიმზიდველ გარეგნობაზე აღტაცებით ილაპარაკებენ.

გამანადგურებელ შედეგებთან შედარებით, რომელიც ადამიანისათვის უსიამოვნების თავიდან მოცილებას მოაქვს, თითქოს უწყინრად გვეჩვენება ის შედეგები, რომლებიც სიამოვნებისაკენ ასევე უსაზღვრო ლტოლვას მოჰყვება. ლამისაა დაიჯერო, რომ თანამედროვე ცივილიზაციის ადამიანი ზედმეტად უსისხლო და გულმოყრჭებულია, რათა რამდენადმე მნიშვნელოვანი ცოდვა ჩაიდინოს. ვინაიდან სიხარულის განცდის უნარის სულ უფრო მეტად დასუსტება, უმეტესწილად, უფრო და უფრო ძლიერი გამაღიზიანებელი სიტუაციებისადმი მიჩვევიდან მოდის, გასაკვირი არაა, რომ გულმოყრჭებული ადამიანი სულ ახალ-ახალი გამაღიზიანებელი სიტუაციების ძიებაშია. ეს „ნეოფილია“ საკმაოდ ძლიერად ეხება ადამიანის მთელ დამოკიდებულებას გარესამყაროს ობიექტებთან. კულტურის ამ დაავადებით დასნეულებული ადამიანისათვის ფეხსაცმელი, კაბა ან ავტომანქანა, მას შემდეგ რაც ერთხანს იხმარა, ისევე კარგავს მის თვალში მიმზიდველ ძალას, როგორც მიჯნური, მეგობარი და თვით სამშობლოც. გასაკვირი გულგრილობით ყიდის ბევრი ამერიკელი, ახალ ბინაში გადასვლისას, მთელ საოჯახო ნივთებს და ახალს იძენს. ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული სამოგზაურო ბიუროების მუდმივი მისაზიდი საშუალებაა პერსპექტივა – „ახალი მეგობრის შეძენა“. შეიძლება ერთი შეხედვით პარადოქსულად და ცინიკურადაც კი მოგეჩვენოთ ჩემი მტკიცება, რომ სინანულს, რომელსაც რომელიმე ჩვენგანი განიცდის, როცა სანაგვეში აგდებს ძველ ერთგულ შარვალს, ან ჩიბუხს, საერთო აქვს მეგობრებთან ჩვენს ურთიერთობასთან...როცა მახსენდება ჩემი განცდა, ჩვენს ძველ მანქანას გასაყიდად რომ შეველიე, რომელთანაც დაკავშირებული იყო ბევრი მშვენიერი სამოგზაურო მოგონება, უნდა სრულიად გარკვევით ვაღიარო, რომ იგი ძველ მეგობართან განშორების ტოლი იყო. რა თქმა უნდა უსულო საგნის მიმართ ასეთი რეაქცია შეიძლება არც იყოს სწორი, მაგრამ იგი სრულიად გამართლებულია განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე მდგარი ცხოველის, თუნდაც ძაღლის მიმართ; არათუ გამართლებულია, არამედ იგი პირდაპირ მეტყველებს ადამიანის გრძნობის სიმდიდრისა თუ სიმწირის შესახებ. ბევრ ადამიანს შინაგანად შევაქციე ზურგი, რომლებიც თავიანთ ძაღლზე მიყვებოდნენ: „...მერე ჩვენ ქალაქში გადავედით და იძულებული გაგხდით, იგი სხვისთვის მიგვეცა“.

ნეოფილია იმგვარი მოვლენაა, რომელიც მსხვილ მწარმოებელ-

თათვის, დიახაც რომ, , ფრიად სასურველია. იგი მასების ინდოქტ-
რინირების მეშვეობით კარგ ნიადაგს ქმნის ფართო სტილის მერკან-
ტილური მოგებისათვის, რაც მეშვიდე თავშია აღწერილი. *"Bultin
obsoletion"* ე. ი. „მოძველება“ პრინციპია, რომელიც ძალიან დიდ
როლს ასრულებს ტანისამოსის თუ მანქანების მოდაში.

ამ თავის დასასრულს შევეხები იმ შესაძლებლობებსაც, რომლე-
ბიც გრძნობის გასათუთებასა და ემოციურ კვდომას თერაპევტულად
უპირისპირდება. რამდენადაც ადვილია მიზეზების დადგენა, მით
უფრო ძნელია მათი აცილება. რაც გვაკლია, ეს ამკარად ბუნებრი-
ვად მოცემული წინააღმდეგობაა, რომლის დაძლევაც ადამიანს აკა-
ჟებს და უსიამოვნების მიმართ შემწყნარებლობას ავალებს. და თუ
ეს შეძლო, განსაცდელის დაძლევა სიხარულად გადაექცევა. სიძნე-
ლე იმაში მდგომარეობს, რომ ეს წინააღმდეგობა, როგორც ვთქვით,
ბუნებრივად უნდა იყოს მოცემული. განზრახ მოხმობილ სიძნელეთა
დაძლევას ცხოვრებაში არ მოაქვს კმაყოფილება. კურტ ჰანმა დიდ
თერაპევტულ წარმატებას მიაღწია იმით, რომ გულმოყირჭებული,
მოწყენილი ახალგაზრდები ზღვის სანაპიროზე მშველელებად დააყე-
ნა. პიროვნების უღრმესი ფენების ამ უშუალოდ შემხებმა გამომც-
დელმა სიტუაციებმა ბევრს მართლა მოუტანა სრული განკურნება.
ანალოგიურ გზას მიმართა ჰელმუთ შულცემ. იგი თავის პაციენტს
უაღრესად საშიშ სიტუაციაში, როგორც თავად ამბობს, „სასაზღვ-
რო სიტუაციებში“ ათავსებდა. აქ, სრულიად ვულგარულად რომ გა-
მოვთქვათ, ამ გასათუთებულ ხალხს სიცოცხლის ჭეშმარიტ ფასს ისე
მძაფრად განაცდევინებდა, რომ მთელი სიშლეგე მაშინვე უქრებო-
დათ. რაც არ უნდა ეფექტური იყოს ჰანისა და შულცეს თერაპიის
ეს ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად გამომუშავებული მეთოდები,
ისინი პრობლემას მაინც ვერ წყვეტს, რადგან შეუძლებელია საჭირო
რაოდენობით მოიძიო ჩაძირული გემები და წყლიდან ამოსაყვანი,
გადასარჩენი ხალხი, რათა ყველას ეყოს, ვისაც განსაცდელის ასეთი
განცდა სჭირდება. ვერც პლანერში ჩასვამ ყველას, რათა ისეთი შიში
აჭამო, ერთბაშად რომ აუხელს თვალს სიცოცხლის სილამაზეზე. ხან-
გრძლივი განკურნების ერთ-ერთი შესაძლო მოდელი არც თუ ისე
იშვიათად, მოცემული გვაქვს ისეთ შემთხვევებში, როცა ემოციურ
კვდომას თვითმკვლელობის ცდასთან მიყვავართ, რომელიც ჯანმრ-
თელობას მეტ-ნაკლებად ხანგრძლივ ზიანს აყენებს ხოლმე. ერთმა
ვენელმა გამოცდილმა ბრძემის მასწავლებელმა მიაშობო, რომ ახალ-

გაზრდებს, რომლებმაც თავის მოკვლის სურვილით ტყვია საფეთქელთან მიიჭედეს და სამუდამოდ დაკარგეს თვალისჩინი, მეორედ არასოდეს უცდიათ მსგავსი რამ ჩაედინათ. ისინი არა მარტო განაგრძობენ სიცოცხლეს, არამედ გასაოცრად გაწონასწორებულ, უფრო მეტიც, ბედნიერ ადამიანებად ყალიბდებიან. მსგავსი რამ შეემთხვა ერთ ქალს, რომელიც ახალგაზრდობაში, თავის მოკვლის მიზნით, ფანჯრიდან გადახტა, ხერხემალი მოიტეხა და ამის შემდეგ თავისი გადატეხილი ხერხემლით ბედნიერი და ადამიანური ღირსებით სავსე ცხოვრების გზა განვლო. ეჭვს გარეშეა, რომ ძნელად დასაძლევ დამბრკოლების გადალახვამ აგრძობინა მოწყენილობის ყამს სრულ სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილ ახალგაზრდებს სიცოცხლის ფასი.

ჩვენ არ გვაკლია დაბრკოლებები, რომელთა დაძლევა აუცილებელია, რათა კაცობრიობა გადარჩეს. მათთან ბრძოლაში გამარჯვება ჭეშმარიტად ძნელი საქმეა და ყოველი ჩვენგანის მიერ ცალ-ცალკე განსაცდელი სიტუაციები საკმაოზე მეტია. აღზრდის სრულიად დასაძლევ ამოცანად გვესახება ამ დაბრკოლების არსებობა ყოველ ადამიანამდე მივიტანოთ.

თავი მეთექვსე

გენეტიკური რღვევა

იმ სოციალური ქცევების წარმოშობა, უფრო კი დამკვიდრება, რომლებიც, თუმცა, მთელი საზოგადოებისათვის სასარგებლოა, მაგრამ ცალკე ინდივიდისათვის საზიანოა (როგორც ახლახან ნორბერტ ბიშოფმა გვიჩვენა), მეტად რთული პრობლემის წინაშე გვაყენებს, თუ მათ ახსნას მუტაციის და სელექციის პრინციპების მოშველიებით მოვიწოდებთ. ჯგუფური სელექციის არც ისე ადვილად ჩასაწვდომ პროცესებს (რაზეც აქ უფრო დაწვრილებით ვერ შევჩერდები) შეუძლიათ კიდევ როგორღაც ახსნან „ალტრუისტული“ ქცევები, მაგრამ სოციალური სისტემა, რომელიც ამ გზით წარმოიქმნება, მაინც უცილოდ ლაბილური რჩება. მაგალითად, თუ ჭკას (*Coloeus monedula* L.) მეგობრის დაცვის რეაქცია გაუჩნდება და მტაცებლის კლანჭებში ჩავარდნილი თანამოძმის გამოსახსნელად თავგანწირვით შეებმება საერთო მტერს, ნათელია, თუ რატომ აქვს ამგვარი ქცევის მქონე ჯგუფს და მის წევრებს გადარჩენის უკეთესი პერსპექტივები, ვიდრე

იმ ჯგუფს, რომელსაც ეს აკლია. მაგრამ რა უშლის ხელს, რომ ჯგუფის შიგნით ცალკე ინდივიდები გაჩნდნენ, რომლებსაც აკლიათ მეგობრის დაცვის რეაქცია? მუტაცია-ამოვარდნები ყოველთვისაა მოსალოდნელი და, ადრე თუ გვიან, უცილოდ იჩენს თავს. ზემოაღნიშნული ალტრუისტული ქცევის შემთხვევაში ისინი უთუოდ სელექციური უპირატესობის მანიშნებელია, რადგანაც ვვარაუდობთ, რომ თანამოძმის დაცვა სახიფათოა. მაშასადამე, „ასოციალური ელემენტები“, რომლებიც საზოგადოების ჯერ კიდევ ნორმალურ წევრთა სოციალურ ქცევებს მოტმასნული პარაზიტებია, ადრე თუ გვიან, საზოგადოებაში ფეხს იკიდებს. ეს რა თქმა უნდა, ეხება მხოლოდ ისეთ საზოგადოებრივ ცხოველებს, რომლებშიც გამრავლების და სოციალური შრომის ფუნქციები არ არის სხვადასხვა ინდივიდზე განაწილებული, როგორც მაგ. „სახელმწიფოს შემქმნელ“ მწერებში. ჩვენ მიერ განხილული პრობლემა მათ არც ეხება, იქნებ სწორედ ამაში უნდა ვეძიოთ იმის მიზეზი, რომ მუმებისა და ჯარისკაცების „ალტრუიზმმა“ ამ მწერებში ესოდენ უკიდურესი ფორმა მიიღო.

ჩვენ არ ვიცით რა უშლის ხელს, რომ სოციალ-პარაზიტები ხერხემლიან ცხოველთა ერთობას ვერ არღვევენ. მართლაც, ძნელი წარმოსადგენია, რომ თუნდაც იგივე ჭკა თანამოძმის „სიმხდალემ“, რომელიც მონაწილეობას არ იღებს ამხანაგის დაცვაში, აღაშფოთოს. ასოციალურ ქცევაზე „აღშფოთებას“ ჩვენ ვადასტურებთ მხოლოდ ინტეგრაციის შედარებით დაბალ და უმაღლეს დონეზე არსებულ სისტემებში, კერძოდ, უჯრედ – „სახელმწიფოში“ და ადამიანთა საზოგადოებაში. იმუნოლოგებმა უაღრესი მნიშვნელობის ფაქტი დაადგინეს, რომ ანტისხეულების წარმოქმნის უნარსა და ავთვისებიანი სიმსივნის წარმოშობის საფრთხეს შორის მჭიდრო კავშირია. დიახ, შეიძლება იმ აზრამდე მივიდეთ, რომ სპეციფიკური თავდაცვითი ნივთიერებანი, საერთოდ, სელექციის ზეგავლენით „იქნა გამოვონილი“, რადგან მრავალწლიანი და, უპირველესად, ზრდის დიდი ხანგრძლივობის მქონე ორგანიზმები მუდმივ საფრთხეშია, რათა უჯრედთა ურიცხვი დაყოფისას ახალმა მუტაციებმა საშიში „ასოციალური“ უჯრედები არ წარმოშვას. ორივე – ავთვისებიანი სიმსივნეც და ანტისხეულების წარმოქმნაც – უხერხემლოებში არ გვხვდება, სამაგიეროდ, ორივე გვხვდება განვითარების უდაბლეს საფეხურზე მდგარ ხერხემლიანთა შორის, ციკლოსტომებში, რომლებსაც, მაგალითად, წყლის სალამურა განეკუთვნება. ჩვენ ალბათ ყველანი ყმაწ-

ვილობაში დავიხოცებოდით ავთვისებიან სიმსივნისაგან, ჩვენ სხეულს რომ იმუნალურ რეაქციათა სახით არ ჰყავდეს ერთგვარი „უჯრედი-პოლიცია“, რომელიც ამ სოციალურ მევახშეებს მუსრს ავლებს.

ადამიანთა საზოგადოებაში ასოციალურ ქცევას ყოველი ნორმა-ლური წევრი უპარესად სპეციფიკური რეაქციით უპასუხებს. ჩვენ „აღშფოთებულნი“ ვართ და ყველაზე უფრო უდრტვინველიც კი მყისვე ხმას იმაღლებს თუ შეესწრება ბავშვის დაჩაგვრას ან ქალზე ძალადობას. სრულიად განსხვავებულ კულტურათა სამართლის სტრუქტურის შედარებითი ანალიზი აქ სრულ თანხვედომას გვიჩვენებს, რაც უმნიშვნელო დეტალებშიც მყდავნიდება და კულტურულ-ისტორიული ურთიერთკავშირებით არ აიხსნება. გოეთე ამბობს: „სამართალს, რომელიც ჩვენთან ერთად გაჩნდა, სამწუხაროდ, არასოდეს უწევენ ანგარიშს“. რწმენა, რომ არსებობს კულტურით განპირობებული კანონმდებლობისგან სრულიად დამოუკიდებელი ბუნებრივი სამართალი, როგორც ჩანს, უძველესი დროიდან დაკავშირებულია იმ წარმოდგენასთან, რომ იგი უშუალოდ ღვთაებრივი წარმოშობისაა.

სწორედ იმ დღეს, როცა ამ თავის წერას შევუდექი უცნაური დამთხვევა მოხდა: მივიღე წერილი შედარებით იურისპრუდენცი-აში მოღვაწე ჰ. ზანდისაგან, საიდანაც ვრცელ ამონაწერს მოვიყვან: „უახლესი კვლევა შედარებით სამართალში მიმართულია უმეტესად მსოფლიოს სხვადასხვა სამართლის სისტემათა შორის სტრუქტურულ მსგავსებათა შესწავლაზე (ასეთია, მაგალითად, ამას წინათ კორნელის უნივერსიტეტის მიერ გამოქვეყნებული ერთობლივი პროექტი – „ლევალურ სისტემათა საერთო ცენტრი“. ამ მართლაც უამრავ დამთხვევათა შესახებ დღემდე ძირითადად სამი ახსნა მოგვებოვება: მეტაფიზიკურ-ბუნებრივ სამართლებრივი (ბუნებისმეცნიერებაში მას ვიტალისტები შეესაბამება), ისტორიული (სხვადასხვა სამართლის სისტემათა შორის იდეათა გაცვლა დიფუზიისა და კონტაქტის მეშვეობით, ე. ი. იმიტაციით შესწავლილი ქცევები) და ეკოლოგიური (გარემო პირობებთან შეგუება, ანუ ინფრასტრუქტურა, ე. ი. ერთობლივი გამოცდილების საფუძველზე შეთვისებული ქცევის სახეები). ამათ ემატება ამ ბოლო ხანებში საერთო „სამართლის გრძნობის“ ფსიქოლოგიური ახსნა (ინსტინქტის ცნება!) ბავშვობის ტიპური გამოცდილების საფუძველზე, ფროიდზე უშუალო დაყრდნობით (უპირველესად დავასახელებთ პროფ. ალბერტ ერენცვაიგს ბერკლიდან – თავისი „ფსიქო-ანალიტიკური იურისპრუდენციით“).

ამ ახალ ორიენტაციაში მნიშვნელოვანია იმის შეცნობა, რომ სოციალური ფენომენი „სამართალი“ აქ ინდივიდუალურ სტრუქტურებზე დაიყვანება და არა პირიქით, როგორც ეს ტრადიციულ სამართლის თეორიაშია. ჩემი აზრით, სამწუხარო ის არის, რომ სამართალში ყურადღება მახვილდება შეთვისებულ ქცევებზე, ხოლო თანდაყოლილი ქცევები ყურადღების მიღმა რჩება. თქვენი გამოკვლევების საფუძვლიანი შესწავლის შემდეგ (რაც არც ისე ადვილია იურისტისათვის!) მტკიცედ მჯერა, რომ ეს მისტიკური „სამართლის გრძობა“ (ამ სიტყვას შეგვიძლია ძველი სამართლის თეორიამდე ჩავსდით, მაგრამ ახსნას ვერსად ვიპოვით) ტიპური თანდაყოლილ ქცევათაგანია“.

ამ თვალსაზრისს სავსებით ვიზიარებ, თუმცა, კარგად მესმის მისი დამტკიცების მთელი სიძნელე, რაზეც ბ-ნი პროფ. ზანდი თავის წერილში თვითონვე მიუთითებს. მაგრამ რაც არ უნდა გვამცნოს მომავალმა გამოკვლევებმა ადამიანის სამართლის გრძობის ფილოგენეტიკურ და კულტურულ-ისტორიულ წყაროებზე, მეცნიერულად დადგენილად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ის, რომ სახეობას – ჰომო საპიენსს – გააჩნია ქცევის უალრესად დიფერენცირებული სისტემა, რომელიც, უჯრედებიან სახელმწიფოში ანტისხეულების წარმომშობი სისტემის ანალოგიურად, კოლექტივისათვის საშიში პარაზიტების მოსპობას ემსახურება.

თანამედროვე კრიმინოლოგიაშიც ისმის კითხვა, თუ რა წვლილი მიუძღვის კრიმინალურ ქცევაში თანდაყოლილი სოციალური ქცევებისა და გენეტიკური შემთავებელი ფაქტორების მოშლას და რომელი მათგანი აიხსნება სოციალური ნორმების კულტურული ტრადიციების დარღვევებით. ამ მეტად რთული საკითხის გადაწყვეტას, აქ გაცილებით მეტი პრაქტიკული ღირებულება აქვს, ვიდრე სამართლისმცოდნეობაში. სამართალი სამართლად რჩება და იგი ყველამ ერთნაირად უნდა დაიცვას იმისგან დამოუკიდებლად, თუ რა განსაზღვრავს მის სტრუქტურას: მხოლოდ ფილოგენეტიკური თუ კულტურული განვითარება. კრიმინალური დანაშაულის გარჩევისას ძალზე მნიშვნელოვანია იმის გარკვევა, დამნაშავის დეფექტი გენეტიკურადაა განპირობებული, თუ აღზრდით, რათა იგი კვლავ ვაქციოთ საზოგადოების სრულფასოვან წევრად. თუმცა, იმის თქმაც არ შეიძლება, თითქოს გენეტიკური გადახრების მიზანდასახული ვარჯიშით გამოსწორება შეუძლებელი იყოს. მაგ. კრემერის მიხედვით, ბევრი

ჩია აგებულების კაცს (*Leptosome*), თანმიმდევრობით ჩატარებული ვარჯიშების მეოხებით ლამის ათლექტის მუსკულატურა შეუქმნია. ყველაფერი, რაც ფილოგენეტიკურადაა დაპროგრამებული, იხსოვებოდა სწავლა-აღზრდას რომ სრულიად დაუქვემდებარებელი ყოფილიყო, მაშინ ადამიანი თავისი ინსტინქტებისა და იმპულსების საბურთაო გახდებოდა. ყოველგვარი კულტურული ერთად ცხოვრების წინაპირობაა, ადამიანმა საკუთარი ლტოლვების მოთხოვნა ისწავლოს. ასკეტთა ყველა ქადაგებას სწორედ ეს ჰქმნის მიზეზი უდევს საფუძვლად, მაგრამ გონიერება და პასუხისმგებლობა, უნდა ითქვას, სრულიად არ არის უსაზღვრო ძალაუფლების მქონე. ჯანმრთელ ადამიანში სწორედ იმ ძალისაა, რამდენიც საჭიროა, რათა იგი კულტურული საზოგადოების წევრი გახდეს. სულიერად ჯანმრთელი და ფსიქოპათი (ჩემი ერთი ძველი შედარება რომ მოვიშველიო) ისევე განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, როგორც კომპენსირებული გულის მანკით დაავადებული ადამიანი დეკომპენსირებული გულის მანკით დაავადებულისაგან. ადამიანი, როგორც არნოლდ გელენმა მოსწრებულად თქვა, ბუნებით, მაშასადამე, ფილოგენეტიკურად კულტურული არსებაა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მისი ინსტინქტური ლტოლვები და ამ ლტოლვათა კულტურით განპირობებული შეგნებული მოთხოვნა ქმნის ერთ სისტემას, სადაც ორივე ქვესისტემის ფუნქციები ზუსტადაა ერთმანეთთან შეთანხმებული. მცირეოდენი მეტ-ნაკლებობა ერთ ან მეორე მხარეს დარღვევას იწვევს, და ეს უფრო ადვილად ხდება, ვიდრე იმ ადამიანთა უმეტესობას ჰგონია, ვისაც ადამიანისა და სწავლის ყოვლისშემძლეობისა სჯერა. კომპენსაცია, რომელსაც ადამიანი თავის სურვილებზე ბრძანებლობით აღწევს, სამწუხაროდ, როგორც ჩანს, ძალზე მცირეა.

უპირველესად, კრიმინოლოგიამ იცის, თუ რა ცოტა იმედი, ერთეულად წოდებული სულიერად გადატაკებული სოციალურ ადამიანად აქციო. ეს ერთნაირად ეხება როგორც სულიერად მწირად გაჩენილებს, ისე იმ უბედურებს, რომლებსაც ეს სულიერი სიმწირე აღზრდის ხარვეზებით, უპირველესად კი, ჰოსპიტალიზაციით (რენე შპიტცი) შეიძინეს. დედასთან სოციალური კონტაქტის არქონა ადრეულ ბავშვობაში სოციალური კავშირის უუნარობას წარმოშობს (უარესს თუ არა), რომლის სიმპტომებიც გარეგნულად ძლიერ წააგავს თანდაყოლილ ემოციურ სიბეჩავს. მაშასადამე, არც ყველა თანდაყოლილი დეფექტია უკუბრუნებელი, მაგრამ არც ყველა შექმნილია

განკურნებადი. ექიმის ძველი დევიზი: „პროფილაქტიკა სჯობს მკურნალობას“ – სულიერი ანომალიებისათვისაც გამოდგება.

პირობითი რეაქციის ყოვლისშემძლეობის რწმენას საკმაოდ დიდი ბრალი მიუძღვის ზოგჯერ მცდარი სასამართლო განაჩენის გამოტანაში. ფ. ჰაკერი მენინგერის კლინიკაში, ტოპეკაში, კანზაში წაკითხულ მოხსენებებში ერთ ასეთ შემთხვევას შეეხო: ახალგაზრდა მკვლელმა, ვინც ფსიქოთერაპიულ კლინიკაში მკურნალობა გაიარა და ბოლოს გაწერეს როგორც განკურნებული, მოკლე ხანში მეორე მკვლელობა ჩაიდინა. ეს სულ ოთხჯერ განმეორდა და მხოლოდ მას მერე, რაც ამ კრიმინალმა მეოთხე ადამიანი შეიწირა, ჰუმანური, დემოკრატიული და ბიჰევიორისტული საზოგადოება როგორც იქნა მიხვდა, რომ იგი საზოგადოებისათვის საშიშია.

ეს ოთხი მოკლული ადამიანი კიდევ მცირე ბოროტებაა იმასთან შედარებით, რასაც დღევანდელი საზოგადოებრივი აზრი, პოზიცია ბოროტმოქმედების მიმართ იჩენს: რელიგიად ქცეული რწმენა, რომ ყველა ადამიანი დაბადებიდანვე თანასწორია და, რომ ბოროტმოქმედების ყველა ზნეობრივი დანაშაული მხოლოდ მის აღმზრდელებს ეკისრებათ არასწორი აღზრდისა-თვის, ძირშივე ანადგურებს ბუნებრივი სამართლის ყოველგვარ გრძნობას, უპირველეს ყოვლისა, ასოციალურ, საზოგადოებიდან ამოვარდნილ ადამიანში, ვისაც საკუთარი თავი საზოგადოების მსხვერპლად წარმოუდგენია და ძალიანაც ეცოდება. ამას წინათ, ერთ ავსტრიულ გაზეთში სენსაციური ფაქტი დაიბეჭდა: ჩვიდმეტი წლის ყმაწვილი მშობლების წინაშე შიშის გამო მკვლელი გახდა. მას საკუთარი ათი წლის და გაუუპატიურებია და როცა ის დაემუქრა, ყველაფერს მშობლებს ვეტყვიო, დაუხრჩვია. მთელ ამ ამბავში მშობლებს ალბათ ნაწილობრივ მართლაც მიუძღვით ბრალი, მაგრამ, რა თქმა უნდა, იმიტომ არა, თითქოს ბიჭისთვის ზედმეტი შიში შეთენერგოთ.

მსგავსი შეხედულების გაჩენის ეს მკაფიოდ პათოლოგიური უკიდურესობა მხოლოდ მაშინ გახდება გასაგები, თუ ვიცით, რომ იგი მარეგულირებელი სისტემის ფუნქციაა, რომელიც, როგორც დასაწყისში ვთქვით, მიდრეკილია მერყეობისაკენ. საზოგადოებრივი შეხედულება ინერტულია, სიახლეზე რეაგირებს მხოლოდ ხანგრძლივი „მკვდარი დროის“ შემდეგ; ამასთან ერთად, მას უხეში გამარტივება უყვარს, რაც ხშირად ფაქტობრივი ვითარების გაზვიადებას წარმოადგენს. ამიტომაც ოპოზიცია, საზოგადოებრივ აზრს რომ აკ-

რიტიკებს, ამ შემთხვევაში თითქმის ყოველთვის მართალია. მაგრამ შეხედულებათა შეხლა-შემოხლაში ოპოზიცია უკიდურესობაში ვარდება, რაც არ მოხდებოდა, იგი რომ საწინააღმდეგო შეხედულების გატანას არ ესწრაფოდეს. ხოლო, როგორც კი აქამდე გაბატონებულ შეხედულებას წყალი შეუდგება, რაც ანაზღად ხდება ხოლმე, მაშინ გამარჯვება ოპოზიციის ასევე გაზვიადებულ ექსტრემულ პოზიციას დარჩება.

ლიბერალური დემოკრატიის დღევანდელმა კარიკატურულმა ფორმამ მერყეობის კულმინაციურ წერტილს მიაღწია. მის მოპირდაპირე მხარეზე, არცთუ ისე დიდი ხნის წინ, იდგნენ აიხმანი და აჟმ-ვიცი, ნარკოტიკებით სიკვდილის შემსუბუქება, რასობრივი სიძულვილი, ხალხთა ჟღეტა და ლინჩის სამართალი. უნდა შევიგნოთ, რომ სადაც ამ ორ საპირისპირო წერტილთა შორის მოქანავე ქანქარა გაჩერდება, იქაა ჭეშმარიტი ღირებულება საძიებელი. მის „მარცხენა“ მხარეს თავისუფალი ინდივიდუალური განვითარება ძვეს, „მარჯვენა“ მხარეს – სოციალური და კულტურული სიჯანსაღის ღირებულება. ანტიჰუმანურია უკიდურესობა ორივე მიმართულებით. იგი ძლიერდება და ამერიკაში უკვე ვდგავართ საშიშროების წინაშე, რომ, მაგალითად, ახალგაზრდებისა და ზანგთა თავისთავად, დიხანც, სამართლიანი, მაგრამ წრესგადასული ჯანყი მემარჯვენე რადიკალურ ელემენტებს სასურველ საბაბს მისცემს, ძველი, ველური თავშეუკავებლობით შეაგებონ უკიდურესი საპასუხო დარტყმა. ყველაზე სამწუხარო კი ის არის, რომ ეს იდეოლოგიური ქანაობა არათუ უხმაუროდ არ ჩაივლის, არამედ საშიშ მიდრეკილებას იჩენს – „კანონზომიერ კატასტროფად“ ჩამოყალიბდეს. მეცნიერის ვალია ამ სატანური მერყეობის დაშორებებისათვის მუხლჩაუხრელად იღვწოდეს. მრავალ წინააღმდეგობათა შორის, რაშიც ცივილიზებული კაცობრიობა საკუთარი გამოისობით გაიხლართა, ერთ-ერთია ის, რომ აქაც ცალკეული ინდივიდის მიმართ ჰუმანურობის გამოჩენა კაცობრიობის საერთო ინტერესებს ეწინააღმდეგება. ჩვენი თანაგრძნობა ასოციალური, საზოგადოებიდან ამოვარდნილი ადამიანისადმი, რომლის არასრულფასოვნებაც შეიძლება გამოწვეული იყოს გამოუსწორებელი, ადრე ბავშვობაში აღზრდით მიყენებული ზიანით (ნაძალადევი ჰოსპიტალიზაცია!), ან მემკვიდრეობითი პათოლოგიით, ხელს გვიშლის, დავიცვათ საზოგადოების ნორმალური წევრი. საკმა-

რისია წამოგცდეთ სიტყვა „არასრულფასოვანი“ ან „სრულფასოვანი“, რომ მაშინვე გაზის კამერის მოსარჩლედ გამოგაცხადონ.

სრულიად ცხადია, რომ „სამართლის მისტერიული გრძნობა“, რომლის შესახებაც პ. ჰ. ზანდი ლაპარაკობს, არის გენეტიკურად გადაჯაჭვული რეაქციების სისტემა, რომელიც ჩვენი თანამომის ასოციალური ქცევის წინააღმდეგ განგვაწყობს. ეს რეაქციები ქმნიდნენ ისტორიულ ეპოქებში იმ უცვლელ მთავარ მელოდიას, რომლის გარშემოც ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ითხზებოდა ცალკეულ კულტურათა სამართლისა და ზნეობის სისტემები. ამ გაუცნობიერებელ სამართლის გრძნობაში აშკარა მცდარობათა აღბათობა ისევე დიდია, როგორც ნებისმიერი ინსტინქტური რეაქციის დროს. უცხო კულტურის წარმომადგენელი, რომელიც არ გამოიჩენს სათანადო თავაზიანობას (მაგალითად, თუ იგი, ახალ გვინეაში ჩასული პირველი გერმანული ექსპედიციის წევრით – ვმინდა პალმის ხეს მოჭრის), მას იმავე თვითკმაყოფილი სამართლის გრძნობით მოკლავენ, როგორც საკუთარი თემის ნებისმიერ წევრს, რომელმაც ტაბუს კულტურის წინაშე მძიმე დანაშაული ჩაიდინა. ბრბოს ქცევა *“Mobbing”*, რომელსაც ასე იოლად მივყავართ ლინჩის სამართალთან, ფაქტობრივად ერთ-ერთი ანტიჰუმანური ქცევაა, სანამდეც კი შეიძლება მივიდეს თანამედროვე ნორმალური ადამიანი; იგი ბადებს ყველა სისასტიკეს გარეთ – „ბარბაროსთა“ წინააღმდეგ და თავისი საზოგადოების შიგნით – უმცირესობათა წინააღმდეგ, აძლიერებს ცრუსახეობათა შექმნის მიდრეკილებას (ერიკზონის თანახმად) და საფუძვლად უდევს სოციალ-ფსიქოლოგიაში კარგად ცნობილ ბევრ პროექციულ მოვლენებს, მაგალითად, საკუთარ უვარგისობაში სხვისი „დადანაშაულების“ ტიპურ მცდელობას, „განტევეების ვაცის“ ძიებას, და ბევრ სხვა ასევე უაღრესად საშიშ და ამორალურ იმპულსებს (ისინი საქმეში ჩაუხედავისათვის ინტუიციურად განუსხვავებელია), რომლებიც ამ გლობალურ სამართლის გრძნობაში შედის.

მაგრამ იგი ჩვენს სოციალურ ქცევათა მოქმედების სტრუქტურისათვის ისევე აუცილებელია, როგორც ფარისებრი ჯირკვლები ჩვენი ჰორმონებისათვის, და დღევანდელი სრულიად აშკარა ტენდენცია, ყველაფერი ხელაღებით წყალში გადაიყაროს, ისეთივე შეცდომაა, როგორც ცდა, ბაზედოვის დაავადება ფარისებრი ჯირკვლების სრული ამოკვეთით განგკურნოთ. ბუნებრივი სამართლის გრძნობის გაუქმება დღევანდელი აბსოლუტური შემწყალებლობისადმი მიღ-

რეკილების წყალობით განსაკუთრებით საშიშ ძალას იძენს ფსევდოდემოკრატიული დოქტრინის სახით, რომლის თანახმადაც, ყოველი ადამიანური ქცევა შეძენილია. ძალიან ბევრი რამ ჩვენს ქცევაში, რაც საზოგადოების საკეთილდღეოდ თუ საზიანოდაა მიმართული (ღვთის წყალობა ან რისხვაა), ადრეულ ბავშვობაშია ჩანერგილი მეტ-ნაკლებად კეთილგონიერი, პასუხისმგებლობის გრძნობის მქონე და, უპირველეს ყოვლისა, ემოციურად ჯანსაღი მშობლების მიერ. ასევე ბევრი რამ, მეტი თუ არა, გენეტიკურადაა განსაზღვრული. ჩვენ ვიცით, რომ საპასუხისმგებლო, კატეგორიული საკითხის დიდ მარეგულირებელ ძალას სოციალური ქცევის როგორც აღზრდით განპირობებული, ისე გენეტიკური ნაკლის კომპენსირება მხოლოდ ვიწრო საზღვრებში შეუძლია.

თუ ვისწავლეთ ბიოლოგიურად აზროვნება და ინსტინქტური ლტოლვების ძალის შესახებ ისეთივე ცოდნა მოგვეპოვება, როგორც ზნეობისა და ყველა კეთილი განზრახვის რელატიური უღონობის თაობაზე და თუ ამის გარდა სოციალური ქცევის შეფერხებათა შესახებ რამდენიმე ფსიქიატრიულ და სიდრმის-ფსიქოლოგიურ დებულებას ვიცნობთ, მაშინ ვეღარ შევძლებთ „კანონის დამრღვევნი“ იმ სამართლიანი აღმფოთებით შევრისხოთ, როგორც ამას ყოველი ემოციური მიამიტი სჩადის, რადგან საზოგადოებიდან ამოვარდნილ ადამიანში უფრო შესაბრალის ავადმყოფს დავინახავთ, ვიდრე სატანურად ბოროტს, რაც წმინდა თეორიულადაც სწორია. მაგრამ თუ ამ თავისთავად სრულიად სამართლიან პოზიციას ფსევდოდემოკრატიული დოქტრინის ცრურწმენა გამოიყენებს იმის დასამტკიცებლად, რომ ყოველი ადამიანური ქცევა გარკვეულ პირობებში ყალიბდება და პირობების შესაბამისად, მისი უსაზღვროდ შეცვლა და შესწორება შეიძლება – ამით ადამიანთა საზოგადოების წინაშე მძიმე ცოდვას ჩავიდენტ.

სრულად რომ წარმოვიდგინოთ საშიშროება, რომელიც კაცობრიობას მემკვიდრეობითი ინსტინქტებიდან ამოვარდნის შედეგად ემუქრება, ნათლად უნდა გავაცნობიეროთ ის, რომ თანამედროვე ცივილიზებული ცხოვრების პირობებში არც ერთი ფაქტორი არ გვაქვს, რომელიც მარტივი სიკეთისა და წესიერების მიხედვით მოახდენდა სელექციას, გარდა ჩვენზე თანდაყოლილი გრძნობისა. დასავლეთის კულტურის ეკონომიკურ შეჯიბრში მათთვის სელექციის მხოლოდ ცალსახა ნეგატიური წინაპირობებია! კიდევ კარგი, რომ ეკონომიკუ-

რი წარმატებები არ არის აუცილებლად გამრავლების ნორმასთან დადებითად შეფარდებული.

ზნეობის აუცილებლობის კარგ ილუსტრაციას გვაძლევს ერთი ებრაული ანეკდოტი: მილიარდერი მაჭანკალთან მივიდა, ცოლის შერთვა მინდაო. მაჭანკალმა მაშინვე უქო ერთი უჩვეულოდ ლამაზი ქალიშვილი, რომელიც თურმე სამჯერ ზედიზედ გამხდარა „მის ამერიკა“. მდიდარმა უარი თქვა: ლამაზი ჩემი თავიც მეყოფაო; მაშინ მაჭანკალი პროფესიული ენაწყლიანობით ახლა სხვა საცოლის ქებას მოჰყვა, რომლის მზითვეიც რამდენიმე მილიარდს შეადგენდა. „სიმდიდრე“ არ მჭირდება – გააწყვეტინა კრეზუსმა, – „სიმდიდრე ჩემიც მეყოფა“. მაშინ მაჭანკალმა მესამე სიაც მოიმარჯვა და ახალი საცოლე შესთავაზა, რომელიც ოცდაერთი წლის ასაკში უკვე მათემატიკის დოცენტი იყო, ამჟამად კი ოცდაოთხი წლისა პროფესორია ინფორმაციის თეორიისო. „ჰკვიანი არ მჭირდება“ – თქვა მილიარდერმა დამცინავად, – „ჩემი ჰკუაც მეყოფა“. მაშინ თავგზარეულმა მაჭანკალმა წამოიძახა: „ღვთის გულისათვის, მითხარით, როგორი ცოლი გინდათ?“

„წესიერი“ – იყო პასუხი.

თუ რა ჩქარა იკიდებს ფეხს სოციალურ ქცევათა რღვევა სპეციფიკური სელექციის ამოვარდნის შემთხვევაში, ეს შინაურ ცხოველებზე დაკვირვებიდანაც ვიცით. ამაზე გარეული ცხოველებიც მეტყველებენ, ტყვეობაში რომ ამრავლებენ. შთამომავლობის გამომზრდელმა ზოგეირთმა თევზმა, რომლებსაც კომერციული მიზნით ხელოვნურად ამრავლებდნენ, რამდენიმე თაობის შემდეგ ისე დაკარგა შთამომავლობის მოვლის გენეტიკური უნარი, რომ დუჟინობით თევზში ძლივსღა იპოვით ერთ წყვილს, რომელსაც ჯერ კიდევ შეუძლია შთამომავლობის რიგიანი პატრონობა. ეს საოცრად ჰგავს კულტურით შეპირობებული სოციალური ქცევების ნორმათა დარღვევას. აქაც ყველაზე დიფერენცირებული და ისტორიულად ახალგაზრდა მექანიზმები განსაკუთრებით მგრძნობიარეა რღვევის მიმართ. ძველი, საყოველთაოდ გავრცელებული ინსტინქტები, როგორც საკვების მიღება და გამრავლება, ხშირად ჰიპერტროფიას განიცდის, თუმცა ადამიანი სწორედ განურჩეველ და ხარბ ჭამა-სმა-გამრავლების ინსტინქტს უწყობს ხელს სელექციურად, ხოლო აგრესიისა და გაქცევის ინსტინქტს, როგორც არასასურველს, თავიდან იშორებს.

საერთოდ კი, შინაური ცხოველი თავისი პატრონის ბოროტი კა-

რიკატურაა. ერთ ჩემს ადრინდელ ნაშრომში (1954) ვწერდი, რომ ჩვენი ესთეტიკური ღირებულების განცდა სრულიად მკაფიო დამოკიდებულებას ამჟღავნებს იმ ფიზიკურ ცვლილებათა მიმართ, რასაც ცხოველი მოშინაურების პროცესში განიცდის; კუნთების გაქრობა, გასუქება, ვადმოვარდნილი ფაში, თავის ქალის ფუძის, ასევე კიდურების დამოკლება – მოშინაურების ტიპური ნიშნებია. ისინი ცხოველსა და ადამიანშიც სიმახინჯედ აღიქმება, ხოლო საპირისპირო ნიშნები მათ მფლობელს „კეთილშობილად“ წარმოაჩენს. სავსებით ამის ანალოგიურია ჩვენი ემოციური შეფასებაც იმ ქცევებისა, რომლებსაც მოშინაურება სპობს ან მოსპობით ემუქრება; დედობრივი სიყვარული, უანგარო და თავდადებული შრომა ოჯახისა და საზოგადოების საკეთილდღეოდ, ქცევის ისეთივე ინსტინქტის შესაბამისად დაპროგრამებული ნორმებია, როგორც ჭამა და განაყოფიერება, მაგრამ ჩვენ მათ ამათზე გაცილებით მაღლა ვაყენებთ.

ჩემს გამოკვლევებში გამოწვლილვით გავაანალიზე, თუ რა მჭიდრო ურთიერთკავშირია მოშინაურებით ცხოველის გარკვეულ თვისებათა საფრთხეში ჩადებასა და ჩვენ მიერ ამ ცვლილებათა ეთიკურ და ესთეტიკურ შეფასებას შორის. კორელაცია აქ ისე აშკარაა, რომ მას შემთხვევითად ვერ მივიჩნევთ. და ამ მოვლენის ერთადერთი ახსნა ის იქნება, რომ ჩვენი შეფასებები იმ ჩაშენებულ მექანიზმებს ეყრდნობა, რომლებიც მოწოდებულია სრულიად გარკვეულ, კაცობრიობისათვის საშიში რღვევის მოვლენებს გზა გადაუკეტოს. გამორიცხული არ არის, რომ ჩვენი სამართლის გრძნობებიც, ასევე ფილოგენეტურად დაპროგრამებულ უნარს ეყრდნობა, რომლის ფუნქციაა საზოგადოების ინფილტრაციას ჩვენს ასოციალურ თანამომძეთა მემკვიდრით დაუპირისპირდეს.

მემკვიდრეობით ცვლილებათა ერთ-ერთი სინდრომია ის, რაც ადამიანში და შინაურ ცხოველებში ანალოგიურად და ერთი და იმავე მიზეზით იჩენს თავს – ეს არის სქესობრივად ნაადრევი მომწიფებისა და ხანგრძლივი სიყმაწვილის ფრიად უცნაური კომბინაცია. ბლოკმა უკვე დიდი ხნის წინ მიაქცია ყურადღება იმ ფაქტს, რომ ადამიანი თავისი ძალზე ბევრი ფიზიკური ნიშნით მეტ მსგავსებას ამჟღავნებს ზოოლოგიურად თავისი უახლოესი ნათესავი ცხოველის სწორედ ახალგაზრდულ ფორმასთან, ვიდრე ზრდადასრულებულთან. ყმაწვილობაში დახანებას ბიოლოგიაში ნეოტენიას (*Neotenie*) უწოდებენ. ლ. ბოლკი (1926) მიუთითებს რა ადამიანში ამ მოვლენ-

ნაზე, ყურადღებას ამახვილებს ადამიანის ონტოგენეზის შენელებასა და შეკავებაზე. ის, რაც ადამიანის სხეულის ონტოგენეზის შესახებ ითქვა, ეხება მის ქცევასაც. როგორც ვცადე მეჩვენებინა (1943), ადამიანს ღრმა მოხუცებულობამდე ახასიათებს ახლის შეცნობის ბავშვური ცნობისმოყვარეობა. იგი, როგორც არნოლდ გელენი ამბობს (1940), გახსნილია სამყაროსადმი, რაც სიჭაბუკის უტყუარი ნიშანია.

ბალღურობა ადამიანის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი და უკეთილშობილესი ჰუმანურ თვისებათაგანია. „ადამიანი მხოლოდ მაშინაა სრულად ადამიანი, როცა თამაშობს“, – ამბობს ფრიდრიხ შილერი. „ნამდვილ მამაკაცში ბავშვია დამალული, მას თამაში სწყურია“ – ამბობს ნიცშე. „დამალული? კი მაგრამ, როგორ?“ – მეკითხება ჩემი მეუღლე. ოტო ჰანმა გაცნობის პირველ წუთებშივე მკითხა: „მითხარით, ხომ გაქვთ რაღაც ბავშვური ხასიათში? იმედია, ცუდად არ გამიგებთ!

ბალღური თვისებები, უეჭველად, ადამიანად გახდომის ერთ-ერთი წინაპირობაა. საკითხი მხოლოდ იმგვარად დაისმის, ადამიანისათვის დამახასიათებელი გენეტიკური გაბავშვება იმ ზომით ხომ არ ვითარდება, რომ შეიძლება მისთვის დამლუბველი აღმოჩნდეს? ზემოთ ამის თაობაზე ვწერდი, რომ უსიამოვნების მიმართ შეუწყნარებლობამ და გრძნობის გაუხამსებამ, შესაძლოა, ინფანტილურ ქცევასთან მიგვიყვანოს. გვებადება საფუძვლიანი ეჭვი, რომ კულტურით განპირობებული პროცესები ამ გენეტიკურად განპირობებულებს ემატება. მოუთმენელი მოთხოვნილება ყველა სურვილის მყისვე დაკმაყოფილებისა, პასუხისმგებლობის არქონა და სხვათა გრძნობებისათვის ანგარიშის გაუწევლობა ტიპურია ბავშვებისათვის და მათთვის მისატყვებელიც. შორეული მიზნის მისაღწევად მოთმენა, საკუთარ მოქმედებაზე პასუხისმგებლობა და ანგარიშის გაწევა სხვათათვის – ქცევის ის ნორმებია, რომლებიც მომწიფებული ადამიანისათვისაა დამახასიათებელი.

უმწიფრობაზე ლაპარაკობენ კიბოს მკვლევრები, როცა ამ ავთვისებიანი სიმსივნის ერთ-ერთ ძირითად თვისებას ახასიათებენ; თუ რომელიმე უჯრედი ყველა იმ ნიშან-თვისებას უკუაგდება, რაც მას გარკვეული სხეულის ქსოვილის, კანის, მკერდის ჭირკვლის და სხვ. შემადგენელ ნაწილად და წევრად ხდის, იგი უწილოდ „უკან იხევს“ იმ მდგომარეობისაკენ, რაც მოდგმის ან ინდივიდუალური ისტორიის განვითარების ადრეულ საფეხურს შეესატყვისება. მამასადამე,

იგი უკვე ისე იქცევა, როგორც ერთუჯრედიანი ორგანიზმი ან ემბრიონალური უჯრედი, რაკი ორგანიზმის მთლიანობისთვის ანგარიშგაუწევლად იყოფა. რაც უფრო შორს მიდის რეგრესია, რაც უფრო მეტად განსხვავდება ახლად წარმოქმნილი ქსოვილი ნორმალურისაგან, მით უფრო ავთვისებიანია სიმსივნე. პაპილომა, რომელსაც ჯერ ისევ აქვს ნორმალური ზედაკანის ბევრი თვისება და მხოლოდ მეჭეჭივით აზის კანის ზედაპირს, კეთილთვისებიანია. ხოლო სარკომა, რომელიც შედგება ერთნაირი სრულიად დაუნაწევრებელი მეზოდერმული უჯრედებისაგან – ავთვისებიანი სიმსივნეა. ავთვისებიან სიმსივნეთა დამლუბველი ზრდა, როგორც ითქვა, გამოწვეულია იმით, რომ ორგანიზმს უმტყუნა უნარმა, თავი დაიცვას „ასოციალური“ უჯრედების გაჩენისაგან. მხოლოდ მაშინ, როცა დანარჩენი ქსოვილი მას ისე ებურობა, როგორც თავის მსგავსს და საკვებს აწვდის, სიმსივნე მომაკვდინებელი სისწრაფით ედება მთელ სხეულს.

ამ ანალოგიაზე ჩვენ უკვე გვქონდა საუბარი. ადამიანი, რომლის სოციალური ქცევის ნორმებს სიმწიფე აკლია, ინფანტილურ მდგომარეობაში რჩება და ლოგიკურად საზოგადოების პარაზიტი ხდება. იგი მასზე სხვათა ზრუნვას მიიჩნევს, როგორც რაღაც თავისთავად რასმე, რაც მხოლოდ ბავშვს შეჰფერის. „ზიუდდოიჩე ცაიტუნგში“ ამას წინათ ერთ ყმაწვილ კაცზე წერდნენ, რომელსაც საკუთარი ბებიის მოუკლავს კინოში წასასვლელი რამდენიმე მარკის გულისათვის. მთელი მისი პასუხისმგებლობა გამოიხატა ერთი და იმავე ფრაზის ჯიუტად გამეორებაში: მე ხომ ვეუბნებოდი ბებიას, ფული კინოსთვის მჭირდებაო. ეს ახალგაზრდა, რა თქმა უნდა, ჭკუასუსტი იყო.

ძალიან ბევრი ახალგაზრდა მტრულად უპირისპირდება დღევანდელ საზოგადოებრივ წყობას და მშობლებსაც. ამგვარი პოზიციის მიუხედავად, ისინი რატომღაც თავისთავად ცხადად მიიჩნევენ, რომ ამ საზოგადოებამ და მშობლებმა უნდა არჩინონ ისინი, რაშიც მათი სრული ინფანტილიზმი მქლავნდება.

თუ ცივილიზებული ადამიანის მზარდი ინფანტილიზმი და ახალგაზრდობის მზარდი ბოროტმოქმედება, როგორც ვშიშობ, მართლაც გენეტიკური რღვევის მოვლენებში იღებს სათავეს, მაშინ ჩვენ უმძიმესი საფრთხე მოგველის. სიკეთის და წესიერების მაღალი შეფასება, რასაც გულით ვეთანხმებით, ერთადერთ ფაქტორად რჩება, რომელიც დღესდღეობით სოციალური ქცევიდან ამოვარდნის წინააღმდეგ მეტ-ნაკლებად ქმედით სელექციას ახორციელებს. თვით გაქნილი

ფულიანი კაციც კი ჩვენი მრავლისმეტყველი ანეკდოტიდან წესიერ საცოლეს დაეძებს! ყველაფერი, რაზეც წინა თავებში ვიმსჯელეთ: მოსახლეობის სიჭარბე, კომერციული კონკურენცია, ჩვენი ბუნებრივი გარემოს გავერანება და მისი ღვთაებრივი ჰარმონიისგან გაუცხოება, გასათუთებით გამოწვეული ძლიერი გრძნობების დაკარგვა – ყველაფერი ეს ერთად იმისკენაა მიმართული, რომ თანამედროვე ადამიანს წაართვას სიკეთე-ბოროტების გარჩევის უნარი. ამას ემატება ასოციალურის გამართლება, რომელსაც ზოგიერთნი თავს გვახვევენ თავიანთი ცოდვების გენეტიკური და ფსიქოლოგიური მიზეზების ანალიზით.

უნდა ვისწავლოთ ინდივიდის მიმართ გონივრული ჰუმანიზმის შეფარდება იმასთან, რაც ადამიანთა საზოგადოებისათვის სასარგებლოა. ცალკე ადამიანი, რომელიც მოკლებულია გარკვეული სოციალური ქცევის უნარს და ასევე მოკლებულია იმ გრძნობებს, რომლებიც ამ ქცევას თან სდევს, მართლაც შესაბრაალისი ავადმყოფია და ჩვენს სრულ თანაგრძნობას იმსახურებს. თვითონ ამ უნართა არქონა კი ბოროტებაა. იგი არა მარტო უარყოფაა და უკუქცევია ბუნების შემოქმედებითი პროცესისა, რის შედეგადაც ცხოველი ადამიანად იქცა, არამედ ბევრად უფრო საშიში და საზარელიცაა. მორალური ქცევის დარღვევას რაღაც აუხსნელად მოჰყვება ხოლმე არა მხოლოდ ყოველივე იმის დაკარგვა, რაც ჩვენ კარგად და მისაღებად მიგვაჩნია, არამედ მის მიმართ აქტიური მტრობაც. ეს სწორედ ის ფენომენია, რომელიც ბევრ რელიგიაში ღმერთის მტრად და მოქიშპედაა დასახული. თუ ფხიზელი თვალით შევხედავთ ყველაფერს, რაც დღეს მსოფლიოში ხდება, გავვიჭირდება რამე დავუპირისპიროთ მორწმუნეს, რომელსაც სწამს, ანტიქრისტიემ აიშვა თავიო.

უეჭველია, გენეტიკურად განმტკიცებულ სოციალურ ქცევათა რღვევა აპოკალიფსს გვიქადის, თანაც, გამორჩეულად საზარელს. მაგრამ ეს საშიშროება მაინც უფრო ადვილად მოსავლელია, ვიდრე მოსახლეობის სიჭარბე ან კომერციული შეჯიბრის ემმაკური წრე, რომელსაც მხოლოდ გადამჭრელი ღონისძიებებით და ადამიანთა წარმოდგენაში დღეს ასე გამჭდარი ცრუ ღირებულებების გადაფასებით თუ შევებრძოლებით. კაცობრიობის გენეტიკური რღვევის პროცესს შეიძლება წინ აღვუდგეთ, თუ ძველი სიბრძნის ერთგულნი დავრჩებით, ზემოთ მოყვანილი ებრაული ანეკდოტი რომ კლასიკურად გვაწვდის. მეუღლის არჩევისას სრულიად საკმარისია არ დავი-

ვიწყოთ ერთი უბრალო და თავისთავად ცხადი მოთხოვნა – იგი წესიერი უნდა იყოს. ეს მამაკაცსაც ეხება.

ვიდრე შემდეგ თავზე გადავიდოდეთ, სადაც ტრადიციისაგან მოწყვეტის საშიშროებებზე გვექნება საუბარი, რაც ახალგაზრდობის მეტისმეტად რადიკალურ ამბოხს მოჰყვება, მინდა თავი დავიზღვიო ერთი გაუგებრობისაგან: ყველაფერი, რაც მზარდი ინფანტილიზმის საშიშ შედეგებზე ითქვა, განსაკუთრებით, პასუხისმგებლობის შეგნებისა და ჭეშმარიტ ღირებულებათა გაქრობაზე, ეხება ახალგაზრდობაში სწრაფად მზარდ ბოროტმოქმედებას და არავითარ შემთხვევაში დღევანდელი ახალგაზრდობის ამბოხს, რაც მთელ მსოფლიოს მოედო. რა ენერგიულადაც არ უნდა გავილაშქროთ შემდგომ მათი მცდარი შეხედულებების წინააღმდეგ, სრულიად გარკვევით უნდა ითქვას, რომ სრულებითაც არ აკლიათ სოციალური ან მორალური განცდა და არც ღირებულებათა მიმართ სჭირთ სიბეცე. პირიქით: მათ არაჩვეულებრივად სწორი აღქმა აქვთ იმისა, რომ არა მარტო დანიის სახელმწიფოშია საქმე ცუდად აწყობილი, არამედ ბევრ დიდ სახელმწიფოშიც.

თავი მეშვიდე

ტრადიციისაგან მოწყვეტა

ადამიანური კულტურის განვითარება თვალსაჩინო ანალოგიას ამჟღავნებს სახეობების ევოლუციურ განვითარებასთან. დამგროვებელი ტრადიცია, რომელიც საფუძვლად ყოველ კულტურულ განვითარებას უდევს, არსებითად ახალ, ცხოველის ყველა სახეობისათვის უცხო მონაპოვარს ეყრდნობა, უპირველესად კი ცნებით აზროვნებასა და სიტყვიერ ენას, რომელიც თავისი უნარით, შექმნას თავისუფალი სიმბოლოები, ადამიანს ინდივიდუალურად მოპოვებული ცოდნის გავრცელებისა და გადაცემის დიდ შესაძლებლობას აძლევს. „შეძენილ თვისებათა მემკვიდრეობით გადაცემა“, რომელიც აქ შედეგად გვევლინება, თავის მხრივ კულტურის ისტორიული განვითარების შეუდარებლად უფრო სწრაფი განხორციელების საწინდარია, ვიდრე ნებისმიერი სახეობის ფილოგენეზისი.

მეთოდები, რომელთა მეშვეობითაც კულტურა ახალ, სისტემატურ ცოდნას იძენს, აგრეთვე ის მეთოდები, რომელთა დახმარები-

თაც კულტურა ამ ცოდნას განიმტკიცებს, განსხვავდება სახეობათა ცვლილებების მეთოდებისაგან. ხოლო ის მეთოდი, რომლის საშუალებითაც მრავალ შემოთავაზებულთაგან შეირჩევა ის, რაც განმტკიცების ღირსია, სახეობისა და კულტურის განვითარებაში აშკარად ერთი და იგივეა, სახელდობრ, ეს არის შერჩევა საფუძვლიანი გამოცდის შედეგად. რა თქმა უნდა, სელექცია, რომელიც ამა თუ იმ კულტურის სტრუქტურებსა და ფუნქციებს საზღვრავს, არ არის ისეთი მკაცრი, როგორც ის, რომელიც სახეობათა ცვლილებას განაგებს, რადგან ადამიანი, გარემომცველი ბუნების სულ უფრო მეტი დაპყრობით, სელექციის ფაქტორებს გვერდს უვლის. ამიტომ კულტურაში ისეთ მოვლენებს ვხვდებით, რაც სახეობებში სრულიად გამორიცხულია: მაგ. ე. წ. ფუფუნების შენაქმნები, ე. ი. სტრუქტურები, რომელთა ფორმა არც არსებული სისტემის შემანარჩუნებელი ქმედებიდან გამომდინარეობს და არც ყოფილიდან. მხოლოდ ადამიანს შეუძლია თავს ნება მისცეს, უფრო მეტი უსარგებლო ბალასტი ათრიოს, ვიდრე ნებისმიერმა გარეულმა მხეცმა.

მაგრამ, როგორც ჩანს, მხოლოდ სელექცია გადაწყვეტს, რა უნდა შევიდეს კულტურის მუდმივი ცოდნის საგანძურში როგორც ტრადიციული „წმინდა“ ადათი თუ ჩვევა. აღმოჩენებიც და გამოგონებებიც, როგორც გონიერული წვდომისა და რაციონალურ ძიებათა შედეგი, რიტუალურ, უფრო მეტიც, რელიგიურ ხასიათს იძენს, რაც უფრო მეტად მკვიდრდება ტრადიციაში. ამას შემდეგ თავში კვლავ დავუბრუნდებით. თუ კულტურის ტრადიციული სოციალური ქცევის ნორმებს იმ მდგომარეობაში გავაანალიზებთ, როგორადაც ისინი დღეს გვევლინება (ე. ი. შედარებით ისტორიული განხილვის გარეშე), მაშინ გაჭირდება შემთხვევით გაჩენილი „ცრურწმენისაგან“ მომდინარე ნორმების ისეთებისაგან გარჩევა, რომლებიც თავიანთ წარმომავლობას ჭეშმარიტ ცოდნასა და აღმოჩენებს უმადლის. ცოტა გაზვიადებულად რომ ვთქვათ, ყველაფერი, რაც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში კულტურული ტრადიციით გადმოგვეცემა, ბოლოს „ცრურწმენის“ ან „დოქტრინის“ ხასიათს იძენს.

თავდაპირველად, შესაძლოა ეს იმ მექანიზმის „ნაკლად“ მივიჩნიოთ, რომელიც ადამიანურ კულტურაში ცოდნას იძენს და აგროვებს. მაგრამ თუ უფრო ღრმად ჩავუკვირდებით, დავინახავთ, რომ უდიდესი კონსერვატულობა ერთხელ ნაცადის შენარჩუნებაში, ამ აპარატის უმნიშვნელოვანესი სასიცოცხლო თვისებაა, რასაც კულ-

ტურის განვითარებაში ისეთივე ამოცანა ეკისრება, როგორც გენურ სტრუქტურას სახეობათა ცვლილებაში. შენარჩუნება გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანიცაა, ვიდრე ახლის შექმნა, ასე რომ, საგანგებო ანალიზის გარეშე არ გვეცოდინება ჩვენი კულტურის ტრადიციით გადმოცემული რომელი წესი თუ ჩვევა მოძველდა, რომელს შეიძლება შეველიოთ, და რომელი დავტოვოთ კულტურის მონაპოვრად. ქცევის იმ ნორმების შემთხვევაშიც, რომელთა უარყოფითობაც თითქოს ეჭვს არ იწვევს (მაგალითად, ბორნეოსა და ახალი გვინეის ზოგიერთ ტომებში გავრცელებული ნადირობა ადამიანის თავზე), წინასწარ ვერ ვიტყვით, რა ზემოქმედებას მოახდენს მათი რადიკალური მოსპობა სოციალურ ქცევათა ნორმების იმ სისტემაზე, რომელიც შესაბამის კულტურულ ჯგუფს აერთიანებს. ასეთი სისტემა შესაბამისი კულტურის ჩონჩხია და თუ არ გავითვალისწინებთ მის ურთიერთზემოქმედებათა მთელ მრავალფეროვნებას, ძალზე საშიშია რომელიმე ელემენტი მას ასე ხელაღებით გამოვაცალოთ.

მცდარ აზრს, თითქოს კაცობრიობის მყარ ცოდნას მხოლოდ გონებით მისაწვდომი, უფრო მეტიც, მხოლოდ მეცნიერულად დამტკიცებადი შეადგენს, დამღუპველი შედეგი მოაქვს. იგი „მეცნიერულად განათლებულ“ ახალგაზრდობას განაწყობს, მთლიანად წყალში გადაყაროს ცოდნისა და სიბრძნის ის უდიდესი განძი, რომელიც ყოველი ძველი კულტურის ტრადიციებსა და მსოფლიოს დიდ რელიგიებშია დაცული: ვინც ფიქრობს, რომ ეს ყველაფერი არარაობაა, ლოგიკურად სხვა, ასევე გამანადგურებელი, შეცდომის ტყვეობაში აღმოჩნდება, რაკი დარწმუნებულია, რომ მეცნიერებას შეუძლია რაციონალური გზით შექმნას მთელი კულტურა თავისი ატრიბუტებით და, თანაც არაფრისაგან. ეს ბევრად არ სჯობია იმ ცნობილ სისულელეს, თითქოს ადამიანის გენურ სტრუქტურაში ჩარევა შესაძლებელს გახდის მის „გაუმჯობესებას“ სურვილის მიხედვით. ნებისმიერ კულტურას იმდენივე აქვს „ზრდით“, სელექციით მოპოვებული ცოდნა, რამდენიც ცხოველის რომელიმე სახეობას, რომელსაც, როგორც ცნობილია, ჯერჯერობით ვერ „ვკმნით“.

კულტურული ცოდნის საგანძურში არარაციონალურის დაუფასებლობა, ხოლო მეორე მხრივ გადაჭარბებული შეფასება ყოველივე იმისა, რასაც ადამიანი, როგორც *Homo faber* თავისი გონებით ქმნის, ერთადერთი და გადამწყვეტი ფაქტორი როდია, ჩვენს კულტურას განადგურებით რომ ემუქრება. ქედმაღალ განსწავლულო-

ბას არა აქვს ტრადიციის მიმართ ესოდენ მტრულად დაპირისპირების საფუძველი. იგი მას ისევე უნდა მოექცეს, როგორც, ვთქვათ, ბიოლოგი მოხუც გლეხის ქალს, რომელიც მის დარწმუნებას შეეცდებოდა, რწყილი შარდით დანამული ნახერხიდან ჩნდება. დღევანდელ თაობათა ურთიერთობაში შესამჩნევია ქედმაღლური დამოკიდებულება მშობლებთან და არავითარი ნასახი შემწყნარებლობისა. თანამედროვე ახალგაზრდობის რევოლუციას სიძულვილი ამოძრავებს: თანაც ისეთი, რომელიც ყველაზე მძიმე და ძნელად დასაძლევ სიძულვილს – ნაციონალურ სიძულვილს ენათესავება. სხვა სიტყვებით, ამბოხებული ახალგაზრდობა უფროს თაობას ისევე ექცევა, როგორც ერთი რომელიმე კულტურული ან „ეთნიკური“ ჯგუფი უცხო და მტრულ ჯგუფს.

ეროვ ერიკზონმა პირველმა მიაქცია ყურადღება იმ გარემოებას, თუ რა ღრმა მსგავსებას ამჟღავნებს დამოუკიდებელ ეთნიკურ ჯგუფთა დივერგენციული განვითარება კულტურის ისტორიაში იმ განვითარებასთან, რომელსაც გაივლის ქვესახეობები, სახეობები და კლასები თავიანთი მოდემის ისტორიაში. იგი ლაპარაკობს „ცრუსახეობათა წარმოქმნაზე“. ეს არის კულტურულ-ისტორიულად წარმოქმნილი წესები და ნორმები სოციალური ქცევისა, რომლებიც, ერთი მხრივ, აერთიანებენ მცირე და დიდ კულტურულ ერთეულებს, ხოლო, მეორე მხრივ, მათ ერთიმეორეს აშორებენ. თავისებური „მანერები“, საგანგებო ჯგუფური დიალექტი, ჩაცმა-დახურვის წესი და ა. შ. შეიძლება რომელიმე საზოგადოების სიმბოლოდ იქცეს, რასაც თავგამოდებით იცავენ. როგორც ეს ერთხელ (1967) გავაანალიზე, საკუთარი ჯგუფის ყველა სიმბოლოს მაღლა დაყენებას თან სდევს ყველა სხვა ჯგუფის სიმბოლოთა შესაბამისი გაუფასურება. რაც უფრო დიდხანს ვითარდებოდა ორი ეთნიკური ჯგუფი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად, მით უფრო მეტია მათ შორის განსხვავება. ამ განსხვავებათა მიხედვით შეგვიძლია მთელი განვითარების პროცესი აღვადგინოთ. ორივე შემთხვევაში შეიძლება სრული დარწმუნებით ვივარაუდოთ, რომ უფრო ფართოდ გავრცელებული, დიდი ჯგუფებისათვის დამახასიათებელი ნიშნები გაცილებით ძველია.

ყოველი მკვეთრად გამოხატული კულტურული ჯგუფი მიდრეკილებას იჩენს საკუთარი თავი განსაკუთრებულ სახეობად მიიჩნიოს, სხვა ჯგუფის წევრები კი სრულფასოვან ადამიანებად არ ჩათვალოს. ძალიან ბევრ აბორიგენულ ენაში საკუთარ ტომს უბრალოდ „ადამი-

ანი“ ჰქვია. ამიტომ მეზობელი ტომის რომელიმე წევრის მოკვლა არ ითვლება ნამდვილ მკვლევლობად! ცრუ სახეობათა წარმოშობის ეს შედეგები უაღრესად სახიფათოა, რადგან თანამოქმდის მოკვლის ყველა შემთხვევებელ ზღუდეს შლის, თანაც მოძმეთა მიერ გაღვივებული ინტრასპეციფიკური აგრესია კი ძალაში რჩება. „მტრის“ მიმართ ისეთი გახელება იპყრობთ, როგორც ადამიანს შეიძლება მხოლოდ სხვა ადამიანის მიმართ გაუჩნდეს, უბოროტესი ნადირის მიმართაც კი არა. ამიტომაც შეუძლიათ მას გულდამშვიდებით ესროლონ. იგი ხომ ნამდვილი ადამიანი არც არის! ცხადია, ამ გარემოებით ყველა ჯურის ომის გამჩალებელი ცდილობს ისარგებლოს.

ძალზე შემაშფოთებელი ფაქტია, რომ დღევანდელი ახალგაზრდა თაობა სრულიად არაორაზროვნად იმ გზას ადგას, დაუპირისპირდეს უფროს თაობას, როგორც რაღაც უცხო ფსევდოსახეობას. ამის ბევრი სიმბტომი გვაქვს. მტრული და მოქიშპე ეთნიკური ჯგუფები, ჩვეულებრივ, ცდილობენ მკვეთრად განსხვავებული ჩაცმა-დახურვით გამოირჩეოდნენ. შუა ევროპაში ნაციონალური ადგილობრივი გლეხური ტანსაცმელი კარგა ხანია გაქრა. მხოლოდ უნგრეთშია სრულყოფილად შემორჩენილი იქ, სადაც უნგრული და სლოვაკური სოფლები გვერდი-გვერდ მდებარეობს. იქ ამ ტრადიციულ სამოსს სიამაყით ატარებენ და, თანაც, სრულიად აშკარად, მეორე ეთნიკური ჯგუფის წევრების გასახელებლად. სწორედ ასე იქცევა ამბოხებული ახალგაზრდობის თვითშექმნილი ჯგუფების უმრავლესობა. გასაკვირი ის არის, რომ ყოველივე მილიტარისტულის მიმართ თითქოსდა დიდი ანტიპათიის მიუხედავად, მათში ძლიერია უნიფორმისაკენ სწრაფვა. ბიტნიკის, ტედიბოსის, როკის, ჰიპის და სხვა ჯგუფებს „სპეციალისტი“ ისევე ადვილად გაარჩევს ერთმანეთისაგან, როგორც ერთ დროს ავსტრიის საიმპერატორო ჯარის სამხედრო პირებს არჩევდნენ.

ამბოხებული ახალგაზრდობა თავისი ქცევით ცდილობს, რაც შეიძლება მკვეთრად გაემიჯნოს მშობელთა თაობას, თანაც იგი ხელალებით კი არ უგულვებელყოფს ტრადიციულ ქცევებს, არამედ ყოველ მის დეტალს ღრმად უკვირდება და ზუსტად საპირისპირო ქცევით პასუხობს. აქ უნდა ვეძიოთ, მაგალითად, სექსუალური ექსცესების ახსნა ადამიანთა იმ ჯგუფებში, რომელთა საერთო სექსუალური პოტენციალს დაქვეითებულია. მშობლების აკრძალვათა დარღვევის ძლიერი სურვილით შეიძლება აიხსნას, ამბოხებული სტუდენტების

მიერ საჯაროდ შარდვა და კუჭში გასვლა, როგორც ეს ვენის უნივერსიტეტში მოხდა.

ყველა ამ უცნაური ქცევის მიზეზი ახალგაზრდებში სრულიად გაუცნობიერებელია. თავის ქცევას ისინი ხშირად ხსნიან ფრიად დამაჯერებელი ფსევდორაციონალური მოტივებით. ამბობენ, რომ უჯანყდებიან მდიდარ მშობლებს ლატაკებისა და მშივრების გამო, კიცხავენ ვიეტნამის ომს, უნივერსიტეტის მმართველობის თვითნებობას, ყველა სახელმწიფო დაწესებულებას და ა. შ. სინამდვილეში კი აგრესია განურჩევლადაა მიმართული ყველა ხანში შესული ადამიანის წინააღმდეგ, მათი პოლიტიკური მრწამსის მიუხედავად. უკიდურესად მემარცხენე პროფესორებს უკიდურესად მემარცხენე სტუდენტებისაგან ნაკლები ლანძღვა როდი ხვდებათ, ვიდრე მემარჯვენეთ. ერთხელ კომუნისტმა სტუდენტმა, ჯონ-ბენდითის მეთაურობით, ჰ. მარკუზე უაღრესად უხეშად შეურაცხყო და მართლაც გასაგიჟებელი ბრალდებები წაუყენა, მაგალითად, ცენტრალური სადაზვერვო სამმართველოს დაქირავებული აგენტი ხართო. ამ თავდასხმის მიზეზი პოლიტიკური მრწამსი კი არ იყო, არამედ მხოლოდ ის, რომ იგი სხვა თაობის კაცია.

უფროსი თაობაც, ასევე გაუცნობიერებლად და ემოციურად აღიქვამს ამ ვითომდა პროტესტს – როგორც სიძულვილით აღსავსე საბრძოლო გამოწვევას და შეურაცხყოფას. ასე ეხსნება გზა სიძულვილის სწრაფ და საშიშ ესკალაციას, რომელიც, როგორც უკვე ვთქვით, ენათესავება სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის სიძულვილს. მე, თავად გამოცდილ ეთოლოგს, ზოგჯერ მიჭირს, ბრაზით არ ავენთო ჯონ-ბენდითის მშვენიერი ცისფერი ბლუზის დანახვაზე. საკმარისია ასეთ ადამიანებს თვალეში ჩახედო, რომ მაშინვე მიხვდე, მათ სწორედ ასეთი რეაქცია სურთ. ყველაფერი ეს მინიმუმამდე ამცირებს ურთიერთგაგების შესაძლებლობას.

ჩემს წიგნში აგრესიის შესახებ (1963), ასევე საჯარო ლექციებში (1968, 1969) მე შევეხე თაობათა დაპირისპირების ეთოლოგიური მიზეზების გამორკვევის საკითხს. აქ მხოლოდ მთავარზე შევიჩერდები. მთელ ამ მოვლენათა წრეს საფუძვლად უდევს განვითარების პროცესის ფუნქციური დარღვევები, რომლებიც ადამიანში დაკავშირებულია სქესობრივ მომწიფებასთან. ამ პერიოდში ახალგაზრდა იწყებს ტრადიციისაგან განდგომას, მის კრიტიკულ გადასინჯვას და ახალი იდეალების ძებნას. იგი ეძებს ახალ ჯგუფს, რომელსაც მიეკედლება

და მის საქმეს თავისად გაიხდის. ინსტინქტური სურვილი, კარგი საქმისათვის ბრძოლაც შეგეძლოს, ობიექტის არჩევნისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა, ამ პერიოდში ყველაფერი ძველი, ტრადიციული მოსაწყენია, ხოლო ყველაფერი ახალი მიმზიდველი. შეიძლება აქ ფიზიოლოგიურ ნეოფილიაზეც გველაპარაკა.

ამ პროცესს, ეჭვს გარეშეა, სახეობის შენარჩუნებაში დიდი როლი ეკისრება, რისთვისაც იგი ადამიანური ქცევის ფილოგენეტიკურად წარმოქმნილ პროგრამაში შევიდა. მისი ფუნქციაა, ტრადიციით გადმოცემული კულტურული ქცევის ზედმეტად გახვევებულ ნორმებს ერთგვარი შემგუებლობა მიანიჭოს. იგი შეიძლება კიბოს მიერ კანის გამოცვლას შევადაროთ, რომელიც თავის გარეთა გამყიდვებულ ჩონჩხს მოიცვლის, რათა ზრდა-განვითარება შეძლოს. ისევე, როგორც ყველა მყარ სტრუქტურაში, კულტურულ მემკვიდრეობაშიც სტრუქტურის საყრდენი ფუნქცია გარკვეულწილად ზღუდავს თავისუფლებას. და ისევე, როგორც ყველგან, აქაც მის დემონტაჟს, რომელიც კონსტრუქციის შეცვლის მიზნით ხორციელდება, უცილოდ თან ახლავს გარკვეული საშიშროება, რადგან დემონტაჟსა და ხელახლა აგებას შორის მერყეობის, დაუცველობის პერიოდი. ეს ანალოგიურად მიმდინარეობს გარეთა ჩონჩხის შემცვლელ კიბოსა და სქესობრივი მომწიფების პერიოდში მყოფ ადამიანში. ჩვეულებრივ, ფიზიოლოგიურ ნეოფილიას მოჰყვება ხოლმე ტრადიციის მიმართ სიყვარულის გაღვიძება. ეს შეიძლება თანდათანობით მოხდეს. მრავალი ხნიერი ადამიანი დაადასტურებს იმ ფაქტს, რომ სამოცი წლისათვის მამის შეხედულებაზე გაცილებით დიდი წარმოდგენისა არიან, ვიდრე თვრამეტი წლის ასაკში. ა. მიჩერლიხი ამ ფენომენს ძალზე მოსწრებულად „გვიან მორჩილებას“ უწოდებს. ფიზიოლოგიური ნეოფილია და გვიანი მორჩილება ერთად ქმნის სისტემას, რომლის მნიშვნელობაც იმაში მდგომარეობს, რომ ტრადიციით გადმოცემულ კულტურაში მკვეთრად დრომოჭმული და ახლის განვითარებისათვის ხელისშემშლელი ელემენტები ამოიძირკვოს, ხოლო მისი ძირითადი სტრუქტურა შენარჩუნდეს. მაგრამ ვინაიდან ამ სისტემის ფუნქცია დამოკიდებულია ძალიან ბევრი შინაგანი და გარეგანი ფაქტორის ურთიერთქმედებაზე, ამიტომ იგი, ცხადია, ადვილად განიცდის შეფერხებას.

განვითარების შეფერხებებს, რომლებიც შეიძლება გამოიწვიოს გარესამყაროს ფაქტორებმა, მაგრამ ასევე გენეტიკურმა განპირო-

ბებულობამაც, სრულიად განსხვავებული შედეგი მოაქვთ იმისდა მიხედვით, თუ რა დროს იჩენს ისინი თავს. ადრეულ ინფანტილურ სტადიაში შეჩერებამ შეიძლება შედეგად მოიტანოს მშობლებთან მყარი კავშირი და უფროსი თაობის ტრადიციებში ტოტალური გაშეშება. ასეთებს ძალზე უჭირთ თავისი ასაკის ადამიანებთან ურთიერთობა და ახირებულ პიროვნებებად რჩებიან. ნეოფილიის სტადიაში არაფიზიოლოგიურ გაშეშებას ზოგჯერ შედეგად მოაქვს უკვე დიდი ხნის გარდაცვლილი მშობლების მიმართ ჩახვეული წყენა და სხვა უცნაურობანი. ორივე ამ ფენომენს კარგად იცნობენ ფსიქოანალიტიკოსები.

მაგრამ დარღვევებს, რომლებსაც მოაქვთ თაობათა შორის სიძულვილი და ომი, სხვა მიზეზები აქვს, თანაც ორგვარი. ჯერ ერთი კულტურული მემკვიდრეობა თაობიდან თაობამდე სულ უფრო მეტ ცვლილებას განიცდის. აბრამის დროს ვაჟი ისე უმნიშვნელოდ ცვლიდა მამის ქცევათა ნორმებს, რომ, როგორც ამას თ. მანი თავის გასაოცარ ფსიქოლოგიურ რომანში „იოსები და მისი ძმები“ დამაჯერებლად ასახავს – ზოგი მაშინდელი ადამიანისათვის საერთოდ შეუძლებელი იყო საკუთარი პიროვნების გამოყოფა მამისაგან, რაც იდენტიფიკაციის უსრულყოფილეს ფორმად წარმოგვიდგება. განვითარების ტემპს, რომელსაც დღევანდელ კულტურას თავს ახვევს მისი ტექნოლოგია, შედეგად ის მოაქვს, რომ რაც ერთ თაობას შემორჩენია ტრადიციული მემკვიდრეობის სახით, კრიტიკულად განწყობილი ახალგაზრდობის დიდ ნაწილს დრომოჭმულად სამართლიანად მიაჩნია. ჩვენ მიერ ზემოთ განხილულ მცდარ რწმენას, თითქოს ადამიანს შეუძლია თვითნებურად და რაციონალურად ცარიელ ადგილზე არაფრისაგან ახალი კულტურა შექმნას, ახლა უკვე სრულ სიგიჟემდე მივყავართ; დარწმუნებული არიან, რომ მშობელთა კულტურა პირწმინდად უნდა აღიგავოს პირისაგან მიწისა, რათა იგი ხელახლა „შემოქმედებითად“ ააშენონ. ეს მართლაც შესაძლებელია, ოღონდ იმ შემთხვევაში, თუ ქვის ხანის წინანდელი ადამიანიდან დავიწყებთ!

დღეს ახალგაზრდობის მიერ ატაცებულ მისწრაფებას – „ნაბან წყალს მშობლებიკ გადავაყოლოთ“ – სხვა მიზეზიც აქვს. ცვლილებები, რომელსაც ოჯახის სტრუქტურა განიცდის კაცობრიობის მზარდი ტექნიზაციის პირობებში, მთლიანად მიმართულია იმისკენ, რომ მშობლებისა და შვილების კონტაქტი შეასუსტოს. ეს ჩვილობიდან

იწყება. ვინაიდან დღეს დედა მთელ დროს ვერ ანდომებს პატარას, თითქმის მუდამ მეტ-ნაკლებად ჩნდება რენე შპიცის მიერ ჰოსპიტალიზაციის ცნებით აღნიშნული მოვლენები. მისი უბოროტესი სიმპტომია სხვა ადამიანებთან კონტაქტის დამყარების სიძნელე, ან სულაც უუნარობა, რაც მეტად საშიშია ჩვენს მიერ ზემოთ აღწერილი ადამიანური თანაგრძნობის შესუსტებასთან კავშირში.

შედარებით გვიან, განსაკუთრებით ბიჭებზე, მამის მისაბაძი მაგალითის არარსებობა შემთავრებულად მოქმედებს. გლეხის ან ხელოსნის ოჯახის გარდა, დღეს ვაჟი თითქმის ვერასოდეს ხედავს მამას შრომის პროცესში. კიდევ უფრო ნაკლები საშუალება აქვს მას მიეხმაროს მამას და მთელი ძალით იგრძნოს მამაკაცის უპირატესობა. ამას გარდა, თანამედროვე პატარა ოჯახს აკლია რანგობრივი სტრუქტურა, რომელიც „მოხუცის“ მიმართ ტრადიციისამებრ ღრმა პატივისცემას შთაგვაგონებს. ხუთი წლის ბავშვი თვითონ ვერ შეაფასებს ორმოცი წლის მამის უპირატესობას, მაგრამ მას მოსწონს ათი წლის ბიჭის ძალა და კარგად ესმის ის თაყვანისცემა, რომელსაც ეს ათი წლის ბიჭი თავის უფროს, 15 წლის ძმას მიაგებს. აქედან მას ბუნებრივად სწორი დასკვნები გამოაქვს, როცა ხედავს, თუ რა რიდით ეკიდება მამას მისი თხუთმეტი წლის ძმა, რომელიც უკვე საკმაოდ გონიერია იმისათვის, რომ ოჯახის უფროსის უპირატესობა აღიაროს.

რანგობრივი უპირატესობის აღიარება არ ქმნის დაბრკოლებას სიყვარულისათვის. ყოველ ადამიანს შეუძლია გაიხსენოს, რომ ბავშვობაში ისინი, ვისაც ქვემოდან უყურებდა და მთლიანად ემორჩილებოდა, ნაკლებად კი არა, უფრო მეტადაც უყვარდა, ვიდრე რანგით ტოლი ან მასზე დაბლა მდგომი. ძალიან კარგად მახსოვს, რომ ჩემს ნაადრევად გარდაცვლილ მეგობარს, ჩემზე ოთხი წლით უფროსს ემანუელ ლა როშს, რომელიც 10-16 წლის თავაწყვეტილი ბიჭებისაგან შემდგარი ბანდის განსაცვიფრებლად გაბედული, ძალზე მკაცრი, მაგრამ სამართლიანი მეთაური იყო, არა მარტო პატივს ვცემდით, არამედ გულწრფელად გვიყვარდა კიდევ. ეს ისეთივე გრძნობა იყო, როგორიც მოგვიანებით მეგობრებისა და მასწავლებლების მიმართ. ფსევდოდემოკრატიული დოქტრინის უმძიმესი დანაშაულია ორ ადამიანს შორის ბუნებრივი რანგობრივი წესრიგის მიჩნევა ყველა თბილი გრძნობის ხელისშემშლელად: უმისოდ ადამიანური სიყვარულის უბუნებრივესი ფორმაც კი არ არსებობს, რაც ერთი ოჯახის წევრებს ჩვეულებრივ აკავშირებს. ცნობილია, რომ ფრუსტრაციის

უარყოფელი აღზრდის წესმა ათასობით ბავშვი უბედურ ნევრას-თენიკად აქცია.

როგორც ზემოთ დასახელებულ შრომებში გავაანალიზე, რანგობრივი წესრიგის არმქონე ჯგუფში ბავშვი სრულიად არაბუნებრივ სიტუაციაშია მოქცეული. რაკი თავის უფრო მაღალი რანგის მოპოვების საკუთარ, ინსტინქტურად პროგრამირებულ სწრაფვას ვერ თრგუნავს და წინააღმდეგობის გაწევის უნარს მოკლებულ მშობლებს აწამებს, თავს იძულებითად გრუპენფიურერის როლში ხედავს, ეს როლი კი მას სულაც არ ანიჭებს ბედნიერებას. უფრო ძლიერი „უფროსი“ გარეშე იგი თავს დაუცველად გრძნობს უაღრესად მტრულ სამყაროში, რადგან ფრუსტრაციის უარყოფელი ბავშვები არსად არ უყვართ. როცა იგი უაღრესად გაღიზიანებულ მდგომარეობაში მშობლების გამოწვევას ლამობს, ასე ვთქვათ, „ალიყურს იხვეწება“ (ბავარიელებისა და ავსტრიელების მოსწრებული თქმისა არ იყოს). მას ინსტინქტურად მოსალოდნელი და ქვეცნობიერად სასურველი საპირისპირო აგრესია კი არ უპასუხებს, არამედ იგი მშვიდ, ფსევდორაციონალიზებული ფრაზების მოქნილ კედელს ეჯახება.

მაგრამ დედამიწის ზურგზე არც ერთი ადამიანი არ მოინდომებს თავი გაუტოლოს მონურ, უსუსურ არსებას, არავის მოუვა აზრად, აღიაროს მის მიერ დადგენილი ქცევის ნორმები, მით უმეტეს, კულტურულ ღირებულებად აღიაროს ის, რასაც მონა თავყანს სცემს. მხოლოდ მაშინ, როცა ადამიანი ღრმად გვიყვარს და თან რიდით ვუყურებთ, მზად ვართ შინაგანად მისი კულტურული ტრადიცია ჩვენეულად ვაქციოთ. ასეთი „მამის ფიგურა“ დღეს სრულიად აშკარად აკლია ახალგაზრდობის შემამფოთებლად დიდ ნაწილს. მშობელი მამა ხშირად უღონოა, ხოლო მასობრივი სწავლება ხელს უშლის იმას, რომ ასეთი მამის ადგილი სათაყვანებელმა მასწავლებელმა დაიჭიროს.

მშობელთა კულტურის უარყოფის ამ წმინდა ეთოლოგიურ მიზეზებს ბევრი გონებაგახსნილი ახალგაზრდის წარმოდგენაში თან ერთვის ჭეშმარიტად ეთიკური მიზეზებიც. ჩვენს დღევანდელ ევროპულ კულტურაში მომძლავრებული გამასობრივება, ბუნების გავერანება, საკუთარ თავთან ბრმა, ფულს დახარბებული გალატაკება და დაჩლუნგება ინდოქტრინაციის ზეგავლენით, მართლაც აშკარად ვერ არის მისაბადი, და მან სრულიად ადვილად შეიძლება დავავიწყებინოს ის ღრმა ჭეშმარიტება და სიბრძნე, ჩვენი კულტურის

წიადში რომ დევს. ახალგაზრდობას მართლაც დამაჯერებელი და რაციონალური მიზეზები აქვს, მთელ სახელმწიფო მექანიზმს ომი გამოუცხადოს. ამასთან ძალიან ძნელია იმის გარჩევა, ამ ამბოხებულ ახალგაზრდობაში (მათ შორის სტუდენტებშიც) რა წილი უდევთ მათ, ვინც მართლა ამ მიზეზით ამბოხებულა. ის, რასაც საჯარო გამოსვლებში ვაკვირდებით, აშკარად სრულიად სხვა, გაუცნობიერებელი ეთოლოგიური იმპულსებიდან მომდინარეობს, რომელთა შორის უპირველესი ადგილი ეთნიკურ სიძულვილს უჭირავს. სამწუხაროდ, დაფიქრებული ახალგაზრდები, ვინც რაციონალური მოტივებით ხელმძღვანელობს, ნაკლებად არიან განწყობილი ძალმომრეობისათვის; ასე რომ, ეს ჯანყი გარეგნულად აშკარად ნევროზული რეგრესიის სიმპტომებს ატარებს. ცუდად გაგებული ლოიალობის გამო, გონიერ ახალგაზრდობას, როგორც ჩანს, უჭირს დისტანცია დაიცვას იმპულსურად მოქმედ თანატოლთა მიმართ. სტუდენტებთან გამართული დისკუსიებიდან დავრწმუნდი, რომ გონიერთა რიცხვი არც ისე მცირეა, როგორც ამას ამბოხის საერთო შთაბეჭდილება ტოვებს.

თუმცა ისიც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ გონივრულ მოსაზრებას ბევრად უფრო ნაკლები ბიძგის მიცემა შეუძლია, ვიდრე მის უკან რეალურად მდგარ აგრესიის ელემენტარულ, ინსტინქტურ პირველყოფილ ძალას. არანაკლებ საყურადღებოა, რა შედეგები მოჰყვება თავად ახალგაზრდებისათვის მშობლების ტრადიციისაგან სრულ მოწყვეტას. ეს შეიძლება დამლუპველი აღმოჩნდეს. „ფიზიოლოგიური ნეოფილიის“ ფაზაში, სქესობრივი მომწიფების ასაკში მყოფ ახალგაზრდას დაუძლეველი სურვილი იტაცებს, რომელიმე ეთნიკურ ჯგუფს მიემხროს და მისი კოლექტიური აგრესიის თანამონაწილე გახდეს. ეს სწრაფვა ისე ძლიერია, როგორც შეიძლება იყოს მხოლოდ რომელიმე ფილოგენეტურად დაპროგრამებული ინსტინქტი, მაგალითად, შიმშილი ან სექსუალობა. ცოდნამ და სწავლის პროცესმა უკეთეს შემთხვევაში შეიძლება იგი გარკვეულ ობიექტზე დააფიქსიროს, მაგრამ მას, როგორც მთლიანობას, გონება ვერც დაიმორჩილებს და ვერც ჩაახშობს. იქ, სადაც ეს თითქოს ხერხდება, ნევროზის საშიშროება ჩნდება.

ამ ონტოგენეზისურ სტადიაში „ნორმალური“, ე. ი. კულტურის სისტემის შენარჩუნების ინტერესით მოქმედი გონივრული პროცესი, როგორც უკვე ითქვა, იმაში ვლინდება, რომ ერთი ეთნიკური ჯგუფის ახალგაზრდები ახალი იდეალების სამსახურში ერთიანდებიან და

ტრადიციული ქცევის ნორმების მნიშვნელოვან რეფორმებს ახდენენ, მაგრამ ისე კი, რომ მშობელთა მთელი კულტურული მემკვიდრეობა წყალში არ ჩაყარონ. მამასადამე, ახალგაზრდა სრულიად ერთმნიშვნელოვნად აიგივებს თავს რომელიმე ძველი კულტურის ახალგაზრდა ჯგუფთან. ადამიანის, როგორც კულტურული არსების, უღრმესი ნიშან-თვისებათაგანია, რომ მას სრული დამაკმაყოფილებელი იდენტობის მიღწევა მხოლოდ ერთ კულტურაში და ერთ კულტურასთან შეუძლია. როცა ეს შეუძლებელი ხდება, ზემოთ აღწერილ დაბრკოლებათა მიზეზით, მაშინ იგი თავის იდენტიფიკაციისა და ჯგუფისადმი კუთვნილობის ამ ლტოლვას სწორედ ისე იკმაყოფილებს, როგორც დაუკმაყოფილებელი სექსუალური ლტოლვის შემთხვევაში – ერზაც-ობიექტით. სრული განურჩევლობა, რითაც დაგუბებული გრძნობა შეუფერებელ ობიექტით განიმუხტება, ინსტინქტების კვლევაში დიდი ხანია კარგადაა ცნობილი, მაგრამ, ალბათ, ძნელია მოიძებნოს ამის უფრო შთამბეჭდავი მაგალითი, ვიდრე ობიექტის ის არჩევანი, რომელსაც ჯგუფის წევრად გახდომის სურვილით შეპყრობილი ახალგაზრდა აკეთებს, ოღონდ კი რაღაც ჯგუფში აღმოჩნდეს, თუნდაც ყველაზე სავალალო და საბედისწერო – ნარკომანების ჯგუფში. არისტოტელე ესერმა, ამ სფეროში ცნობილმა მკვლევარმა, ცხადყო, რომ მოწყენილობის გარდა, რაზედაც მეხუთე თავში გვქონდა საუბარი, ლტოლვა ჯგუფური კუთვნილებისაკენ ახალგაზრდების სულ უფრო დიდ რიცხვს ითრევს ნარკომანიაში.

იქ, სადაც არ არის ჯგუფი, რომელსაც შეიძლება შეეკედლონ, მუდამ რჩება შესაძლებლობა ასეთი ჯგუფის „შეკვეთით“ შექმნისა. ახალგაზრდების ნახევრად ან მთლიანად კრიმინალური ბანდები, როგორც ეს, მაგალითად, შესანიშნავადაა ასახული ცნობილ მიუზიკლში „ვესტსაიდის ისტორია“ სქემატური სიმარტივით გვიჩვენებს ეთნიკური ჯგუფის ფილოგენეზისურ პროგრამას, ოღონდ, სამწუხაროდ, იმ ტრადიციული კულტურის გარეშე, რომელიც დამახასიათებელია ბუნებრივი და არა პათოლოგიური ჯგუფებისათვის. როგორც ამ მიუზიკლშია წარმოდგენილი, ორი ჯგუფი ძალზე ხშირად ერთდროულად წარმოიქმნება მხოლოდ იმისათვის, რომ კოლექტიური აგრესიისათვის ხელსაყრელ ობიექტად იქცნენ. ინგლისური „როკს ენდ როლს“ თუ კი-დევ არსებობს, ამის ტიპური მაგალითია. ეს აგრესიული ორმაგი ჯგუფები როგორღაც კიდევ ასატანია, ვიდრე, მაგალი-

თად, ჰამბურგელი როკერები, რომელთა ცხოვრების მიზნად უიარაღო მოხუცების გაჯობა გაუხდიათ.

ემოციური აღელვება აფერხებს რაციონალურ მოქმედებას, ჰიპოტალამუსი ამუხრუჭებს კორტექსს. არც ერთ ემოციას არ ახასიათებს ეს იმ ზომით, როგორც კოლექტიურ, ეთნიკურ სიძულვილს, რომელსაც ჩვენ კარგად ვიცნობთ ნაციონალური სიძულვილის სახით. უნდა ვიცოდეთ, რომ ახალგაზრდა თაობის სიძულვილს უფროსი თაობის მიმართ იგივე ძირი აქვს. სიძულვილი უფრო საშიშია, ვიდრე სრული სიბრმავე ან სიყრუე. იგი ყველაფერს აყალბებს და უკუღმა აბრუნებს. რაც არ უნდა უთხრათ ამბოხებულ ახალგაზრდობას, რათა საკუთარი უმნიშვნელოვანესი მემკვიდრეობის განადგურებაზე ხელი ააღებინოთ, ისინი ამას საძულველი სახელმწიფო მექანიზმის დასაცავ ცდად ჩაგითვლიან. სიძულვილი არა მარტო აბრმავეებს და აყრუებს ადამიანს, არამედ წარმოუდგენლად აბრყვებს. ძალიან ძნელია სიკეთე დაანახო იმათ, ვისაც ვძულვართ. ძნელია ისინი დააჯერო, რომ ის, რაც კულტურული განვითარების გრძელ გზაზე შექმნილია, ისევე შეუცვლელია და მოწიწების ღირსი, როგორც ის, რაც მოდემის ისტორიას შეუქმნია. ძნელია შეასმინო მათ, რომ კულტურა შეიძლება ისევე ჩაქრეს, როგორც სანთელი.

თავი მერვე

ინდოქტრინაცია

ჩემი მასწავლებელი ოსკარ ჰაინროთი, არქიბუნებისმკვლევარი და რელიგიურ მეცნიერებათა არქივამკვილავი, ხშირად იტყოდა ხოლმე: „რასაც ვფიქრობთ, უმეტესად მცდარია, მაგრამ რაც ვიცი, სწორია“. ეს შემეცნებითი თეორიით დაუმძიმებელი წინადადება შესანიშნავად გამოხატავს ადამიანური ცოდნის განვითარების გზას, შესაძლოა, საერთოდ, ყოველგვარი ცოდნისაც. შემდეგ მას ვადარებთ გამოცდილებას და ახალ აღქმით მონაცემებს, რათა შემდეგ სიმართლესთან იმის შესაბამისობა თუ შეუსაბამობა დავასკვნათ, რაზეც „ვიფიქრეთ“. შინაგანი, ორგანიზმში როგორღაც წარმოქმნილი კანონზომიერების შეჯერება მეორე, გარესამყაროში არსებულ კანონზომიერებასთან, ალბათ, საერთოდაც უმნიშვნელოვანესი მეთოდია, რომლის მეოხე-

ბით ცოცხალი ორგანიზმი ცოდნას იძენს. ამ მეთოდს კარლ პოპერი და დონალდ კემპბელი „მოდელის შეჯერებას“ უწოდებენ.

ცოდნის შეძენის ეს პროცესი უმარტივეს სასიცოცხლო პროცესის ყველაზე დაბალ საფეხურზეც პრინციპულად ასევე ხორციელდება. აღქმის ფიზიოლოგიაში მას ყოველ ნაბიჯზე ვხვდებით, ხოლო ადამიანის ცნობიერ აზროვნებაში იგი იღებს ვარაუდის და შემდეგ დადასტურების ფორმას. ის, რასაც ჯერ ვარაუდის სახით მოვიფიქრებთ, გამოცდის შემდეგ ხშირად მცდარი გამოდგება ხოლმე, მაგრამ თუ გამოცდას გაუძლო, მაშინ ის ვიცით. მეცნიერებაში ამ პროცესებს ჰიპოთეზის ჩამოყალიბება და შემოწმება ჰქვია.

სამწუხაროდ, შემეცნების ეს ორი ნაბიჯი ვერ არის ისე მკვეთრად ერთმანეთისაგან გამიჯნული და არც მეორის შედეგია ისე ცხადი, როგორც ეს ჩემი მასწავლებლის, ჰაინროთის ნათქვამში ჩანს. ჰიპოთეზა შემეცნების შენობის ხარაჩოა; მშენებელმა თავიდან იცის, რომ შემდგომ მას დაშლის. იგი წინასწარი ვარაუდია, რომელსაც, საერთოდ, მხოლოდ მაშინ აქვს აზრი, თუ არსებობს პრაქტიკული შესაძლებლობა, იგი ამ მიზნისთვის საგანგებოდ შერჩეული ფაქტებით უარყოთ. ჰიპოთეზა, რომელიც ყოველგვარი „ფალსიფიკაციისათვის“ მიუწვდომელია, შეუმოწმებადია და, მაშასადამე, ექსპერიმენტული მუშაობისათვის გამოუსადეგარია. ჰიპოთეზის ავტორი მადლიერი უნდა იყოს ყველასი, ვინც მისი ჰიპოთეზის სუსტი მხარეების გამოვლენის ახალ გზებს აჩვენებს, რადგან ყოველი შემოწმების არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ჰიპოთეზამ შეძლოს წინააღმდეგობა გაუწიოს მისი უარყოფის ცდას. ამგვარი დაცვის ძებნაში გამოიხატება, არსებითად, ყოველი ბუნებისმეცნიერის მუშაობა, ამიტომაც ლაპარაკობენ სამუშაო ჰიპოთეზების შესახებ და ისინი მით მეტ შესაძლებლობას გვაძლევს შემოწმებისათვის. სამუშაო ჰიპოთეზების სისწორის აღბათობა იზრდება იმ მოხმობილ ფაქტების რიცხვთან ერთად, რომელთა ახსნას და მოწესრიგებასაც ის შეძლებს.

შემეცნების თეორეტიკოსთა შორისაც გავრცელებულია მცდარი აზრი, თითქოს ჰიპოთეზა, რომელიც ერთი ან რამდენიმე ფაქტის მოწესრიგებას ვერ შეძლებს, საბოლოოდ მტყუნდება. ეს რომ მართლა ასე იყოს, ყველა არსებული ჰიპოთეზა გამტყუნდებოდა, რადგან მათში ერთსაც ვერ გამოიხატავთ ისეთს, ყველა შესაბამისი ფაქტის მიმართ რომ სწორი გამოდგეს. მთელი ჩვენი შემეცნება მხოლოდ მიახლოებაა სუბიექტის გარე არსებულ სინამდვილესთან, რომლის

შემეცნებაც გვწადია, თანაც, წინმავალი მიახლოებაა. ჰიპოთეზას ვერასოდეს ვერ მოხსნის ერთი საწინააღმდეგო ფაქტი. მას უარყოფს მხოლოდ სხვა ჰიპოთეზა, რომელიც მეტ ფაქტს აწესრიგებს. „ჭეშმარიტება“, მამასადამე, ის სამუშაო ჰიპოთეზაა, რომელიც ყველაზე უკეთ გვიკვალავს გზას მეორე ჰიპოთეზისაკენ, რომელსაც მეტის ახსნა შეუძლია.

მაგრამ ამ თეორიულად სრულიად უდავო ფაქტს ჩვენი ფიქრი და გრძნობა ქედს არ უხრის. რაც უნდა ბეჯითად ვამტკიცოთ, მთელი ჩვენი ცოდნა, ყველაფერი, რასაც ჩვენი აღქმა გვაწვდის სუბიექტის გარეთ მდებარე სინამდვილის შესახებ მხოლოდ უხეშად გამარტივებული, მიახლოებითი სურათია თავისთავად არსებულისაო, ეს მაინც ვერ შეგვიშლის ხელს იმაში, რომ ზოგი საგანი ჭეშმარიტად მივიჩნით და ამ ცოდნის აბსოლუტურ სისწორეში დარწმუნებული ვიყოთ.

ეს დაჯერებულობა, თუ მას ფსიქოლოგიურად, უპირველესად კი, ფენომენოლოგიურად სწორად გავაანალიზებთ, რწმენას უტოლდება ამ სიტყვის ყველანაირი გაგებით, თუ ბუნებისმეცნიერი ჰიპოთეზას იმ ზომამდე გამოცდის, რომ იგი თეორიის სახელს დაიმსახურებს და თუ ეს თეორია ისე განვითარდა, რომ მასში მხოლოდ დამატებითი ჰიპოთეზების შეტანა შეგვიძლია, საფუძვლები კი უცვლელი დარჩება, მაშინ ჩვენ „მტკიცედ გვწამს“ მისი. ამ რწმენაში არაფერია ცუდი, რადგან ამგვარი „ჩაკეტილი“ თეორია მისი გამოყენების სფეროში თავის „ჭეშმარიტებას“ მაშინაც კი ინარჩუნებს, თუ ეს სფერო ნაკლებ ყოვლისმომცველი აღმოჩნდება, ვიდრე ეს თავიდან გვეგონა, როცა თეორიას ვაყალიბებდით. ეს ეხება, მაგალითად, მთელ კლასიკურ ფიზიკას, რომლის მოქმედების სფეროც მართალია კვანტურმა თეორიამ შეზღუდა, მაგრამ არ უარუყვია.

როგორც „მჯერა“ კლასიკური მექანიკის დებულებებისა, ასევე მჯერა მთელი რიგი თეორიებისა, რომლებიც დამაჯერებლობის საზღვრამდე დახვეწილი. ასე მაგალითად, მტკიცედ მწამს, რომ სამყაროს კოპერნიკული წარმოდგენა სწორია. უზომოდ გავიკვირვებდი, თუ სამყაროს ზღრულობის ყბადაღებული თეორია ერთ მშვენიერ დღეს სწორი აღმოჩნდებოდა, ან თუ პლანეტები, როგორც ეს პტოლემეს დროს მიაჩნდათ, სამყაროს ჭერზე უცნაურ, ეპიცენტრული მარყუჟის-მაგვარ მრუდეებს შემოწერენ.

არის ისეთი რამეებიც, რომლებიც ისევე მტკიცედ მჯერა, როგორც დასახელებული თეორიები, თუმცა რაიმე ხელშესახები საბუთი, რომ

ჩვენი რწმენა სწორია, არ გამაჩნია. ასე მაგალითად, მტკიცედ მჯერა, რომ უნივერსუმს მართავს ურთიერთწინააღმდეგობისაგან თავისუფალ ბუნების კანონთა წესრიგი, რომელიც არასოდეს დაირღვევა. ეს რწმენა, რომელსაც ჩემთვის პირადად ლამის აქსიომატური ხასიათი აქვს, გამორიცხავს გარებუნებით მოვლენებს; სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, პარაფსიქოლოგებისა და სპირიტისტების მიერ აღწერილი მოვლენები თავის მოტყუებად მიმაჩნია. ეს შეხედულება სრულიად არამეცნიერულია. ჯერ ერთი, გარებუნებითი პროცესები ძალზე იშვიათი, ან კიდევ ისე მცირეა, რომ თავად მე ისინი სარწმუნოდ არასოდეს მიხილავს, ამიტომ მათ არსებობა-არარსებობაზე მსჯელობის უფლება არა მაქვს. ჩემი წმინდა რელიგიური რწმენაა, რომ არსებობს მხოლოდ ერთი დიდი სასწაული და არავითარი სასწაულები მრავლობით რიცხვში, ან როგორც ეს პოეტმა და ფილოსოფოსმა კურტ ლასვიცმა თქვა: – „ღმერთს არ სჭირდება სასწაულების მოხდენა“.

მე ვთქვი, რომ ეს დამაჯერებლობა – როგორც მეცნიერულად დასაბუთებული, ისე წმინდად გრძნობისეული – ფენომენოლოგიურად რწმენას ჰგავს. იმისათვის, რომ თავის შემეცნებით სწრაფვას მტკიცე ბაზისი შეუქმნას, ადამიანს სხვაგვარად არ შეუძლია, თუ არ დაუშვა ესა თუ ის მყარი ფაქტები და ისინი თავის დასკვნებს არქიმედულ ამოსავალ წერტილებად არ „დაუდო“. ჰიპოთეზის ჩამოყალიბების დროს ჩვენ შეგნებულად ვცდილობთ ასეთი საყრდენის დამაჯერებლობა მოვიგონოთ. ისე ვიქცევით, „თითქოს“ იგი ჭეშმარიტი იყოს, მხოლოდ იმისათვის, რომ ვნახოთ, რა გამოვა აქედან. და რაც უფრო დიდხანს ვაშენებთ შემდგომ ჩვენს შენობას ამ ფიქტიურ არქიმედეს საყრდენებზე ისე, რომ შენობა შინაგანი წინააღმდეგობისაგან განთავისუფლდეს და არ დაინგრეს, მით უფრო მართებული ჩანს, ორმხრივი განათების პრინციპის შესაბამისად, პირვანდელი ზედმეტად გაბედული ვარაუდი იმისა, რომ ჰიპოთეზურად დაშვებული არქიმედეს საყრდენები სწორია.

მამასადამე, ჰიპოთეზური დაშვება იმისა, რომ გარკვეული საგნები უბრალოდ ჭეშმარიტია, ადამიანის შემეცნებითი სწრაფვის მეთოდებს განეკუთვნება. ადამიანის კვლევის მოტივაციურ წინაპირობას განეკუთვნება ისიც, რომ ვიმედოვნებთ, ვარაუდი სწორია. ჰიპოთეზა ჭეშმარიტია. ბუნების მკვლევართა შორის იშვიათად შეგხვდებით ისეთს, ვინც ამჯობინებს „*per exclusionem*“-მ წაიწიოს წინ. ერთი ახსნის შესაძლებლობა ექსპერიმენტულად გამორიცხოს მეორე ახსნის შემ-

დეგ და ა. შ., ვიდრე ბოლო ახსნა ჭეშმარიტების შემცველი არ აღმოჩნდება. უმეტესობას ჩვენ შორის (ეს ნათლად უნდა გავაცნობიეროთ) უყვარს საკუთარი ჰიპოთეზები და, როგორც ერთხელ ვთქვი, ამიტომ იქნებ მტკივნეულიც იყოს, მაგრამ გამაჯანსაღებელი და გამაახალგაზრდავებელიცაა, ყოველდღე, როგორც დილის გამამხნეველი ვარჯიში, თითო საყვარელი ჰიპოთეზა თავიდან მოვიშოროთ. ჰიპოთეზა, რაც მეტი დრო გადის, მით უფრო გვიყვარს, ისევე „გვიყვარს“ და ჩვევად გადაგვექცევა ხოლმე, როგორც ნებისმიერი სხვა ჩვეულება, განსაკუთრებით მაშინ, თუ თავად კი არ წამოვაყენებ ჰიპოთეზა, არამედ დიდი და სათაყვანებელი მასწავლებლისაგან შევითვისებ. ხოლო თუ ჩვენი მასწავლებელი ახსნის ახლებური პრინციპის აღმომჩენიც იყო და ბევრი მოწაფეც ჰყავდა, მაშინ ამ მიმდევრობას ემატება ბევრ ადამიანთა მიერ გაზიარებული შეხედულების მასობრივი ზეგავლენაც.

ყველა ამ მოვლენაში თავისთავად ცუდი არაფერია, პირიქით, გამართლებულიცაა. კარგი სამუშაო ჰიპოთეზა მართლაც იგებს, უფრო დამაჯერებელი ხდება, თუ ხანგრძლივი, წლობით მიმდინარე კვლევისას არ გამოჩნდება ისეთი ფაქტები, რომლებიც მას დაუპირისპირდებიან. ორმხრივი განათების პრინციპი, რაც მეტი დრო გადის, მით უფრო ქმედითი ხდება. ისიც სწორია, რომ დიდი მასწავლებლის სიტყვას გულისხმიერად უნდა მოვკიდოთ, რადგან ყველაფერს, რასაც ის თავის მოწაფეებს გადასცემს, უაღრესად მკაცრ საზომს უყენებს, ან თუ ნათქვამი ჰიპოთეზური ბუნებისაა, ამასაც მკვეთრად გახაზავს. ასეთი კაცი საფუძვლიანად აწონ-დაწონის, ვიდრე თავის თეორიას „სახელმძღვანელოდ“ ჩათვლის. არც ისაა გასაკიცხი, თუ საკუთარ თვალსაზრისს თვითონაც უფრო იწამებ მას შემდეგ, რაც იგი სხვებმაც გაიზიარეს. ოთხი თვალი მეტს ამჩნევს, ვიდრე ორი, განსაკუთრებით, თუ მეორე ადამიანი სხვაგვარი ბაზისიდან ამოდის და იმავე დასკვნებამდე მივა, რაც აშკარა დადასტურებას ნიშნავს.

მაგრამ ამ დამაჯერებლობის გამამტკიცებელი ქმედებანი შეიძლება ყოველგვარი გამართლების გარეშეც წარმოგვიდგეს. ჯერ ერთი, რომელიმე ჰიპოთეზა შეიძლება იმგვარი თვისების მქონე იყოს, რომ მის მიერ ნაკარნახევი ცდები თავიდანვე მხოლოდ მის დამტკიცებას ემსახურება. მაგალითად, ჰიპოთეზა, რომ რეფლექსი ერთადერთია, რომლის შესწავლაც ღირს, როგორც ცენტრალური ნერვული სისტემის ელემენტარული მოქმედებისა, გამონაკლისის გარეშე მხოლოდ ისეთ ცდებს უშვებდა, სადაც სისტემის პასუხი მდგომარეობის შეც-

ვლას აღნუსხავდა. ნერვულ სისტემას რომ გაღიზიანებაზე პასიური რეაგირების გარდა სხვა რამეც შეეძლო, ცდის ამ სისტემაში დაფარული რჩებოდა. თვითკრიტიკა და მდიდარი ფანტაზიაა საჭირო იმისათვის, რათა არ მოგვივიდეს შეცდომა, რომელიც ჰიპოთეზას, როგორც სამუშაო ჰიპოთეზას, ფასს დაუკარგავს, რა „ნაყოფიერიც“ არ უნდა იყოს იგი „ინფორმაციის“ მიწოდების თვალსაზრისით. ახალი ცოდნა მას აღარ მოაქვს, ან თუ მოაქვს, მხოლოდ გამონაკლისის სახით.

დიდი მეცნიერის მოძღვრებისადმი ნდობასაც, რა მნიშვნელოვანიც არ უნდა იყოს იგი რაიმე „სკოლის“, ანუ ახალი კვლევითი მიმართულების დაარსების დროს, თან ახლავს დოქტრინის შექმნის საშიშროება. დიდი გენიოსი, რომელიც ახსნის ახალ პრინციპს მიაგნებს, როგორც ამას გამოცდილება გვიჩვენებს, ხშირად გადაჭარბებულად აფასებს თავის აღმოჩენას. ჟაკ ლოები (*Jack Loeb*), ივანე პავლოვი, ზიგმუნდ ფროიდი და ბევრი სხვა უდიდესნიც ასე მოიქცნენ. თუ, ამასთან, თეორია მეტად მოქნილია და მანქანდამანქნა ფალსიფიცირებას არ ექვემდებარება, ამან მასწავლებლის გაღმერთებასთან ერთად შეიძლება მისი მოწაფეები მოციქულებად, ხოლო სკოლა რელიგიად და კულტად აქციოს, როგორც ეს ზიგმუნდ ფროიდის მოძღვრებას რბაროსია და, საერთოდ, მომხდური ყაჩაღია. როგორც წესი, ასე იწყებოდა ყოველი საღვთო ომი“.

ყველაფერი ეს საკმაოდ ბევრჯერ მომხდარა. გოეთე წერს: „სატანური სიძულვილი მოწინააღმდეგეთა მიმართ ბოლოს უსამინლეს საზარლობამდე მისულა ხოლმე“, მაგრამ ინდოქტრინაცია მართლა სატანურ ხასიათს მხოლოდ მაშინ იძენს, როცა იგი ადამიანთა დიდ მასებს, მთელ კონტინენტებს, უფრო მეტიც, მთელ კაცობრიობას ერთი ბოროტი და მცდარი შეხედულებით აერთიანებს. სწორედ ეს საშიშროება გვემუქრება ამჟამად. როცა გასული საუკუნის ბოლოს ვილჰელმ ვუნდტმა პირველი სერიოზული ნაბიჯი გადადგა, რათა ფსიქოლოგია ბუნებისმეცნიერებად გადაექცია. კვლევის ახალმა მიმართულებამ ორიენტაცია რატომღაც არ აიღო ბიოლოგიაზე, თუმცა დარგინის თეორია მაშინ უკვე საყოველთაოდ ცნობილი იყო, ახალმა ექსპერიმენტულმა ფსიქოლოგიამ სრულიად აუარა გვერდი შედარებით მეთოდებს და მოდგმის ისტორიული საკითხების დასმას. იგი გაპყვა ფიზიკის მაგალითს, რომელიც იმჟამად ატომურ თეორიაში გამარჯვებას გამარჯვებაზე ზეიმობდა. მას მიაჩნდა, რომ ცოცხალ არსებათა ქცევა, ისევე როგორც ყველაფერი მატერიალური, დამო-

უკიდებელი, განუყოფელი ელემენტებისაგან შედგება. ამასთან, თავისთავად სწორ სწრაფვას, ფიზიოლოგიურისა და ფსიქოლოგიურის კომპენსატორული ასპექტები ქცევის ანალიზის დროს ერთდროულად გაეთვალისწინებინათ, მოჰყვა ის, რომ რეფლექსი ჩათვალეს მნიშვნელოვან, უფრო მეტიც, ყველა, მათ შორის ურთულესი, ნერვული პროცესების ერთადერთ ელემენტად. ამავე დროს ი. პ. პავლოვის თეორია პირობით რეფლექსთა ჩამოყალიბების პროცესის შესახებ ვუნდტის მიერ გამოკვლეული ასოციაციური პროცესების დამაჯერებელ ფიზიოლოგიურ კორელატად გადაიქცა. გენიის პრეროგატივაა, ახსნის ახლადმიკვლეული პრინციპების მოქმედების სფერო გაზვიადებულად შეაფასოს, და რა გასაკვირია, თუ ეს ჭეშმარიტად ეპოქის შემქმნელმა და ერთმანეთს ასე დამაჯერებლად მორგებულმა აღმოჩინებმა არა მარტო მათი აღმომჩენები, არამედ მთელი მეცნიერული სამყაროც იმ მცდარ რწმენამდე მიიყვანეს, თითქოს შეიძლებოდეს რეფლექსის და პირობითი რეაქციის საფუძველზე „ყველა“ ცხოველური და ადამიანური ქცევის ახსნა.

დიდმა და უაღრესად საინტერესო წარმატებებმა, რომლებიც დასაწყისში თან ახლდა რეფლექსის შესახებ მოძღვრებას, ასევე პირობით რეაქციის კვლევას, ჰიპოთეზის მიმზიდველმა სიმარტივემ და ცნების მოჩვენებითმა სიზუსტემ, ორივე სამყაროში გაბატონებულ კვლევის მიმართულელებად აქცია. მაგრამ ის დიდი ზეგავლენა, რომელიც მათ საზოგადოებრივ შეხედულებაზე მოახდინეს, სხვაგვარადაა ასახსნელი. ისინი თითქოს ყველა იმ საზრუნავს გვიფანტავს, რომელიც ადამიანში ინსტინქტურისა და ქვეცნობიერის არსებობიდან გამომდინარეობს. ამ მოძღვრების ორთოდოქსი მიმდევრები სრული დარწმუნებით გვიმტკიცებენ, რომ ადამიანი დაუწერელი დაფის სახით იბადება და რომ ყველაფერი, რასაც ის ფიქრობს, გრძნობს, იცის და სწამს, მისი „პირობების“ რეზულტატია (როგორც ეს, სამწუხაროდ, გერმანელ ფსიქოლოგებსაც სჯერათ).

იმ მიზეზთა გამო, რომლებიც ფ. უილიმ ნათლად შეიცნო, ამ შეხედულებამ საყოველთაო აღიარება მოიპოვა. თვით რელიგიურმა ადამიანებმაც ირწმუნეს იგი, რადგან თუ ბავშვი „ტაბულა რაზადა“ იბადება, ყოველი მორწმუნის მოვალეობაა იმისათვის იზრუნოს, რომ შვილი (და თუ შესაძლებელია, ყველა სხვა ბავშვიც) თავისი ერთადერთი ჭეშმარიტი რელიგიური მოძღვრების სულისკვეთებით აღზარდოს, ასე განუმიტკიცებს ბიპევიორისტული დოგმა ყოველ დოქ-

ტრინიორს საკუთარ რწმენას და არაფერს აკეთებს რელიგიური დოქტრინების შერიგებისათვის. ლიბერალმა და ინტელექტუალურმა ამერიკელებმა, რომლებზეც ამ ხელმოსაჭიდმა, მარტივმა, ადვილად ჩასაწვდომმა, უპირველესად კი მექანიკურმა მოძღვრებამ დიდი ზეგავლენა მოახდინა, თითქოს გამოუკლებლივ აღიარეს ეს დოქტრინა, პირველ ყოვლისა იმიტომ, რომ ამ მოძღვრებამ შეძლო თავი თავისუფალ და დემოკრატიულ პრინციპად გაესაღებინა.

სრულიად ცხადი ეთიკური ჭეშმარიტებაა, რომ ყველა ადამიანს თანასწორი უფლება აქვს განვითარების შესაძლებლობებზე. მაგრამ ეს ჭეშმარიტება ადვილად გადადის ხოლმე იმ სიცრუეში, თითქოს ყველა ადამიანი პოტენციურად თანასწორი იყოს. ბიჰევიორისტული მოძღვრება უფრო შორს მიდის, როცა ამტკიცებს, რომ ყველა ადამიანი თანასწორი იქნება, თუ ერთნაირ გარემოპირობებში განვითარდება და, თანაც, სრულიად იდეალური ადამიანები გახდებიან, თუ პირობები იდეალური იქნება. ამიტომაც ადამიანებს არ შეიძლება, უფრო სწორად, ნება არა აქვთ ჰქონდეთ რაიმე მემკვიდრეობითი თავისებურებანი, განსაკუთრებით კი ისეთები, რომლებიც მათ სოციალურ ქცევას და სოციალურ მოთხოვნილებებს განსაზღვრავს.

ცრუმოდვრება, რომ თუ ადამიანს სწორ „პირობებს“ შევუქმნით, შესაბამისად მისგან ყველაფერი შეიძლება გამოვიყვანოთ, მომაკვდინებელ ცოდვებს უდევს საფუძვლად, რომლებსაც ცივილიზებული კაცობრიობა ბუნების, ადამიანის ბუნებისა და ადამიანობის წინააღმდეგ ხჩადის. უსაშინლესი შედეგებია მოსალოდნელი, თუ მსოფლიოს მომცველი იდეოლოგია მისგან გამომდინარე პოლიტიკითურთ სიცრუეზეა დამყარებული. ფსევდოდემოკრატიულ დოქტრინას უცილოდ საკმაოდ დიდი წვლილი მიუძღვის ამერიკის შეერთებული შტატების მორალური და კულტურული კატასტროფის საშიშროებაში, რომელიც, ალბათ, მთელ დასავლეთსაც ჩაითრევს მორევში.

ა. მიჩერლონი, რომელმაც ძალიან კარგად შეიცნო ეს საშიშროება, ცოტა არ იყოს უცნაურად ამბობს: „ჩვენ არამც და არამც არ უნდა ვივარაუდოთ, თითქოს ადამიანებს გონებით მოჩმახული მანიპულაციების სისტემის მემშვეობით დღეს უფრო მეტად უშლიან ხელს საკუთარი ინდივიდუალობის რეალიზებაში, ვიდრე წინათ“. მე კი სავსებით დარწმუნებული ვარ, რომ ეს სწორედ ასეა! ჯერ არასოდეს ყოფილა ადამიანთა ეგზომ დიდი მასები ასე მცირე ეთნიკურ ჯგუფებად დაყოფილი, არასოდეს ყოფილა მასობრივი შთაგონება ეგზომ

ქმედითი, მანიპულანტებს ჯერ არასოდეს ჰქონიათ ასეთი კარგი, მეცნიერულ ექსპერიმენტებზე აგებული სარეკლამო ტექნიკა. არასოდეს ჰქონიათ ინფორმაციის ისეთი ყველგანშემდღვევი „მასობრივი საშუალებები“, როგორც დღეს.

რაკი მიზანი პრინციპულად ერთია, ერთნაირია ყველგან ის მეთოდებიც, რისი მეშვეობითაც სხვადასხვა სახელმწიფოებრივი მექანიზმი თავიანთ ქვეშევრდომებს თუნდაც ამერიკული ცხოვრების იდეალურ წარმომადგენლებად აქცევს. თუ რამდენად ვართ ჩვენ დასავლეთის, ეგრეთ წოდებული, თავისუფალი კულტურის ადამიანები, დიდ მწარმოებელთა კომერციული ხელშეკრულებების მანიპულაციის საგანი, დღეს ამის დადგენა უკვე შეუძლებელია.

როგორც ინდუსტრიის კონკურენციის ზეგავლენით ქრება ხელოვნობა, მცირე მწარმოებელი და მათ შორის გლუხიც არსებობის უნარს კარგავს, ჩვენც ყველანი სრულიად მარტივად იძულებული ვართ, ჩვენი ცხოვრების წესი დიდი მწარმოებლების სურვილებს შევუფარდოთ, ის საკვები ვჭამოთ და ის ტანსაცმელი ჩავიცვათ, რომელიც მათ ჩვენ შესაფერისად მიაჩნიათ; ყველაზე ცუდი კი ისაა, რომ ჩვენი წილხვდომილი პირობების გამო ამას ვერც კი ვამჩნევთ.

ყველაზე შეუმცდარი და ეფექტური მეთოდი ადამიანთა დიდი მასების მანიპულირებისა მათი სწრაფვის უნიფიცირების მეშვეობით არის მოდა. იგი მომდინარეობს საერთო ადამიანური სწრაფვიდან, თავის კუთვნილება რომელიმე კულტურული თუ ეთნიკური ჯგუფისადმი ვარეგნულადაც გამოხატოს. გავიხსენოთ სხვადასხვაგვარი ჩაცმულობა, რომელმაც, ტიპურ ცრუსახეობათა ჩამოყალიბების შედეგად, განსაკუთრებით მთიან ადგილებში, საოცრად ლამაზი „სახეები“, „ქვესახეები“ და „ლოკალური ფორმები“ მოგვცა. ჯგუფებს შორის კოლექტიურ აგრესიასთან მათი დამოკიდებულების შესახებ უკვე ვისაუბრე. მოდის მეორე, ჩვენი დაკვირვებით მნიშვნელოვანმა ზემოქმედებამ იქ იჩინა თავი, სადაც უფრო დიდ ქალაქურ თემებში გაჩნდა სწრაფვა, ჩაცმულობის თავისებურებებით გამოეხატათ საკუთარი რანგობრივი მდგომარეობა, „წოდება“. ლონდონში, 1964 წელს, ბიოლოგიის ინსტიტუტის სიმპოზიუმზე ლავერმა (*Laver*) კარგად გვიჩვენა, რომ მაღალი წოდება მუდამ მკაცრად ადევნებდა თვალს, უფრო დაბალ ფენებს ისეთი რანგობრივი ნიშნები არ ეტარებინათ, რაც მათ „წოდების“ მიხედვით არ ერგებოდათ. კულტურის ისტორიაში არ

არის სხვა მზარდი დემოკრატიზება ისე მკაფიოდ იყოს გამოხატული, როგორც ტანისამოსის მოდებში.

მოდა, თავისი თავდაპირველი ფუნქციით, როგორც ჩანს, კულტურის განვითარებაზე მასტაბილიზებელ, კონსერვატულ ზემოქმედებას ახდენდა. პატრიციები და არისტოკრატები იყვნენ ისინი, ვინც მოდას კანონებს კარნახობდა. როგორც ოტო კიონიგმა გვიჩვენა, ძველი, ჯერ კიდევ რაინდების ეპოქის დროინდელი ნიშნები, რომლებიც რიგითი შემაღვლენლობის ჩაცმულობაში გაქრა, კიდევ დიდხანს შემორჩა უნიფორმების ისტორიას, როგორც ოფიცრების მაღალი რანგის მაჩვენებელი. ამ ძველი დროიდან გადმოსულმა ნიშანმა მოდაში შეიცვალა მნიშვნელობა. იგი ამიერიდან ადამიანთა დიდ მასებში მაღალი რანგის მაჩვენებლად იქცა და ყველა „მოდერნად“ ქცეულ სიახლეთა თავში მიაბიჯებს. თავისთავად ცხადია, დიდი მწარმოებლები ფრიად დაინტერესებულნი არიან, განამტკიცონ საზოგადოებრივი აზრი, თითქოს ასეთი რამ „პროგრესული“, უფრო მეტიც, პატრიოტულია. მათი მიზანია, მომხმარებელთა ფართო მასები დაარწმუნონ იმაში, რომ უახლესი ტანისამოსი, ავეჯი, ავტომობილი, სარეცხი მანქანა, ჭურჭლის სარეცხი მანქანა, ტელევიზორი და სხვა, ყველაზე უტყუარი (ამავე დროს კრედიტის უნარიანობის ყველაზე ეფექტურად ამამაღლებელი) „სტატუს სიმბოლოა“. სრულიად სასაცილო წვრილმანები შეიძლება მწარმოებლებმა ფინანსურად მაქსიმალურად გამოიყენონ. აქ ერთ ტრაგიკომიკურ შემთხვევას გავიხსენებ: როგორც უფროსი თაობის ავტომოყვარულებს ეხსომებათ, ბიუიკის მარკის მანქანებს ადრე კაპოტზე აქეთ-იქით სრულიად უფუნქციო, ხარის თვალების მსგავსი, მოჩარჩოებული ღრმულები ჰქონდათ, ამასთან, რვაცილინდრიანს ყოველ მხარეზე სამ-სამი, ხოლო უფრო იაფ ექვსცილინდრიანს – მხოლოდ ორ-ორი. როცა ერთ მშვენიერ დღეს ფირმამ ექვსცილინდრიანზე სამ-სამი ხარის თვალის დაყენება დაიწყო, ამან მოსალოდნელი ეფექტი მოიტანა: ამ ტიპის მანქანაზე მოთხოვნილება ძლიერ გაიზარდა, რასაც რვაცილინდრიანი მფლობელების უამრავი საპროტესტო წერილიც ადასტურებდა, სადაც ისინი გულმოსული იმაზე ჩიოდნენ, მხოლოდ მათი მანქანებისათვის განკუთვნილი სტატუს სიმბოლო, რანგით დაბალ მანქანებს რომ მიეკუთვნა.

მაგრამ ყველაზე ცუდი შედეგი მოდას ბუნებისმეცნიერებაში მოაქვს. დიდი შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, თითქოს ამ დარგის მეცნიერნი თავისუფალი არიან კულტურის იმ დაავადებათაგან, რაც

ჩემი წიგნის საგანია. მხოლოდ ამ საკითხების უშუალოდ შემსწავლელ მეცნიერებათა წარმომადგენლები, მაგალითად, ეკოლოგები და ფსიქიატრები თუ ამჩნევენ, რომ „ჰომო საპიენსის“ სახეობაში საქმე ვერ არის კარგად. სწორედ მათ აქვთ ყველაზე დაბალი ადგილი მიჩენილი რანგთა ტაბულაში, რომელშიც დღევანდელი საზოგადოებრივი აზრი სხვადასხვა მეცნიერებებს განალაგებს. ეს ამას წინათ ბრწყინვალედ გამოხატა ჯორჯ გეილორდ სიმპსონმა თავის სატირაში მეცნიერებათა რანგობრივი კლასიფიკაციის შესახებ.

არა მარტო საზოგადოებრივი აზრი მეცნიერების შესახებ, არამედ მეცნიერებათა შიგნით გამეფებული შეხედულებაც სრულიად ამკარად იქით იხრება, რომ ის დარგები ჩაითვალოს უმნიშვნელოვანესად, რომლებიც ასეთად მიაჩნია მასამდე დეგრადირებულ, ბუნებისაგან გაუცხოებულ, მხოლოდ კომერციულ ღირებულებათა მრწემს, გრძობით გაღარიბებულ, შინაურ ცხოველებად ქცეულ და კულტურული ტრადიციის დამკარგავ კაცობრიობას. ზოგადად თუ გადავხედავთ, ბუნებისმეცნიერებათა საზოგადოებრივი აზრიც ყველა იმ დაცემის ნიშნებს ატარებს, წინა თავებში რომ აღვწერე. „დიდი მეცნიერება“ არ წარმოადგენს მეცნიერებას უდიადესი და უმაღლესი საგნების შესახებ ჩვენს პლანეტაზე, არც მეცნიერებას ადამიანის სულის ან გონების შესახებ. იგი მხოლოდ იმას გვასწავლის, თუ რას მოაქვს ბლომად ფული, ან დიდი ენერჯია, ან კიდევ ძალაუფლება, თუნდაც ეს ძალაუფლება ყველაფერ ჭეშმარიტად დიდსა და ლამაზს სპობდეს.

უპირატესობა, რომელიც ბუნებისმეცნიერებათა შორის ფიზიკას ეკუთვნის, არ არის უარსაყოფი. ბუნებისმეცნიერებათა არაწინააღმდეგობრივ სისტემაში საყრდენს ფიზიკა ქმნის. ყოველი, თვით ბუნებრივ სისტემათა უმაღლეს ინტეგრაციის დონეზეც წარმატებით ჩატარებული ანალიზი არის „ნაბიჯი ქვემოთ“, ფიზიკისაკენ. ანალიზს გერმანულად დაშლა (*Auflösung*) ჰქვია, ხოლო რაც ამგვარად იშლება და სამყაროდან ქრება საკუთრივ სპეციალური ბუნებისმეცნიერების კანონზომიერება კი არ არის, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ მისი საზღვრებია უახლოესი უზოგადესის მიმართ. საზღვრების ამგვარი ჭეშმარიტი გაქრობა დღემდე მხოლოდ ერთხელ მოხერხდა: ფიზიკურმა ქიმიამ მართლაც შეძლო თავისი კვლევის სფეროში მოქმედი ბუნების კანონები განევრცო უფრო ზოგად ფიზიკურ კანონებამდე. ბიოქიმიამი საზღვართა ამგვარი გაქრობა მოინიშნება ბიოლოგიასა და ქიმიას შორის. თუ ამგვარი სპექტაკულარული წარმატებები

სხვა ბუნებისმეცნიერებებში ძლიერ შესამჩნევია, ანალიზური კვლევის პრინციპი ყველგან ერთია: ჩვენ ვცდილობთ, ცოდნის რომელიმე სფეროს, ან როგორც ნიკოლაი ჰარტმანი იტყოდა, „რეალური ყოფიერების შრის“ მოვლენები და კანონზომიერებანი იმ მოვლენებზე და კანონზომიერებებზე დავიყვანოთ, რომლებიც უახლოეს, უფრო ზოგად შრეში ბატონობენ, და უფრო სპეციალური სტრუქტურებიდან ავხსნათ ის, რაც მხოლოდ ყოფიერების უფრო მაღალი შრისთვისაა დამახასიათებელი. ჩვენ, ბიოლოგებს, ამ სტრუქტურათა და მათი ისტორიის გამოკვლევა საკმაოდ მნიშვნელოვან და ძნელ საქმედ მიგვაჩნია, რათა ბიოლოგია კრიკით (*Crick*) ფიზიკის მარტივ განშტოებად არ მივიჩნიოთ. იმასაც გავხაზავთ, რომ ფიზიკა თავის მხრივ ეყრდნობა რაღაც საფუძველს, რომელიც ბიოლოგიური ბუნებისმეცნიერებაა, სახელდობრ, მეცნიერება ცოცხალი ადამიანური სულის შესახებ. მაგრამ ჩვენ, ზემოთ წარმოდგენილი გაგების თანახმად, კარგი „ფიზიკალისტებიც“ ვართ და ფიზიკას იმ ბაზისად ვცნობთ, საითკენაც ჩვენი კვლევა მიისწრაფვის.

მიუხედავად ამისა, მიმაჩნია, რომ საჯარო აღიარება ფიზიკისა, როგორც ყველა მეცნიერებათა შორის „უმნიშვნელოვანესისა“, სრულებითაც არ მომდინარეობს ფიზიკის, როგორც ყველა ბუნებისმეცნიერებათა საფუძვლის, მაღალი და სამართლიანი შეფასებიდან, არამედ ზემოთ ნახსენებ, უაღრესად უკეთურ მიზეზებიდან. ჩვენი დროის საზოგადოებრივი აზრი მეცნიერებებს ძალიან უცნაურად აფასებს – როგორც ამას სრულიად სამართლიანად ამტკიცებს სიმპსონი – ყოველი მეცნიერება საზოგადოების თვალში მით უფრო ნაკლებად ფასობს, რაც უფრო კომპლექსური და მნიშვნელოვანია მისი კვლევის საგანი, რაც ზემოხსენებული მიზეზებით აიხსნება.

ბუნებისმეცნიერის სრული უფლება აქვს, თავისი კვლევის ობიექტი აირჩიოს რეალური ყოფიერების შრეში, სასიცოცხლო პროცესების ნებისმიერად მაღალი ინტეგრაციის სიბრტყეზე. მეცნიერებაც ადამიანის გონის შესახებ, უპირველესად კი შემეცნების თეორია ცდილობს ბიოლოგიურ ბუნებისმეცნიერებად იქცეს. ბუნების კვლევის, ეგრეთ წოდებულ, სიზუსტეს არაფერი აქვს საერთო მისი საგნის გართულებისა და ინტეგრაციის დონესთან. იგი პირწმინდად დამოკიდებულია მკვლევარის თვითკრიტიკისა და მისი მეთოდების სიწმინდეზე. ქიმიასა და ფიზიკაზე, როგორც „ზუსტ მეცნიერებაზე“ გავრცელებული შეხედულება დანარჩენ მეცნიერებებს ამცირებს. ცნობილი

გამოთქმები, რომ ბუნების ყველა კვლევა იმდენადაა მეცნიერება, რამდენიც მათემატიკაა მასში, ან, რომ მეცნიერება იმაში მდგომარეობს, „გასაზომი გაზომო, ხოლო ის, რაც არ იზომება, გასაზომად აქციო“, როგორც შემეცნების თეორიული, ისე ადამიანური თვალსაზრისითაც უდიდესი სისულელეა, რაც კი იმის ბაგეს დასცდენია, ვინაც ამის უკეთესად ცოდნა ევალეობდა.

ამ ცრუსიბრძნეთა სიყალბის დამტკიცება თუმცა არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს, მეცნიერების სურათ-ხატი დღესაც მისი ზეგავლენის კვალს ატარებს. ამჟამად მოდაა, ფიზიკის მეთოდების რაც შეიძლება უფრო მეტად გამოყენება, თანაც სულერთია, გვპირდებიან ისინი შესატყვისი ობიექტის კვლევისათვის წარმატებას თუ არა. ყოველი ბუნებისმეცნიერება, მათ შორის ფიზიკაც, იწყებს აღწერით, აქედან მოდის აღწერილი მოვლენების დაჯგუფებისაკენ და მხოლოდ შემდეგ მათში მოქმედ კანონზომიერებათა განყენებისაკენ. ექსპერიმენტი ემსახურება განყენებულ ბუნების კანონთა ჭეშმარიტების შემოწმებას, რის გამოც მეთოდების რიგში იგი ბოლოა. ყველა ბუნებისმეცნიერებამ ჯერ კიდევ ვინდელბანდის მიერ დესკრიპტულ, სისტემურ და ნომოთეტურ სტადიებად მიჩნეული საფეხური უნდა გაიაროს. ვინაიდან ფიზიკა უკვე კარგა ხანია თავისი განვითარების ნომოთეტურ და ექსპერიმენტულ სტადიაზეა შეჩერებული და, ვინაიდან იგი, ამასთან, ისე ღრმად შეიჭრა არათვალსაჩინო სფეროებში, რომ მას თავისი ობიექტების დეფინიცია, არსებითად, მხოლოდ ოპერაციების შემდეგ შეუძლია (რომელთა მეშვეობითაც იგი მათ შესახებ ცოდნას იძენს), ამიტომ ბევრს ჰგონია, რომ ეს მეთოდები აუცილებელია კვლევის ისეთი საგნების მიმართაც გამოვიყენოთ, რომელთა შესასწავლად ჩვენი ცოდნის დღევანდელ დონეზე მხოლოდ და მხოლოდ უბრალოდ დაკვირვება და აღწერაც იკმარებდა. რაც უფრო კომპლექსური და ძლიერ ინტეგრირებულია ორგანული სისტემა, მით უფრო მკაცრად უნდა დავიცვათ მეთოდების ვინდელბანდისეული თანმიმდევრობა. ამიტომაც მოაქვს სწორედ ქცევის კვლევის სფეროში დღევანდელ ნაადრევ ექსპერიმენტულ ოპერაციონალიზმს აბსურდული შედეგები. ამ მცდარ პოზიციას ამაგრებს ფსევდოდემოკრატიული დოქტრინის რწმენა, რომელიც გვიქადაგებს, რომ ცხოველისა და ადამიანის ქცევას არ განსაზღვრავს არავითარი მოდემის ისტორიაში წარმოქმნილი ცენტრალური ნერვული სტრუქტურის სისტემები, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ გარემოს ზეგავლენა და

წვრთნა-სწავლა. ბიჰევიორისტული დოქტრინიდან მომდინარე პრინციპული შეცდომა აზროვნებასა და კვლევაში სწორედ ამ სტრუქტურებისადმი აგდებულ დამოკიდებულებაში ძვეს: მათი აღწერა ზედმეტ საქმედაა მიჩნეული, ვარგისია მხოლოდ ოპერაციონისტული და სტატისტიკური მეთოდები. ვინაიდან ყველა ბიოლოგიური კანონზომიერება სტრუქტურების ფუნქციიდან მომდინარეობს, ამას გარჯაა, ცოცხალი არსების სტრუქტურის დესკრიპციული გამოკვლევის გარეშე იმ კანონზომიერებათა განყენებას მივაღწიოთ, რომლებიც მათ ქცევას განაგებს.

რამდენადაც ცხადია მეცნიერული მოძღვრების ამ პირველსაფუძვლების აუცილებლობა (რაც ყოველ აბიტიურიენტს ნათლად უნდა ესმოდეს, ვიდრე უნივერსიტეტის კარს შეაღებდეს), მით უფრო ჭიუტად და შეუზღებლად იკაფავს გზას ფიზიკის ბრმა მიბაძვის მოღალამის მთელ თანამედროვე ბიოლოგიაში. ამას მით უფრო მძიმე შედეგები მოაქვს, რაც უფრო კომპლექსურია საკვლევი სისტემა და რაც უფრო ნაკლები ვიცით მის შესახებ. ნევროსენსორული სისტემა, რომელიც განვითარების მაღალ საფეხურზე მდგარ ცხოველთა და ადამიანის ქცევას განსაზღვრავს, ამ მხრივ პირველ ადგილზე დგას. მოდურ გატაცებას, შედარებით დაბალი ინტეგრაციის დონეზე კვლევა „უფრო მეცნიერულ“ კვლევად მიიჩნიოს, ადვილად მივყავართ ატომიზმამდე, ე. ი. დაქვემდებარებულ სისტემათა ნაწილობრივ კვლევამდე, მთელის გაუთვალისწინებლად. მაშასადამე, მოდური შეცდომა მდგომარეობს არა ბუნებისმეცნიერებათა საერთო სწრაფვაში, სიცოცხლის მოვლენები, თვით უმაღლესი ინტეგრაციის დონეზეც, ბუნების ძირითად კანონებზე დაიყვანოს და მათი მეშვეობით ახსნას (ამ აზრით, ჩვენ ყველანი „რედუქციონისტები“ ვართ), არამედ, მეთოდური შეცდომა, რომელსაც ჩვენ რედუქციონიზმს ვუწოდებთ, იმაში მდგომარეობს, რომ ახსნის ამგვარ ცდაში ყურადღების მიღმა რჩება უსაზღვროდ კომპლექსური სტრუქტურა, რომელიც ქვესისტემებს აერთიანებს და მხოლოდ მისი მეშვეობით შეიძლება მთელი სისტემის თავისებურებათა გაგება. ვისაც სურვილი ექნება, ბუნების სისტემური კვლევის მეთოდოლოგიას უფრო ახლოს გაეცნოს, ვურჩევთ წაიკითხოს ნიკოლაი ჰარტმანის „რეალური სამყაროს აგებულება“, ან პაულ ვაისის „მრეებრივი რედუქციონიზმი“. ორივე წიგნში არსებითად ერთზეა მსჯელობა და ეს ერთი რომ ძლიერ განსხვავებუ-

ლი პოზიციებიდანაა განხილული, მას განსაკუთრებულ პლასტიკურობას სძენს.

დღევანდელ მეცნიერულ მოდას თავისი მავნე შედეგები სწორედ იმით მოაქვს, რომ იგი, ზუსტად ისე როგორც ტანსაცმლის ან ავტომანქანის მოდა, სტატუს სიმბოლოებს ქმნის, სიმპსონის მიერ გამართაზებული მეცნიერების რანგობრივი წესრიგი კი სწორედ ამ გზით ჩნდება. თანამედროვე ოპერაციონალისტი, რედუქციონისტი, ქვანტიფიკატორი და სტატისტიკოსი ქედმაღლური თანაგრძნობით გადმოჰყურებს ყოველ ძველი მოდის მიმდევარს, რომელსაც სჯერა, რომ ცხოველისა და ადამიანის ქცევაზე დაკვირვებით და აღწერით, ექსპერიმენტის ან გამოთვლა-გამოანგარიშების გარეშე, შეიძლება ბუნებაში ღრმად ჩავიხედოთ და მნიშვნელოვანი ცოდნა მოვიპოვოთ. ძლიერ ინტეგრირებულ ცოცხალ სისტემათა კვლევას მხოლოდ მაშინ სცნობენ „მეცნიერულად“, თუ სისტემის სტრუქტურული თავისებურებები, გამიზნული ოპერაციების – „სიმარტივის ფილტრების“ მეოხებით, როგორც დონალდ გრიფინმა მათ მოსწრებულად უწოდა, მოჩვენებითად „ზუსტი“, მაშასადამე, გარეგნულად ფიზიკას მიმსგავსებული სიმარტივის შთაბეჭდილებას ტოვებს, ან თუ სტატისტიკური მონაცემების შეჯამება იმ ფაქტს გვაფიწყებინებს, რომ საკვლევე „ელემენტარული ნაწილაკები“ ადამიანებია და არა ნეიტრონები, მოკლედ, მხოლოდ მაშინ, თუ დაკვირვებიდან ყველაფერს გამოვრიცხავთ, რაც ძლიერ ინტეგრირებულ ორგანულ სისტემებს, ადამიანის ჩათვლით, მართლა საინტერესოს ხდის. უპირველესად ეს ეხება სუბიექტურ განცდას, რომელიც ფროიდის ენით რომ ვთქვათ, როგორც უაღრესად ურიგო რამ, სრულიად იდევენება. თუ ვინმე შესწავლის ობიექტად საკუთარ სუბიექტურ განცდას გაიხდის, მას როგორც სუბიექტივისტს, მიწასთან გაასწორებენ, მით უმეტეს, თუ იგი გაბედავს და ფსიქოლოგიური და ფიზიოლოგიური პროცესების იზომორფიზმს ამ უკანასკნელთა გაგების წყაროდ გამოიყენებს. ფსევდოდემოკრატიული დოქტრინის მესვეურებმა თავიანთ დრომებს გამომწვევად დააწერეს: „ფსიქოლოგია სულის გარეშე“, თან სრულებით ავიწყდებათ, რომ თავადაც, „ყველაზე ობიექტური“ კვლევის დროსაც, საკვლევე ობიექტის ცოდნა მხოლოდ საკუთარი სუბიექტური განცდის გზით ეძლევათ. იმას, ვინც გაბედავს, მეცნიერება ადამიანის სულის შესახებ ბუნებისმეცნიერებად მიიჩნიოს, უკეთეს შემთხვევაში გიჟად მონათლავენ.

თანამედროვე მეცნიერთა ყველა ეს მცდარი პოზიცია პრინციპულად არამეცნიერულია. იგი შეიძლება აეხსნათ მხოლოდ ძალიან დიდი, მტკიცედ ინდოქტრინირებული ადამიანთა მასების ერთობლივი და ძლიერი დაწოლით. ამ დაწოლას ხელეწიფება ადამიანთა ცხოვრების სხვა სფეროებშიც წარმოშვას დაუჭერებელი მოდური სისულელეები. მეცნიერების სფეროში მოდური ინდოქტრინაციის განსაკუთრებული საშიშროება იმაში მდგომარეობს, რომ იგი ძალიან ბევრი, საბედნიეროდ არა უკლებლივ ყველა, თანამედროვე ბუნებისმეცნიერის ცოდნის წყურვილს სრულიად საწინააღმდეგო გეზს აძლევს, იმის საპირისპიროს, რაც ადამიანის ყველა შემეცნებითი სწრაფვის მიზანთან მიგვიყვანდა, სახელდობრ, უკეთეს თვითშემეცნებასთან. დღევანდელი მოდა მეცნიერებას თავს ახვევს ტენდენციას, რომელიც არაადამიანურია ამ სიტყვის ყველაზე ცუდი გაგებით. ზოგი მოაზროვნე, რომელიც ნათელი თვალთ ხედავს, თუ როგორ ედება ყველაფერს სიმსივნის მეტასტაზივით განკაცების ფენომენი, იმ დასკვნამდე მიდის, რომ მეცნიერული აზროვნება, როგორც ასეთი, ინჰუმანურია და „დეჰუმანიზაციის“ საშიშროება მოაქვს. როგორც ზემოთქმულიდან გამომდინარეობს, მე ამ შეხედულებას არ ვიზიარებ. პირიქით, მჯერა, რომ დღევანდელ მეცნიერს, როგორც თავისი დროის შვილს, დეჰუმანიზაციის სენი შეჰყრია, რომელიც უპირველესად არამეცნიერულ კულტურაში იჩენს თავს. არსებობს არა მარტო სრულიად ცხადი, დეტალებამდე ზუსტი შესატყვისობები კულტურის ამ საერთო მეცნიერებისათვის დამახასიათებელ დაავადებათა შორის, არამედ პირველნი, თუ უფრო გულდასმით დავაკვირდებით, უკანასკნელთა მიზეზია უშუალოდ და არა შედეგი. მეცნიერების საშიში მოდური ინდოქტრინაცია, რომელიც კაცობრიობას უკანასკნელი საყრდენის გამოცლით ემუქრება, ვერასოდეს მოხდებოდა, პირველ ოთხ თავში გაანალიზებულ კულტურის დაავადებებს მისთვის გზა რომ არ გაეკაფათ. ჭარბი მოსახლეობა თავისი უცილოდ თანმხლები დეინდივიდუალიზებით და გაერთფეროვნებით, ბუნებისაგან გაუცხოება, მოწიწების უნარის დაკარგვასთან ერთად, კაცობრიობის კომერციული შეჯიბრი საკუთარ თავთან, რომლის უტილიტარული ზრახვებშიც საშუალებას თვითმიზნად აქცევს და თავდაპირველ მიზანს დავიწყების მტვერს აყრის. აგრეთვე, გრძნობის გაღატაკება – ყოველივე ეს თავის კვალს ტოვებს დეჰუმანიზაციის შესაბამის მოვლენებში. ეს მათი მიზეზია და არა შედეგი.

თავი მეცხრა

ბირთვული იარაღი

თუ კაცობრიობისათვის ბირთვული იარაღის საფრთხეს შევადარებთ იმ შედეგებს, რაც მისთვის დანარჩენ შვიდ მომავლდინებელ ცოდვას მოაქვს, აუცილებლად იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ იგი ამ რვათა შორის ყველაზე ადვილად შეიძლება ავიცილოთ. რასაკვირველია, შეიძლება ვინმე გიჟი, დიაგნოზდაუსმელი ფსიქოპათი მოულოდნელად გასაშვებ ღილაკთან აღმოჩნდეს; გამორიცხული ისიც არ არის, რომ მოწინააღმდეგე მხარემ უბრალო ავარია თავდასხმად მიიღოს და უბედურება დატრიალდეს. მაგრამ ის მაინც ვიციტ ნათლად და გარკვევით, თუ რა უნდა მოვიმოქმედოთ „ბომბის“ წინააღმდეგ: იგი არ უნდა დავამზადოთ, ან არ უნდა ჩამოვაგდოთ. კაცობრიობის დაუჯერებელი კოლექტიური სისულელის გამო ამის მიღწევა არ იქნება ადვილი. რაც შეეხება ყველა სხვა საშიშროებას, მათ წინააღმდეგ რა უნდა ვიღონოთ, რიგიანად იმათაც კი არ იციან, ვინც კარგად ხედავს მათ. ატომური ბომბი რომ არ ჩამოვარდება, ამის მიმართ გაცილებით უფრო ოპტიმისტურად ვარ განწყობილი, ვიდრე კაცობრიობის ყველა დანარჩენი შვიდი ცოდვის მიმართ.

უდიდესი ზიანი, რაც დღეს ბირთვული იარაღის საშიშროებას მოაქვს კაცობრიობისათვის, „მსოფლიო წარღვნის“ საერთო განწყობილების შექმნაა.

მას უკავშირდება პრიმიტიულ სურვილთა მყისვე დაკმაყოფილების უპასუხისმგებლო და ინფანტილური მიდრეკილება. აგრეთვე, სრული უუნარობა, პასუხისმგებლობა იგრძნონ იმისადმი, რაც შორეულ მომავალშია. ყოველივე ამის გამო გადაწყვეტილების საფუძველში ქვეცნობიერად ცოცხლობს შემამფოთებელი კითხვა იმის შესახებ, თუ რამდენ ხანს იარსებებს კიდევ ეს ქვეყანა.

თავი მათა

შეჯამება

ჩვენ განვიხილეთ რვა, ერთმანეთისაგან განსხვავებული, თუმცა მიზეზობრივად მჭიდროდ დაკავშირებული პროცესი, რომელიც განადგურებით ემუქრება არა მხოლოდ ჩვენს დღევანდელ კულტურას, არამედ მთელ კაცობრიობას, როგორც სახეობას.

ეს მოვლენებია:

1. მოსახლეობის სიჭარბე, რომელიც ყოველ ჩვენგანს, სოციალური კონტაქტების მოზღვავეების გამო, აძლევს, არსებითად „არაადამიანურად“ გაემიჯნოს სხვას, და რომელიც, ვიწრო სივრცეში უამრავი ინდივიდის თავმოყრის გამო უშუალო აგრესიას ბადებს.

2. ბუნებრივი სასიცოცხლო სივრცის გაჩანაგება, რომელიც არა მარტო გარესამყაროს ანგრევს, რომელშიც ვცხოვრობთ, არამედ თვით ადამიანშიც ანადგურებს დიადი სამყაროს სრულყოფილებისა და სილამაზისადმი ყოველი მოწიწების გრძნობას.

3. კაცობრიობის შევიზრი საკუთარ თავთან, რომელსაც ტექნოლოგიის განვითარება, ჩვენდა საუბედუროდ, სულ უფრო მეტად აჩქარებს, ადამიანს ჭეშმარიტი ღირებულების დასანახ თვალს უბრმავეებს და დროს არ ტოვებს ჭეშმარიტად ადამიანური სააზროვნო საქმიანობისათვის.

4. ყველა ძლიერ გრძნობათა და აფექტთა გაქრობა გასათუთების გამო. ტექნოლოგიისა და ფარმაკოლოგიის წინსვლა აძლიერებს შეუწყნარებლობას ყველაფრის მიმართ, რაც სულ მცირედაც კი ჩვენს უსიამოვნებას გამოიწვევს. ადამიანი კარგავს უნარს, განიცადოს სიხარული, რომელიც ეწვევა ხოლმე ძალთა დიდი დაძაბვისა და წინააღმდეგობათა დაძლევის შედეგად. სიხარულისა და მწუხარების ხან ზეაჭრილი და ხან ქვედაშვებული კლაკნილის მკვეთრი კონტრასტულობა ენით უთქმელი მოწყენილობის უგერგილო რხევამდე დადის.

5. გენეტიკური დაშლა. თანამედროვე ცივილიზაციის პირობებში არ არსებობს (გარდა „ბუნებრივი სამართლის გრძნობისა“ და ზოგიერთი შემორჩენილი სამართლის ტრადიციისა) არავითარი ფაქტორი, რომელიც სელექციურ ზეგავლენას მოახდენდეს სოციალური ქცევის ნორმათა განვითარებასა და შენარჩუნებაზე, მით უმეტეს, რომ საზოგადოების ზრდასთან ერთად იგი სულ უფრო უცილო ხდე-

ბა. არ არის გამორიცხული, რომ ბევრი ინფანტილიზმი, რაც დღევანდელ „მოჯანყე“ ახალგაზრდობის უდიდეს ნაწილს სოციალურ პარაზიტებად აქცევს, გენეტიკურადაც იყოს განპირობებული.

6. ტრადიციისაგან მოწყვეტა გამოწვეულია იმით, რომ თაობათა ურთიერთობამ იმ კრიტიკულ წერტილს მიაღწია, როცა უმცროსი თაობა კარგავს უფროსთან კულტურულ ურთიერთგაგებას. იდენტიფიკაციაზე ხომ საერთოდ აღარ შეიძლება ლაპარაკი. ამიტომ იგი მას ისე ექცევა, როგორც უცხო ეთნიკურ ჯგუფს და მას ნაციონალურ სიძულვილს ახვედრებს.

იდენტიფიკაციის დაკარგვა, უპირველესად, მშობლებსა და შვილებს შორის კონტაქტის დაკარგვითაა გამოწვეული, რაც უკვე ჩვილობის ასაკში პათოლოგიურ შედეგებს გვაძლევს.

7. კაცობრიობის ინდოქტრინაციის ზრდა. ერთ კულტურულ ჯგუფში გაერთიანებულ ადამიანთა რიცხოვნობა ზრდას, ტექნიკურ საშუალებათა სრულქმნასთან ერთად, მიყვავართ საზოგადოებრივი აზრის, შეხედულებათა იმგვარი უნიფორმირებისაკენ, როგორც კაცობრიობის ისტორიას საერთოდ არ ახსოვს. ამას ემატება ისიც, რომ მტკიცედ შეთვისებული დოქტრინის შთაგონებითი ზემოქმედება გეომეტრიული პროგრესიით იზრდება მისი მომხრეების რიცხვის ზრდასთან ერთად. დღეს, მაგალითად, ინდივიდს, რომელიც თავს შეგნებულად არიდებს მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებებს, თუნდაც, ტელევიზორს, პათოლოგიურად მიიჩნევენ. დეინდივიდუალიზების ყველა ეფექტი სასურველია მათთვის, ვისაც ადამიანთა დიდი მასების მანიპულირება სურთ. შეხედულებათა შესწავლა, სარეკლამო ტექნიკა და ალლოიანად წარმართული მოდა დიდ მწარმოებლებს ეხმარება მასებზე ძალაუფლების გაძლიერებაში.

8. ბირთვული იარაღით შეიარაღებას კაცობრიობისათვის ის საფრთხე მოაქვს, რომელიც შედარებით უფრო ადვილად შეიძლება თავიდან ავიცილოთ, ვიდრე ზემოთ აღწერილი შვიდი საფრთხე.

შვიდსავე თავში აღწერილ დეჰუმანიზაციის მოვლენებს ბიძგს აძლევს ფსევდოდემოკრატიული დოქტრინა, რომელიც გვასწავლის, რომ ადამიანის სოციალურ და მორალურ ქცევას, საერთოდ, არ განაპირობებს მოდემის ისტორიის მანძილზე ჩამოყალიბებული ნერვული სისტემა და შეგრძნების ორგანოები, არამედ მასზე მხოლოდ „კონდიციონირება“ ახდენს ზეგავლენას, რომელსაც ადამიანი კულტურული გარემოსაგან განიცდის თავისი ონტოგენეზის პროცესში.

